

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Barbora Oplatková

**SKLADBA OBYVATELSTVA, RODIN A DOMÁCNOSTÍ
NA CHODSKU NA KONCI 19. STOLETÍ**

COMPOSITION OF POPULATION, FAMILIES AND HOUSEHOLDS
IN CHODSKO AT THE END OF 19TH CENTURY

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: doc. PhDr. Alice Velková, Ph.D.

Praha, 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 24. 4. 2017

Podpis

Poděkování:

Děkuji především vedoucí práce doc. RNDr. Alici Velkové, Ph.D. za její cenné rady a připomínky. Další poděkování patří pracovním SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně za jejich ochotu a čas věnovaný řešení problémů s daty.

Skladba obyvatelstva, rodin a domácností na Chodsku na konci 19. století

Abstrakt

Poznání historického života obyvatel patří mezi důležité poznatky. Práce je historicko-demografickou sondou do života na Chodsku ve druhé polovině 19. století. Hlavním cílem je porovnat skladbu obyvatelstva, rodin a domácností během zvolených let. Vybrána byla data za roky 1869, 1880, 1890 a 1900, kdy na území českých zemí probíhala první moderní sčítání lidu. Pomocí metod historické demografie, demografické analýzy a statistiky byly analyzovány odděleně obyvatelé, rodiny a domácnosti. Z výsledků vyplynulo, že chodské obyvatelstvo se výrazně neodlišovalo od zbytku českých zemí. Nejčastěji se zde vyskytovaly patriarchální nukleární domácnosti. Rodiny byly spíše průměrné velikosti o dvou až čtyřech členech. Hypotéza, že venkovské obyvatelstvo bude mít více členů v rodinách, se nepotvrdila.

Klíčová slova: skladba obyvatelstva, skladba rodin, skladba domácností, Chodsko, 19. století

Composition of Population, Families and Households in Chodsko at the End of the 19th Century

Abstract

The knowledge of historical life of population is very important. This thesis is historical-demographic research of Chodsko in the second half of the 19th century. The main aim of this thesis is to compare the composition of population, families and households. The chosen data were for years 1869, 1880, 1890 and 1900. The years when the first censuses were taken in Czech Lands. Population, families and households were analyzed separately using historical-demographic, demographic analysis and statistics methods. The results showed that inhabitants of Chodsko were not so different from the inhabitants from the rest of Czech Lands. The most common were patriarchal nuclear households. Families were mostly about average size with two to four members. Hypothesis that the countryside population had more family members was not confirmed.

Keywords: Composition of Population, Composition of Families, Composition of Households, Chodsko, 19th Century

OBSAH

Seznam obrázků	1
Seznam tabulek	2
1 Úvod	3
1.1 Cíle práce a výzkumné otázky	4
1.2 Struktura práce.....	5
2 Data a metodologie	6
2.1 Data	6
2.2 Metody	7
2.3 Problémy s daty.....	12
3 Historický kontext	13
3.1 Hospodářské a společenské poměry v českých zemích v 19. století	13
3.1.1 Česko-německé vztahy.....	14
3.1.2 Hospodářství	14
3.1.3 Společnost.....	17
3.2 Demografické poměry v českých zemích v 19. století	17
3.2.1 Obecné populační trendy.....	18
3.2.2 Porodnost.....	20
3.2.3 Úmrtnost.....	21
3.2.4 Sňatečnost a rozvodovost.....	23
4 Historie Chodska	25
4.1 Chodové v historických spisech.....	26
4.2 Chodská privilegia	27
4.3 Chodské vsi a chodský lid	29
5 Skladba obyvatelstva	33
5.1 Skladba obyvatelstva dle věku a pohlaví.....	35
5.2 Skladba obyvatelstva dle rodinného stavu	40
5.3 Chodské obyvatelstvo	41
6 Skladba domácností	42
6.1 Typologie domácností	43
6.2 Domácnosti dle počtu členů.....	47
6.3 Přítomnost služebnictva v domácnosti	50

6.4	Koeficienty hlav domácností	51
6.5	Chodské domácnosti	53
7	Skladba rodin	55
7.1	Rodiny dle počtu členů	56
7.2	Rodiny dle počtu dětí	58
7.3	Chodské rodiny	62
8	Závěr	64
	Seznam použité literatury	67
	Seznam zdrojů použitých dat	69

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Vymezení okresu Domažlice v současnosti.....	4
Obr. 2: Střední stav obyvatelstva českých zemí v letech 1785–1899	18
Obr. 3: Počet živě narozených dětí v českých zemích v letech 1806–1899.....	20
Obr. 4: Počet zemřelých v českých zemích v letech 1785–1899.....	22
Obr. 5: Počet sňatků v českých zemích v letech 1785–1899.	23
Obr. 6: Vybrané chodské vsi v okolí Domažlic v 19. století	29
Obr. 7: Vývoj počtu přítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900	34
Obr. 8: Vývoj počtu nepřítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900	35
Obr. 9: Vývoj struktury obyvatel dle věku a pohlaví na Chodsku 1869 a 1880	38
Obr. 10: Vývoj struktury obyvatel dle věku a pohlaví na Chodsku 1890 a 1900	39
Obr. 11: Podíl nerodinných domácností podle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900	45
Obr. 12: Podíl jednoduchých rodinných domácností podle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900.....	46
Obr. 13: Podíl rozšířených a složených rodinných domácností dle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900.....	47
Obr. 14: Počet domácností s/ bez čeledi dělené podle povolání hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890	50
Obr. 15: Počet domácností s/ bez čeledi dělené podle povolání hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1900	51
Obr. 16: Koeficienty hlav domácností dle věku a pohlaví na Chodsku v letech 1890 a 1900....	51
Obr. 17: Koeficienty hlav domácností mužů dle věku a typu domácnosti na Chodsku v letech 1890 a 1900	52
Obr. 18: Koeficienty hlav domácností žen dle věku a typu domácnosti na Chodsku v letech 1890 a 1900	53

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Vývoj počtu přítomných a nepřítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900.....	33
Tab. 2: Vývoj vybraných ukazatelů struktury přítomného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	36
Tab. 3: Vývoj vybraných ukazatelů struktury sepsaného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	36
Tab. 4: Vývoj průměrného věku obyvatel dle pohlaví a typu obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	37
Tab. 5: Celkové počty a podíly osob dle věkových skupin, pohlaví a typu obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	37
Tab. 6: Vývoj podílu osob starších 15 let dle rodinného stavu u přítomného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	40
Tab. 7: Vývoj podílu osob starších 15 let dle rodinného stavu u sepsaného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900.....	40
Tab. 8: Vybrané ukazatele domácností pro přítomné a sečtené obyvatelstvo na Chodsku v roce 1890 a 1900.....	42
Tab. 9: Struktura domácností dle typologie Peera Lasletta na Chodsku v roce 1890 a 1900 ...	43
Tab. 10: Struktura domácností odděleně dle pohlaví osoby v čele na Chodsku v roce 1890 a 1900.....	44
Tab. 11: Skladba domácností dle počtu sepsaných členů na Chodsku v roce 1890.....	47
Tab. 12: Skladba domácností dle počtu přítomných členů na Chodsku v roce 1890.....	48
Tab. 13: Skladba domácností dle počtu sepsaných členů na Chodsku v roce 1900.....	49
Tab. 14: Skladba domácností dle počtu přítomných členů na Chodsku v roce 1900.....	49
Tab. 15: Průměrný počet rodin v domě na Chodsku v letech 1869–1900.....	55
Tab. 16: Skladba rodin dle počtu členů a dle pohlaví hlavy rodiny na Chodsku v letech 1869–1900.....	56
Tab. 17: Skladba rodin dle počtu přítomných členů a dle pohlaví hlavy rodiny na Chodsku v letech 1869–1900.....	57
Tab. 18: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1869.....	58
Tab. 19: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1880.....	59
Tab. 20: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1890.....	60
Tab. 21: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1900.....	61
Tab. 22: Průměrný počet sečtených/přítomných dětí v rodině na Chodsku v letech 1869–1900	62

Kapitola 1

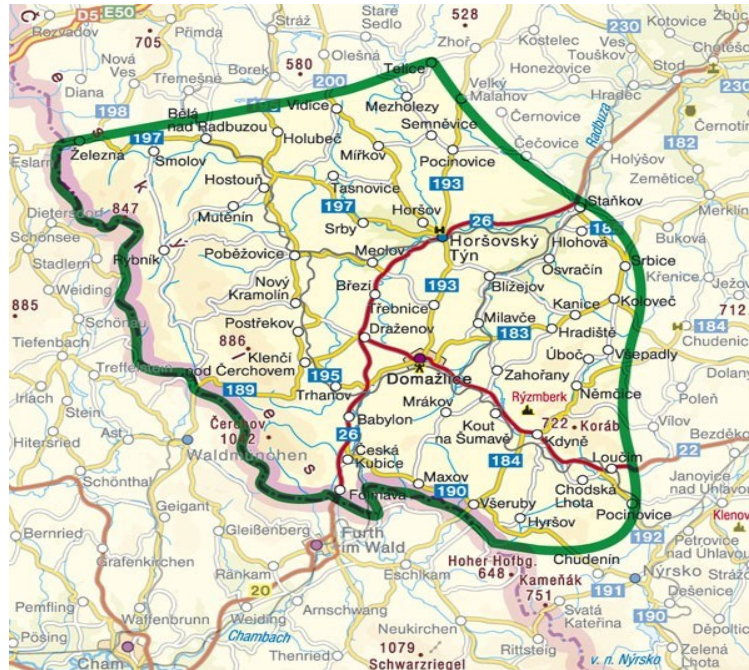
Úvod

Výzkum historické demografie poukazuje na život obyvatel v minulosti. Je zajímavé podívat se na složení obyvatelstva, domácností i rodin v dobách dávno minulých. Jak žili, bydleli a hospodařili naši předci? Pomocí metod historické demografie, demografické analýzy a statistiky má být tato práce sondou do života obyvatel na konci 19. století, má poukázat na složení obyvatelstva, rodin a domácností v dané době.

Ve své práci jsem se zaměřila na oblast Chodska. Část jihozápadních Čech ležící v podhůří Českého lesa v okrese Domažlice (obr. 1), která si již od dávné minulosti udržuje svoji historickou tradici a svým způsobem je v současnosti jednou z unikátních oblastí Česka. Chodsko tvoří 11 obcí, které obklopují centrum Domažlice. Dělí se na dvě části: *Horní a Dolní Chodsko*, které se od sebe v minulosti odlišovaly především úrodností zemědělské půdy. Dolní Chodsko se nachází převážně na jih od Domažlic. Jedná se o vesnice Draženov, Mrákov, Tlumačov, Stráž, Starý Klíčov, Chodská Lhota a Pocinovice, které se vyznačovaly bohatšími a většími statky s úrodnými lány polí. Naopak Horní Chodsko, kam patří Chodov, Klenčí pod Čerchovem, Postřekov a Újezd, se nachází v neúrodné podhorské oblasti. Obyvatelé Horního Chodska bývali spíše řemeslníci než sedláci.

Jan Vrba (1928, s. 23) rozděluje 12 chodských vsí na části tři. První skupinu obcí tvoří Pocinovice, Chodská Lhota a Loučim, odloučené vsi v nejjižnější části Chodska, v 19. století spadající do okresu Kdyně; do druhé skupiny řadí vesnice rozložené v údolích na jih od Domažlic – Mrákov, Tlumačov, Starý Klíčov a Stráž; třetí skupinou jsou vesnice tvořící jádro celého Chodska, nejlidnatější vsi ležící v podhůří Českého lesa – Chodov, Klenčí, Postřekov, Újezd a Draženov.

Pro analýzu skladby obyvatel, rodin a domácností bylo vybráno 7 chodských vsí. Konkrétně obce Draženov, Chodov, Klenčí pod Čerchovem, Mrákov, Postřekov, Starý Klíčov a Stráž, které v době 19. století spadaly pod okres Domažlice a neproběhla u nich během sledovaných let výraznější územní změna. Obce reprezentují obě části Horní i Dolní Chodsko.

Obr. 1: Vymezení okresu Domažlice v současnosti

Zdroj: Turistický průvodce po Čechách, Moravě a Slezsku 2010

Práce se zaměřuje na období let 1869–1900, kdy probíhala první moderní sčítání obyvatel a data jsou dnes dobře dostupná. Jelikož se jedná o období počátku vývoje moderní statistiky je třeba kritického pohledu na získané výsledky. Historická data často nemusí být kompletní či stoprocentně pravdivá.

1.1 Cíle práce a výzkumné otázky

Cílem práce je zjistit, jak se vyvíjela skladba obyvatelstva, rodin a domácností na Chodsku ve druhé polovině 19. století. Výzkum se zabývá obdobím let 1869–1900, dobou prvních moderních sčítání obyvatel.

Důležitou částí práce je porovnání skladby obyvatelstva, rodin i domácností mezi vybranými roky a dále zjištění, jak se struktura měnila nepřítomností domácího obyvatelstva. Jedním z hlavních záměrů práce je použít typologii Petera Lasletta na domácnosti v 19. století a porovnat, jak se odlišovaly od skladby domácností v předindustriální době. Analýza daných skutečností může být důležitá pro objasnění historického života obyvatel.

Hlavní hypotézou práce je tvrzení, že nepřítomné obyvatelstvo změnilo skladbu obyvatelstva, rodin i domácností. Základní výzkumné otázky zní:

- a) *Jak se měnila skladba obyvatelstva mezi vybranými roky?*
- b) *Jak se měnila skladba domácností mezi vybranými roky?*
- c) *Jak se měnila skladba rodin mezi vybranými roky?*

1.2 Struktura práce

Práce se člení do osmi kapitol. Úvodní část seznamuje s hlavním cílem, určuje výzkumné otázky, na které jsou hledány odpovědi a také vymezuje strukturu celé práce. Ve druhé kapitole jsou vymezeny metodologické postupy, data, která byla využívána, a problémy, které se při práci s historickými daty vyskytly. Stručně popisuje i historická sčítání obyvatel v letech 1869, 1880, 1890 a 1900.

Kapitoly číslo 3 a 4 tvoří teoretickou část celé práce. Třetí kapitola vymezuje historický kontext dané doby v českých zemích. Především se věnuje pohledu na společenské a demografické poměry. Kapitola číslo 4 seznamuje s oblastí Chodska, zabývá se prvními zmínkami o Chodech, jejich historií a také více seznamuje s vybranými chodskými vesnicemi, se kterými se pracuje v analytické části.

Stěžejní část práce zastupují kapitoly 5, 6 a 7, které analyzují skladbu obyvatelstva, domácností a rodin. Pátá část se zabývá strukturou obyvatelstva dle pohlaví, věku a rodinného stavu. Pomocí metod demografické analýzy a statistiky poukazuje na vývoj struktur a vybraných ukazatelů během let 1869–1900.

Šestá kapitola objasňuje skladbu domácností. Zaměřuje se hlavně na zařazení domácností do historicko–demografické typologie Petera Lasletta, určuje strukturu domácností podle počtu členů v domácnosti, dle povolání hlavy domácnosti, přítomnosti čeledi a služebnictva v domácnosti. Porovnává také skladbu domácností v 19. století a v předindustriální době. Pomocí metody koeficientů hlav domácností dále zjišťuje, kdy se lidé nejčastěji stávali hlavou samostatné domácnosti.

Sedmá kapitola se věnuje analýze skladby rodin podle počtu dětí v rodině, dle počtu členů a také skladbě podle zaměstnání hlavy rodiny. Poslední osmá kapitola shrnuje hlavní poznatky, získané v analytické části práce a odpovídá na výzkumné otázky určené v úvodu.

Kapitola 2

Data a metodologie

Kapitola 2 objasňuje zdroje použitých dat. Zabývá se i problémy, které se při práci vyskytly a seznamuje s metodami analytické části práce.

2.1 Data

Data pro analýzu skladby obyvatelstva, rodin i domácností byla používána výhradně z historických sčítání obyvatelstva let 1869, 1880, 1890 a 1900 za vybrané obce Chodska. Konkrétně ze stránek projektu *Porta fontium* (2016 a, b, c, d), které spravuje Státní oblastní archiv v Plzni a Generální ředitelství státních bavorských archivů v Mnichově. Projekt si dává za cíl pomocí rozsáhlé digitalizace sjednotit archiválie týkající se česko-německého pohraničí (*Porta fontium* 2016). Využity byly naskenované sčítací archy dostupné on-line. Původní prameny, všechny sčítací aparáty, jsou uloženy ve Státním okresním archivu Domažlice se sídlem v Horšovském Týně.

Práce se zaměřuje na 6 vsí: Draženov, Chodov, Mrákov, Postřekov, Starý Klíčov, Stráž a jedno město Klenčí pod Čerchovem. Obce byly vybrány tak, aby spadaly pod okres Domažlice a postihly celou oblast Chodska.

2.1.1 Sčítání 1869–1900

Sčítání obyvatel začalo na území ovládaném Habsburky již rokem 1754. Ovšem až rokem 1869 začala v Rakousko-Uhersku, a tedy i na území českých zemí významná etapa sběru dat v moderním pojetí. Zákon z roku 1869, který nařizoval soupis obyvatel ke 31.12.1869, také určil, že následná šetření se uskuteční vždy po deseti letech k 31.12. v roce končícím 0.

Sběr dat u jednotlivých sčítání zajišťovaly obecní úřady a politické okresy. Prováděno bylo podle míst, obcí a dále dle obytných budov a jednotlivých bytů. Hlavní jednotkou byly určeny domácnosti (ČSÚ 2006). Sčítací archy mohli vyplňovat majitelé domů nebo pověřeni sčítací komisaři. Pouze na zjišťování aktivního vojska se podílely samostatně vojenské úřady. Všechny údaje byly následně zpracovány c. k. ústřední statistickou komisí zřízenou v roce 1863 (Kárníková 1965).

Jak uvádí Kárníková (1965, s. 304), sčítání v letech 1869–1900 zjišťovalo přítomné obyvatelstvo, které se zdržovalo v daném okamžiku na daném místě. Kromě toho, se zjišťovalo i trvale a dočasně nepřítomné domácí obyvatelstvo. „Pod vlivem mezinárodních doporučení se jako hlavní sčítá obyvatelstvo přítomné (de facto) a podle něho je provedena i většina třídění.“ (Pavlík a kol. 1986, s. 69).

Jak se měnil obsah sčítání, měnily se i sčítací formuláře. U všech vybraných let se archy vyskytovaly dvojjazyčně, kolonky k vyplnění se označovaly česky i německy. U osob s německou národností se celé sčítací archy vyplňovaly v němčině.

V prvním sčítání 1869 se do sčítacích archů zaznamenávalo: jméno, příjmení, pohlaví, rok narození, náboženství, rodinný stav, povolání, místo narození, příslušnost k dané obci a přítomnost dané osoby, popřípadě poznámka. V tomto roce bylo v chodských vsích zaznamenáno poměrně velké množství nepřítomných osob. Jednalo se především o jedince ale i celé rodiny zdržující se v cizině, popřípadě o osoby, u kterých již nebylo známo, kde se vyskytují.

Od roku 1880 se začal uvádět celý datum narození, pokud byl znám. Zjišťované údaje se rozšířily o obcovací řeč a stupeň vzdělání. Přihlíželo se i k zdravotnímu stavu a zapisovalo se, zda je obyvatel hluchý, slepý, choromyslný či slabomyslný. U zaměstnání se začalo zjišťovat hlavní a vedlejší povolání. Nově se začalo sčítat i aktivní vojsko a zeměbrana (Kárníková 1965, Pavlík a kol. 1986).

Sčítání 1890–1910 se již metodicky příliš neměnila. Jako zaměstnaní byli poprvé počítáni i pomáhající rodinní členové (Kárníková 1965). Novinkou ve sčítání 1890 se stalo zjišťování příbuzenských vztahů osob k majiteli bytu. Díky těmto údajům můžeme s poměrně dobrou přesností určit rodiny a domácnosti. U dřívějších sčítání bylo ponecháno na komisaři, zda příbuzenské vazby zaznamená či nikoliv. Kromě hlavního povolání se zaznamenávalo i povolání vedlejší. Nově se také zaznamenávaly majetkové poměry, držitelství domu a pozemku.

V následujícím sčítání v roce 1900 se rozšířily údaje o povolání. Rozšířil se také okruh zjišťovaných informací ve velkých městech Rakouska. Především šlo o údaje týkající se bytových, rodinných a sociálních poměrů. V sedmi největších městech, v Čechách pro Prahu a Brno, byly proto zavedeny zvláštní dotazníky (Kárníková 1965).

Ve všech zmíněných sčítání se kromě osob zjišťovaly i počty domácích zvířat. Výsledky sčítání byly publikovány celkem podrobně a údaje byly zveřejněny pro politické i soudní okresy. „Pro rok 1869 samostatně, od r. 1880 v řadě Oesterreichische Statistik“ (Kárníková 1965, s. 305).

2.2 Metody

Významnou částí práce byl přepis dat z naskenovaných sčítacích archů, což umožnilo následné zpracování. Data byla přepsána do programu MS Excel. Z každého sčítacího archu bylo přepsáno jméno a příjmení každé osoby, postavení k majiteli bytu, rok narození, pohlaví, rodinný stav, hlavní povolání a přítomnost. Vybrány byly ty položky, které se vyskytovaly u všech vybraných sčítání, a bylo možné je porovnávat. Další údaje zaznamenané na archu byly pro analýzu práce nepotřebné.

Následně byla data rozdělena do tří souborů, jednotlivci, rodiny a domácnosti a každý se samostatně zpracoval. Údaje týkající se jednotlivců byly tříděny podle pohlaví, věku, rodinného stavu a přítomnosti. Rodiny se dělily podle počtu dětí, počtu přítomných dětí, počtu členů, počtu přítomných členů, podle pohlaví a povolání hlavy rodiny. Data týkající se domácností bylo možné rozdělit podle typologie Petera Lasletta, podle počtu členů, podle počtu přítomných členů, podle věku, povolání a pohlaví hlavy domácnosti.

Všechna analyzovaná sčítání byla členěna dle obytných budov a jednotlivých bytů, pro potřeby práce bylo toto členění zachováno. Obytný dům byl určen číslem popisným a samostatným sčítacím archem.

Domácnost byla vymezena na základě bytové domácnosti, tedy tvořena obyvateli bydlícími ve stejném bytě. Určení bytových domácností, konkrétně počtu bytů v jednom domě, se ukázalo jako dosti problematické. V letech 1869 a 1880 bylo ponecháno na sčítacím komisaři, zda jednotlivé byty oddělí či nikoliv a často se nedalo určit, kolik bytů se v daném domě nachází.

U většiny dat z let 1890 a 1900 se již zapisoval majitel bytu a bylo zřejmé, kolik bytů se v daném čísle popisném nachází. Pokud nebyl uveden majitel bytu, ani oddělení bytů podle sčítacích listů, zařadily se všechny osoby sepsané v daném čísle popisném do jedné bytové domácnosti. Pro analýzu domácností byly vybrány pouze roky 1890 a 1900, kdy se dalo dobře určit kolik domácností se v domě nacházelo.

Rodina se určila na základě příbuzenských vztahů zaznamenaných ve sčítacím formuláři. Velkým problémem bylo neuvedení vztahu osoby k majiteli bytu či osobě v čele domácnosti. Bez daných údajů se dalo obtížně určit, zda daná osoba patří do rodiny majitele či nikoliv. Pokud vztah chyběl, bylo postavení v rodině odvozeno od příjmení dané osoby, věku a rodinného stavu nebo také z předchozího či následného sčítání. Pokud danou osobu nešlo zařadit do rodiny bydlící ve stejném bytě, zařadila se osoba jako žijící samostatně nikoliv v rodině.

Pro analytickou část práce se rodina vmezila jako manželský pár bez dětí, manželský pár s dětmi, jednotlivec s dětmi nebo společně žijící sourozenci. Pokud se v domě vyskytovala čeleď, byla započítána jako členové rodiny.

Povolání byla tříděna do 13 kategorií podle nejčastějšího zastoupení ve sčítání 1869. *Čeledi* jsou označeny osoby uvedené ve sčítáních jako čeledíni, děvečky či sloužící. Mezi *Dělníky* byly počítány osoby uvedené jako dělníci a tovární dělníci. Kategorie pracující v *Domácnosti* označuje především ženy, které uvedly ve sčítání své povolání jako práci v domácnosti nebo hospodyně. Do *Hostinství* spadají osoby pracující v hostinství to znamená hostinští, šenkýři a šenkýřky. Kategorie *Majitel* zahrnuje všechny majitele pozemků, kteří uvedli své hlavní povolání jako majitel pozemku, zařazen to této kategorie byl i majitel továrny. V kategorii *Nádeník* jsou uvedeny všechny osoby vykonávající nádenickou práci na polích nebo v zednictví. Povolání provádějící řemeslné práce, truhláři, kováři, sedláři, a další, jsou uvedeni jako *Řemeslníci*. Všichni pracující na poli a pomáhající s polními pracemi, kteří nebyli označeni jako majitelé pozemků řadíme do kategorie *Zemědělství*. Mezi *Ostatní* byly zařazeny osoby, jejichž povolání se vyskytovalo jen u jednotlivců či malých skupin. Jedná se především o lékaře, učitele, faráře, hrobaře, finanční strážníky, pošťáky, cestáře, pracující na železnici nebo obecní pracovníky.

Pro třídění souborů týkajících se obyvatelstva, domácností i rodin podle určených znaků byly vytvořeny kontingenční tabulky. Všechny zjištěné výsledky jsou prezentovány formou grafů nebo tabulek.

V analýze obyvatelstva se počítaly i ukazatele charakterizující danou populaci. Jedná se o index maskulinity im , nebo-li počet mužů na 100 žen žijící v dané populaci:

$$im = \frac{\sum P_x^m}{\sum P_x^z} \times 100$$

P_x = počet osob ve věku x

m = muži

z = ženy

Index věkové kumulace ik , který znázorňuje přesnost údajů týkající se věku obyvatel. V minulosti byla častá kumulace z důvodu zaokrouhlování věku obyvatel „Jedná se o poměr pětinašobku součtu věkových jednotek končících 0 a 5 od 25 do 60 let věku a součtu věkových jednotek od 23 do 62 let“ Maur (1976, s. 86). Čím více se údaj blíží k 1, tím přesnější jsou data.

$$ik = \frac{5 \times (P_{25} + P_{30} + P_{35} + \dots + P_{60})}{P_{23} + P_{24} + \dots + P_{61} + P_{62}}$$

P_{25-62} = počet osob v daném věku

„Demografie vždy počítá s tzv. dokončeným věkem, tzn. věkem při posledních narozeninách.“ (Maur 1976 s. 85). Jelikož se všechna vybraná sčítání konala ke konci roku, konkrétně z 31.12. na 1.1., můžeme z roku narození dokončený věk dopočítat tak, že od roku sčítání odečteme rok narození. Dalším ukazatelem skladby obyvatel podle věku byl průměrný věk, který se počítá jako vážený průměr počtu let prožitých danou populací.

$$\bar{x} = \frac{\sum (P_x \times (x + 1))}{\sum P_x}$$

x = věk

P_x = počet osob ve věku x

Dále byla určena typologie populace podle procentuálních podílů tří hlavních věkových skupin 0–14, 15–64 a 65+:

$$P_{0-14} = \frac{\sum_{x=0}^{14} P_x}{\sum P_x} \times 100$$

P_{0-14} = počet osob ve věkové kategorii 0 až 14 let, obdobně u ostatních kategorií.

Domácnosti byly klasifikovány dle typologie podle Petera Lasletta, kterou přeložil do české terminologie Maur (1976, s. 92). Domácnosti se rozdělují do dvou hlavních kategorií domácnosti nerodinné a rodinné, které se dále dělí dle následujícího schématu:

A. Nerodinné domácnosti:

1. *Domácnost jednotlivce:*
 - a. Vdovec nebo vdova
 - b. Svobodný nebo bez určení rodinného stavu

2. *Vícečlenná nerodinná domácnost:*
 - a. Spolubydlící sourozenci
 - b. Jinak příbuzní spolubydlící
 - c. Členové bez příbuzenského svazku

B. Rodinné domácnosti:

3. *Jednoduché rodinné domácnosti:*
 - a. Manželský pár
 - b. Manželský pár s dětmi
 - c. Vdovec s dětmi
 - d. Vdova s dětmi

4. *Rozšířená rodinná domácnost:*
 - a. Ascendentní
 - b. Descendentní
 - c. Kolaterální
 - d. Ascendentní a kolaterální

5. *Složená rodinná domácnost:*
 - a. Sekundární rodinné jádro je ascendentní
 - b. Sekundární rodinné jádro je descendentní
 - c. Sekundární rodinné jádro je kolaterální
 - d. Sourozenecké domácnosti
 - e. Ostatní

Později byla přidána kategorie 6. *Domácnosti s nejasnou strukturou, ale s příbuzenskými vazbami*, kterou uvádí v typologii například Horský a Seligová (1996, s. 35–36). U všech typů můžeme dále rozlišovat domácnosti s čeledí nebo bez čeledi. Maur (1976, s. 92) a Horský, Seligová (1996, s. 36) přesně uvádí, jaké typy rodin do dané kategorie spadají. Rozšířená rodinná domácnost je tvořena jádrem a přidruženou další příbuznou osobou. Složenou domácnost tvoří více rodinných jader.

Pro účely práce se některé kategorie rozšířily, aby mohly být všechny určené domácnosti rozříděné: do kategorie 1b byly zařazeny i domácnosti ženatých mužů či vdaných žen žijících samostatně; rodiny prarodičů s vnoučaty se zařadily do 2b; do kategorie 3d se započítaly i svobodné matky s dětmi. Mezi rozšířené domácnosti kategorie 4 se zařadily také domácnosti tvořené rodinným jádrem s další i nepříbuznou osobou.

Za základní ukazatele domácností byla použita průměrná velikost domácnosti \bar{d} a hrubá míra domácností hmd , nebo-li počet domácností na 100 obyvatel:

$$\bar{d} = \frac{P}{H}$$

$$hmd = \frac{H}{P} \times 100 = \frac{1}{\bar{d}} \times 100$$

H=celkový počet domácností

P=celkový počet obyvatel

Dále se domácnosti analyzovaly metodou koeficientů hlav domácnosti (United Nations 193), vycházející z podílů osob v čele domácnosti daného typu, dle věku a pohlaví $h(d, i, j, t)$:

$$h(d, i, j, t) = \frac{H(d, i, j, t)}{P(i, j, t)}$$

d=typ domácnosti

i=věk

j=pohlaví

t=období

H=počet domácností typu d v čele s osobou ve věku i, pohlaví j v období t

P=počet osob věku i, pohlaví j v čase t

Násobíme-li 100, získáme podíly v %.

Pro práci byly kategorie domácností rozděleny na tři typy – *domácnosti jednotlivců*, zahrnující kategorii 1 z typologie Petera Lasletta; *nukleární domácnosti* obsahující celou kategorii 3 a *ostatní domácnosti*, pod které spadají zbylé kategorie typologie.

2.3 Problémy s daty

Celá diplomová práce je postavena na datové základně získané sběrem dat ve sčítáních obyvatelstva z doby rozvoje moderní statistiky. Je důležité si uvědomit, že získaná data nemusí být kompletní a mohou často obsahovat chyby či nedostatky.

Jako jeden z hlavních nedostatků se ukázalo neuvedení všech kompletních informací o osobách. Především u nepřítomných osob chyběly údaje o roce narození, rodinném stavu či povolání. Chybějící rok narození a povolání bylo ponecháno jako neuvedeno. Do analýzy dle věku osoby bez uvedeného roku narození nevstupovaly. U povolání se s neuvedenými údaji pracuje a jedná se o samostatnou klasifikaci „*neuvedeno*“.

Rodinný stav byl odvozen z předchozího nebo následného sčítání, pokud se osoba vyskytovala v místě i v minulosti nebo při dalším sčítání za 10 let. Případně byl rodinný stav určen jako svobodný/svobodná jednalo-li se například o vojíny, děvečky a podobně.

U obce Klenčí pod Čerchovem v roce 1869 se muselo analyzovat pouze 1246 přítomných osob místo 1251 osob, u obce Chodov v roce 1880 místo 806 osob jen 800. Pravděpodobně z důvodu nedochování některých záznamových archů se počty přepsaných dat neshodují s počty uvedenými v Historickém lexikonu obcí České republiky (2006), který byl použit pro kontrolu úplnosti záznamů. Při celkovém počtu záznamů tvoří počet chybějících osob zanedbatelnou chybu.

I přes problémy v datové základně, které by mohly ovlivnit výsledky, bylo možné údaje dále zpracovat. Můžeme si tak vytvořit dobrý pohled na obyvatelstvo žijící ve vybraných letech na Chodsku.

Kapitola 3

Historický kontext

Teoretická kapitola číslo 3 má za cíl přiblížit historii dané doby. Zaměřuje se především na společenskou a demografickou situaci v českých zemích v průběhu 19. století. Začlenění do historického kontextu je důležité pro následnou analýzu obyvatelstva, rodin i domácností a pochopení trendů, které se ve vývoji mohou vyskytnout.

3.1 Hospodářské a společenské poměry v českých zemích v 19. století

V období 1869–1900, které je v práci analyzováno, spadaly české země do habsburské monarchie, které v té době vládl císař František Josef I. z habsbursko-lotrinské dynastie. Po jeho nástupu do funkce v roce 1848 došlo k obnovení absolutistické vlády, která vydržela do 50. let 19. století. V dalším období zahraniční politické neúspěchy donutily Habsburky zavést konstituční monarchii. Českým králem se František Josef I. i přes prvotní sliby korunovat nikdy nenechal.

V letech 1848–1849 propukaly ve většině evropských zemí revoluční hnutí, která nebyla spokojena s politickou situací a často požadovala větší občanská a sociální práva. Utlačované národy se snažily získat nezávislost nad mocnostmi, které je ovládaly. V českých zemích bylo revoluční hnutí potlačeno a v celé habsburské monarchii byl znovu zaveden absolutistický způsob vlády.

Za vlády Františka Josefa I. přišla do monarchie řada změn ve vnitřní i vnější politice. Po prusko-rakouské válce, v roce 1867, došlo k rakousko-uherskému vyrovnání a habsburská říše se rozdělila na Rakouské země a Uherské království. Nově tak vzniklo Rakousko-Uhersko, kdy společný pro obě země byl panovník, armáda, zahraniční politika a část financí. Uspořádání vydrželo až do konce první světové války (KSV UPOL 2016).

Pro Čechy, bylo toto složení ale velkým zklamáním, jelikož neřešilo státoprávní otázky týkající se českých zemí. Čeští politici následně začali uplatňovat takzvanou pasivní politiku, neúčastnili se zasedání zemských sněmů ani říšské rady. Díky tomuto postoji ovšem nemohli ovlivňovat politické dění říše.

Po čase od pasivní politiky ustoupili, od roku 1879 začali zasedat v říšské radě a stali se i členy vládní koalice. Získali tak alespoň některé ze svých požadavků týkajících se školství a také zavedení češtiny jako úředního jazyka. Sjednaná nařízení však prohloubila spory mezi Čechy a Němci, kteří se začali cítit ohroženi hospodářským a kulturním vlivem silného českého národa. Výsledkem byly vypjaté spory mezi Čechy a Němci (KSV UPOL 2016).

3.1.1 Česko-německé vztahy

Efmertová (1998, s. 123) uvádí, že mezi lety 1848–1914 se opakovaně řešily etnické a národnostní spory mezi zvýhodňovanou německou menšinou a českým obyvatelstvem. Německé obyvatelstvo předčilo Čechy během rychlejší industrializace osídlených oblastí, v průběhu 19. století se však rozdíl ve vývoji vyrovnaly. Do 60. let 19. století se Němci více podíleli na prvotní industrializaci českých zemí, jelikož obývali méně zemědělsky úrodné oblasti převážně v pohraničí.

V rámci habsburské monarchie by se Češi i Němci mohli považovat za menšiny, Češi v Rakousku, Němci v českých zemích. České obyvatelstvo se však začalo usazovat i v dříve výhradně německých oblastech pohraničí, a tak vznikala území osídlená smíšeným obyvatelstvem (Efmertová 1998).

Němci představovali v českých zemích v letech 1848–1918 více než třetinu obyvatel Čech a více než čtvrtinu obyvatelstva Moravy. „Tato menšinová skupina v českých zemích politicky ovládala i český sněm až do roku 1883 se dvěma krátkými pauzami a moravský sněm až do roku 1906.“ (Efmertová, 1998, s. 125). Od poloviny 19. století se česko-německé vztahy začaly vyostřovat a od 80. let došlo k úplnému odcizení. Důvodem bylo podle Efmertové (1998, s. 128) působení českého a německého školského spolku v pohraničních oblastech. Tyto spolky mohly zakládat vlastní školy s různými výhodami a lákaly tak žáky z opačné národnostní menšiny. „Národní uvědomění tak vlastně sílilo na základě konfrontace českého a německého obyvatelstva. Obě národní společnosti v českých zemích se v průběhu druhé poloviny 19. století v podstatě izolovaly.“ (Efmertová, 1998, s. 128). Vzájemná izolace vedla i ke kulturní otažitosti, kdy se Němci nezajímali o českou kulturu a Češi zase o německou. Národnostní spory se nedotkly pouze obchodu, hospodářství a smíšených manželství.

Vrcholem sporů v česko-německých vztazích byl prosinec 1897, kdy se rozmohly nacionální bouře propukající v Praze, ale i ostatních městech pohraničí. Časté demonstrace byly doprovázeny krvavými boji a veřejnými výtržnostmi. Nad Prahou bylo vyhlášeno stanné právo (Efmertová 1998).

3.1.2 Hospodářství

Hospodářství českých zemí patřilo k nejlépe rozvinutým v celé habsburské říši. Během 19. století se začaly hospodářsky i kulturně rozvíjet a postupem času se staly jednou z nejvyspělejších zemí monarchie.

Od 30. let 19. století se začal významně rozvíjet průmysl, především textilní. V pohraničí se rozvíjelo také sklářství. Velká města zažila rozmach strojnictví, ve vhodných oblastech se začalo rozvíjet i hutnictví. Od poloviny 19. století si české země začaly získávat klíčové postavení v rámci hospodářství celé říše. „České země si uchovaly vedoucí postavení v tradiční textilní a sklářské výrobě a s rozvojem uhelné těžby se dostávaly do vedoucího postavení v těžebním průmyslu. Trvale rostl rovněž podíl českých zemí v železářství a strojírenství...“ (Urban, 2003, s. 59). Ve výrobě porcelánu, zpracování lnu, zpracování vlny a v cukrovarnictví produkovaly české země více než 90 % z produkce celé říše. Významná byla také zemědělská produkce, české země byly významnou obilnářskou základnou pro celé Rakousko. Během druhé poloviny 19. století se zařadily mezi značně rozvinuté agrární oblasti s důležitou pozicí v průmyslu i v zemědělství (Urban 2003).

S nástupem průmyslové revoluce se postupně přetvářela také česká krajina. Začala se budovat železnice, díky které se usnadnilo spojení velkých center. Rostla průmyslová centra, kam se za prací stěhovali dělníci a utvářeli nové předměstské části. Železnice sehrála důležitou roli pro převoz potravin, které se tak mohly dostat i do chudých oblastí trpících nedostatky (KSV UPOL 2016). Výhody železniční dopravy se projeví ale i v přenosu informací, důležitých pro hospodářský a kulturní rozvoj oblastí.

Zakládání železnice se datuje od poloviny 19. století do 70. let 19. století. Dříve se přistoupilo k budování silnic, které byly kromě vojenských a poštovních účelů využívány i pro formanskou přepravu nákladu a osob (Efmertová 1998). Tradiční dálková dostavníková a formanská přeprava zanikla s masivním využíváním železnice na konci 19. století. Od té doby se silniční doprava stala spíše doplňkem k dopravě železniční (Urban 2003).

Průmysl

Průmyslová revoluce proběhla v českých zemích až později než v západní Evropě. Efmertová (1998, s. 146) datuje počátek změn v průmyslu v českých zemích k počátku 19. století. První fáze průmyslové revoluce probíhající od počátku 19. století do 70. let 19. století přinesla zásadní změny ve výrobě, kdy se postupně přecházelo od řemesla a manufaktury k tovární strojové výrobě. V českých zemích jako první zaznamenala změny textilní výroba. Postupně se vytvářelo zázemí pro fázi druhou nazývanou těž technicko-vědecká, která se objevuje na přelomu 19. a 20. století (Efmertová 1998).

Prvotní změny ve výrobě zaznamenal lehký a spotřební průmysl, především již zmíněné textilnictví, ale i potravinářství. Postupně se rozvoj šířil i do železářství, hutnictví a strojírenství. Začaly se využívat nové zdroje energie, parní stroje, které umožnily vznik velkovýrobních průmyslových středisek. Nově se měnila organizace práce a byla potřeba dobrých technických znalostí. Vedle velkovýroben se stále udrželi i drobní řemeslníci. Některá řemesla se utvářela nově jako například elektromechanici. Změny však nepocítovala jen výroba, ale nové objevy zasahovaly i do životů lidí. Například zavádění osvětlení či technické změny ve volnočasových aktivitách (Efmertová 1998).

Druhá fáze průmyslové revoluce projevující se v českých zemích od 80. let 19. století se vyznačovala hlavně využíváním elektřiny, spalovacích motorů a chemickou výrobou. Dovršením dosáhla společnost vyspělé průmyslové výroby. V českých zemích se datuje do 30. let 20. století.

Během konce první fáze a v počátcích druhé fáze průmyslové revoluce se utvářela silná vrstva dělnického obyvatelstva, v níž docházelo k velmi silné diferenciaci. Efmertová (1998, s. 242) uvádí 4 skupiny průmyslového obyvatelstva. 1. *Průmyslová buržoazie*, kterou tvořili zakladatelé podniků a podnikání. 2. *Střední stav*, tvořený technickou a ekonomickou inteligencí, kteří pracovali jako námezdní pracovníci nebo sami podnikali. 3. *Řemeslnická maloburžoazie*, kam spadali samostatně podnikající, manuálně pracující malovýrobci a řemeslníci. Jednalo se především o soukromé podnikatele vlastníci řemeslnou dílnu s méně než dvěma zaměstnanci, nebo samostatně pracující řemeslníci bez zaměstnanců. 4. *Dělnictvo* tvořilo nejpočetnější skupinu osob v průmyslu a řemeslné výrobě. Dále se může dělit na *tovární proletariát*, pracující v průmyslových podnicích; *řemeslnický proletariát*, pracující především v řemeslných dílnách; *domácký proletariát*, který pracoval doma ve vlastní dílně s vlastními výrobními prostředky. Svou pracovní sílu však musel prodávat, aby se uživil.

Průmysl českých zemí patřil k nejvýznamnějším v habsburské říši. Klíčovými průmyslovými producentem se staly ve třetí čtvrtině 19. století, kdy byla dovršena první fáze průmyslové revoluce. K průmyslové výrobě přispělo i to, že na konci 60. let 19. století více než polovina všech zaměstnanců rakouského průmyslu pracovala právě v českých zemích „Tradičními obory zůstalo textilnictví a sklářství, rozvíjela se uhelná těžba, a tím i těžební průmysl, železářství a strojírenství, kde však ještě v této době vedly podniky dolnorakouské a štyrské.“ (Efmertová, 1998, s. 151).

Zemědělství

Podle Urbana (2003, s. 60) růst industrializace v českých zemích neznamenal potlačení zemědělské výroby. „Rozvoj kapitalistického zemědělského podnikání a potravinářského průmyslu podmiňoval také relativně významné postavení českých zemí jako výrobce zemědělských produktů.“ (Urban, 2003, s. 60).

Nejvýraznější změnou v zemědělské výrobě byl přechod od extenzivní na intenzivní formu, který se začal uplatňovat už od konce 18. století. Během první fáze průmyslové revoluce se nově místo trojpolného systému zavádělo střídavé hospodářství s důrazem hlavně na okopaniny a píce. „Z obilovin se běžně pěstovaly pšenice, žito, ječmen a oves, z ostatních plodin vedle okopanin a pícnin také luskoviny, řepka a len. V živočišné výrobě byl převažující chov hovězího a vepřového dobytka.“ (Efmertová, 1998, s. 155).

Od poloviny 19. století docházelo k modernizaci zemědělské výroby. Objevovaly se vylepšené nástroje, používaly se hnojiva a nové typy výsadby. Koncem 19. století se začaly využívat i nové zemědělské stroje jako některé druhy pluhů, železné brány, žací stroje, čistící stroje a další. Maur, Horská (1986, s. 181) zmiňují, že do poloviny 19. století byla snaha zvýšit efektivnost zemědělské produkce především osvětou, zlepšováním náradí a dalšími způsoby. Pro neúrodné podhorské oblasti se stalo výhodné pěstování nových plodin.

Díky novým způsobům se zkracovaly sezónní práce na polích, rostla produktivita práce i zemědělská produkce. I přesto, že v 80. letech 19. století nastala agrární krize a snížily se investice do zemědělství, technický rozvoj probíhal dál. Větší mechanizace v zemědělství však nastala až před 1. světovou válkou. Do té doby vlastnily stroje pouze větší zemědělské usedlosti, v menších statcích byla stále potřeba lidská a zvířecí práce (Efmertová 1998).

Důležitým milníkem v zemědělské výrobě bylo uvolnění poddanských svazků s vrchností v roce 1798 a následně v roce 1848 patent o zrušení poddanství. Změny nastaly ve vlastnictví pozemků, kdy z rolníků pouze hospodařících na půdě se stali vlastníci. Většina půdy zůstala i nadále v majetku šlechty, pro kterou to byl dobrý kapitál pro začátek zemědělského podnikání.

S rozkladem feudálních vztahů se nově se začala budovat sociální stratifikace vesnic, kterých se robot a práce v zemědělství týkala nejvíce. Podle Efmertová (1998, s. 239) se utvořily čtyři sociální kategorie. Do první skupiny patřili *velkostatkáři*, vlastníci půdy o více než 20 ha, kteří mohli většinu své produkce prodat na trhu. Ze získaných finančních prostředků zajistili i plat námezdním pracovníkům. Druhou skupinou na venkově byla takzvaná *venkovská maloburžoazie*, kterou tvořili malovýrobci malorolníci, a střední rolníci. *Malorolníci* pracovali na vlastní či pronajaté půdě s rozlohou do 10 ha a jako doplňující zdroj obživy pro ně byla námezdní práce. *Střední rolníci*, tradiční venkovští sedláci, vlastnili půdu o rozloze do 20 ha. Často provozovali i vedlejší činnosti jako dílny a venkovské živnosti. Mezi nejnižší, avšak nejpočetnější, venkovskou skupinu obyvatel patřil *zemědělský poloproletariát a proletariát*. *Poloproletáři* vlastnili jen malý pozemek, kterým však nedokázali uživit celou rodinu, a byly nuceni pracovat jako námezdní pracovníci. *Zemědělský proletariát* tvořily osoby bez vlastních pozemků, často pracující jako čeledíni, děvečky a další. Po zemědělské sezóně byli tito lidé nuceni najímat se na další pomocné práce například ve stavebnictví. Složení jednotlivých kategorií se mohlo měnit v závislosti na konkrétní zemědělské oblasti.

„Přes veškeré změny způsobené industrializací v 19. století zemědělské obyvatelstvo zůstalo významnou částí populace českých zemí. Tím zůstalo i významnou skupinou agrární populace střední Evropy, v níž představovalo svou sociální strukturou typ bližší jihoněmeckým a středoněmeckým obyvatelstvem nežli oblastem východoevropským pronikajícím do střední Evropy...“ (Maur, Horská, 1986, s. 184).

3.1.3 Společnost

Změny během 19. století neprobíhaly jen v průmyslu a zemědělství, docházelo také k proměnám v české společnosti. Díky významnému ekonomickému vývoji se rychle proměňovala struktura společnosti a vytvářely se nové společenské vrstvy. Jak již bylo zmíněno dříve, nové strukturální změny postihly jak průmyslové, tak i zemědělské obyvatelstvo.

Hlavní změny mezi obyvatelstvo přinesla probíhající demografická revoluce. Následující část se podrobněji věnuje zásadním změnám v demografickém chování obyvatel českých zemí.

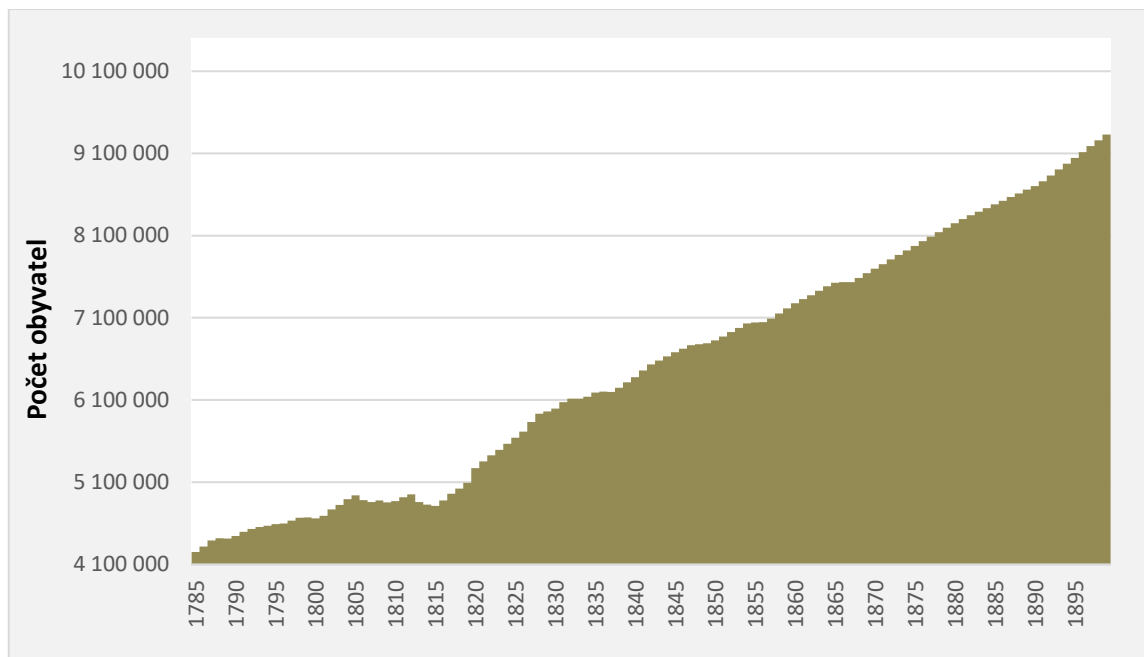
3.2 Demografické poměry v českých zemích v 19. století

Od poloviny 19. století začal v českých zemích ucelený sběr demografických údajů, díky kterým si dnes můžeme udělat dobrý obraz o tehdejší společnosti a demografických procesech. Již od přelomu 20. a 30. let 19. století začala na území českých zemí probíhat demografická revoluce, v období druhé poloviny 19. století bylo možné pozorovat značné změny v demografickém chování obyvatel. Zmiňme alespoň základní trendy týkající se obyvatelstva: porodnosti, úmrtnosti a sňatečnosti v českých zemích v období 19. století:

3.2.1 Obecné populační trendy

V období konce 18. i po celé 19. století rostl počet obyvatel poměrně rychlým tempem (obr. 2), k úbytkům docházelo pouze výjimečně v důsledku změn v úrovni porodnosti a úmrtnosti. Vyšší počty zemřelých souvisely především s válkami, epidemiemi nebo nepříznivými vyživovacími situacemi. Od druhé poloviny 18. století přirozený přírůstek začala ovlivňovat také migrace.

Obr. 2: Střední stav obyvatelstva českých zemí v letech 1785–1899

Zdroj: ČSÚ (2015), vlastní zpracování

Populace českých zemí v 18. i 19. století byla spíše mladá, podíl dětí a mládeže do 20 let činil téměř 45 %, naopak starých osob nad 50 let bylo jen něco málo kolem desetiny. Venkov vykazoval o něco vyšší počty dětí i starých osob než městské oblasti, do kterých migrovaly především osoby ekonomicky aktivní. Průměrný věk obyvatel v roce 1869 činil 27,1 let u mužů a 27,7 let u žen, do roku 1910 se mírně zvýšil na 27,4 u mužů a 28,7 u žen. České země v dané době vykazovaly progresivní ráz populace, kde byla silně zastoupena dětská složka. Koncem 19. století byla skladba populace ještě poměrně pravidelná, ale postupné změny v reprodukčním režimu populační skladbu rychle proměnily (Fialová 1996).

Soupis obyvatel v 18. a 19. století zjišťovaly významnou převahu žen, kterých mělo být až o 10 % více než mužů. „Vyšší podíl žen byl pravděpodobný, protože v zemi se často verbovalo pro rakouská i zahraniční vojska a stát vydržoval početnou stálou armádu.“ (Fialová, 1996, s. 155). Rozdíly vznikaly také mezi městským a venkovským obyvatelstvem, kdy z venkova se obyvatelstvo často stěhovalo do měst za prací, odcházeli především muži v ekonomicky aktivním věku.

Počty obyvatel i přirozený přírůstek se diferencoval nerovnoměrně. S rozvojem průmyslu a měst se obyvatelstvo již nekoncentrovalo pouze v zemědělsky výhodných oblastech, ale začalo osidlovat i nová území. Fialová (1996, s. 143) udává jako příklad osidlování severovýchodních Čech, severní Moravy a Slezska, kde se lidé začali živit domácí textilní výrobou nebo sklářstvím.

Díky rozvoji průmyslu začaly zemědělské oblasti zaostávat a podíl osob žijících ve městech začal významně růst.

Migrace byla v 19. století důsledkem vysokého přirozeného přírůstu obyvatelstva. Ekonomika českých zemí nebyla schopna absorbovat tak rychlý populační růst. I přes silný rozvoj průmyslu, byly české země stále ještě zemědělskou oblastí, pro které byla typická silná hustota zalidnění. Lidé žijící na venkově byly často velmi chudí, a proto se stále častěji chtěli stěhovat za prací do měst, rozvíjejících se průmyslových center, ale i do zahraničí. Do ciziny odcházeli spíše Češi, německé obyvatelstvo žijící v pohraničních industrializovaných oblastech mělo dostatek pracovních příležitostí.

Podle Kárníkové (1965, s. 133) byla emigrace do zahraničí od roku 1832 povolována bez komplikací, pokud emigranti neměli vojenské či úřední povinnosti. První emigrační proudy směřovali do Vídně, která byla v té době hlavním centrem Habsburské říše. Později, od 50. let 19. století, kdy rozvoj dopravy již umožnil jednodušší způsob stěhování mezi kontinenty, se stále více atraktivní stávaly také Spojené státy americké, Kanada, ale třeba i Brazílie. Jednalo se o státy, kde byla příhodná ekonomická situace. Většinu zámožských emigrantů tvořili mladí muži. Horská (1996, s. 219) uvádí, že až 80 % vystěhovalých mužů nepřesáhlo věk 30 let. Ženy se stěhovaly až ve starším věku, nejčastěji do 40 let. Zřejmě se stěhovaly za svými muži až v době, kdy měli zajištěnou dostatečnou životní úroveň. Mezi emigranty na bližší vzdálenost, do ostatních zemí monarchie, však převládaly ženy (Fialová 1989, Horská 1996).

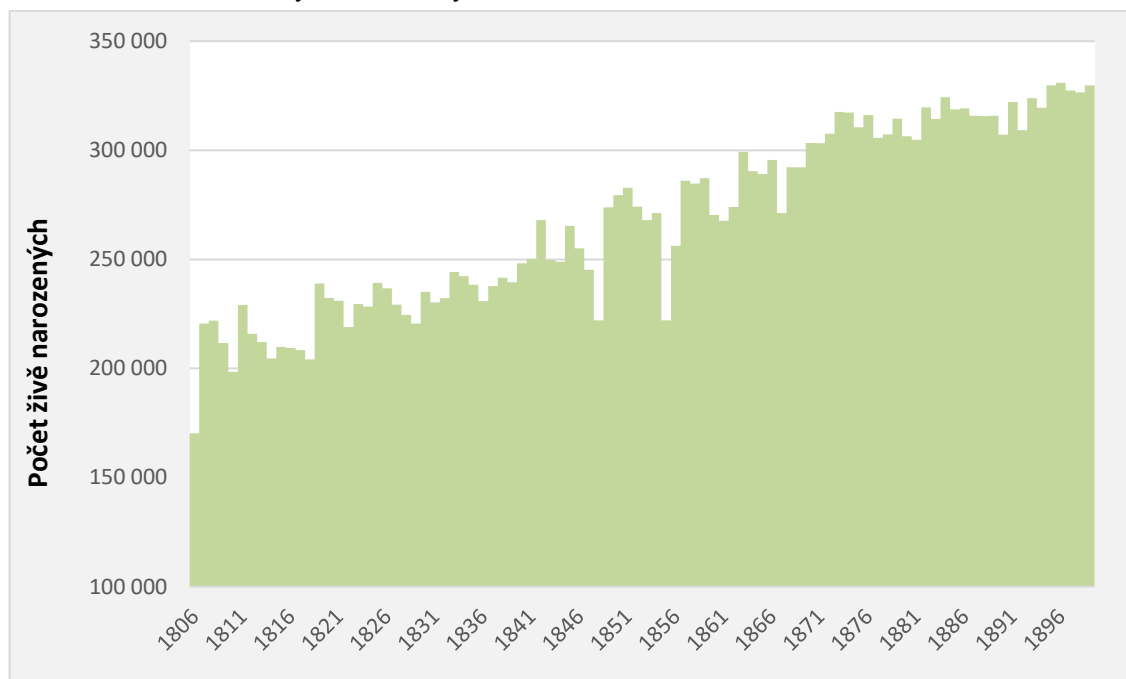
Do 50. let 19. století se z českých zemí stěhovalo ročně maximálně několik set osob, v následujícím období počty narostly až do několika tisíců. „Zatímco v letech 1849–1852 odcházelo z českých zemí trvale do ciziny ročně nejvýše několik stovek osob, stoupl jejich počet v roce 1853 na 4000, v roce 1854 na 6500.“ (Kárníková, 1965, s. 133). Nejčastěji Čechy opouštěli obyvatelé zemědělských oblastí, především z Budějovického, Plzeňského a Pardubického kraje. Další emigrační vlna přišla v počátku 60. let 19. století, kdy vysoký počet osob odcházel hlavně do Ruska. V 70. letech začal stoupat zájem o emigraci u průmyslových dělníků a řemeslníků. Od poloviny 90. let začal narůstat počet emigrantů do uhelných oblastí Vestfálska a severní Francie (Kárníková 1965, Horská 1996).

Nejvíce populační vývoj v 19. století ovlivnila agrární krize 80. let, která v menší míře trvala i následující desetiletí. Díky značnému poklesu cen obilí museli zemědělci v méně úrodných oblastech redukovat množství pracovních sil a možnosti obživy se pro velkou část obyvatel staly nedosažitelné. „V celých jižních Čechách a na jihozápadní Moravě nastal proto v 80. letech 19. století s rychle rostoucím vystěhovalectvím poprvé od hladomoru 1772 absolutní úbytek obyvatelstva, při stále dosti vysokém přirozeném přírůstu.“ (Kárníková, 1965, s. 214). Kárníková (1965, s. 214) uvádí, že po velké agrární krizi nastal „útěk z venkova“ vynucený poklesem mezd nádeníků a dělníků pracujících v zemědělství. Venkovské obyvatelstvo odcházelo za lépe placenou prací do blízkých měst. Tento odchod obyvatelstva zasáhl nejvíce úrodné zemědělské kraje. Stále více se tak prohluboval odlišný vývoj nově rostoucích průmyslových center a tradičních zemědělských oblastí.

3.2.2 Porodnost

V 18. i 19. století pozvolna rostl počet narozených dětí (obr. 3). Pouze v nepříznivých obdobích počty narozených dětí klesaly, jednalo se hlavně o období válek v letech 1742-1747, 1757, 1806, 1814, 1818 a 1867, hladomoru v roce 1772 nebo epidemií jako například při epidemii cholery. Výrazný pokles narozených se objevil i v revolučním roce 1848 a v roce 1855. Regionální rozdíly se utvářely především mezi oblastmi, kde přímo docházelo k mortalitní krizi a ostatními částmi země.

Obr. 3: Počet živě narozených dětí v českých zemích v letech 1806–1899.

Zdroj: ČSÚ (2016), vlastní zpracování

Kárníková (1965, s. 194) uvádí, že tempo růstu obyvatelstva se měnilo poměrně málo. Mezi sčítáním 1880 a 1910, narostl počet obyvatel téměř o čtvrtinu. Teprve až první světová válka narušila vyrovnaný růst počtu obyvatel nejen v českých zemích, ale i v celé vyspělé Evropě. Začala se poměrně zřetelně projevovat i diferenciací mezi průmyslovými městskými oblastmi a zemědělskými vesnicemi. Maur, Horská (1986, s. 183) zdůrazňují, že čisté zemědělské venkovské oblasti měly během 19. století spíše podprůměrnou porodnost ve srovnání s celými českými zeměmi. Počty nově narozených dětí oblastí průmyslových a zemědělsko-průmyslových byly v dané době nadprůměrné.

Od 30. let 19. století se začal rychle zvyšovat sňatkový věk žen, který společně s délkou trvání manželství byl v té době rozhodující pro úroveň plodnosti. Klesl počet žen žijících v manželství a s tím i počet legitimně narozených dětí. Rozhodujícím faktorem poklesu plodnosti v českých zemích během demografické revoluce byla právě manželská plodnost (Kárníková 1965, Fialová 1996). Snižováním počtu dětí narozených v manželství začala klesat i hrubá míra porodnosti, která se již od 20. let 19. století snížila pod úroveň 40 ‰. Pokles probíhal nejprve v Čechách, později a méně výrazně na Moravě a ve Slezsku (Fialová 1991). „V českých zemích se porodnost udržovala od 2. poloviny 20. let kolem 39 ‰, v letech vzestupů překračovala 40 ‰.

Naposledy se tak stalo v roce 1873, o něco dříve než v ostatních evropských zemích.“ (Kárníková, 1965, s. 197). Od roku 1890 se začala datovat druhá fáze demografické revoluce v českých zemích charakteristická právě rychlým poklesem úrovně porodnosti. „...pokles plodnosti, charakteristický pro druhou fázi demografické revoluce, byl neopakovatelný jev, kterým se výrazně změnila populační reprodukce.“ (Fialová, 1983, s. 134)

Průměrný počet dětí narozených v rodině se během 19. století moc neměnil, pohyboval se v rozmezí 4 až 5 dětí. Omezování velikosti rodiny lze zaznamenat na ukazatelích plodnosti až od 70. let 19. století (Fialová 1996). „Do roku 1880 se ženě během jejího reprodukčního období narodilo v průměru 5 dětí (na vdanou ženu se odhaduje 8-9 dětí), do roku 1936 poklesl počet dětí připadajících na jednu ženu na 1,7 (respektive 2,7 v případě vdaných žen).“ (Fialová, 1991, s. 153). Co se týče mimomanželské plodnosti, byl v českých zemích podíl dětí narozených mimo manželství poměrně vysoký, kolem 10–15 % a během poklesu plodnosti se výrazně neměnil (Fialová 1991).

3.2.3 Úmrtnost

Během 18. a 19. století se také projevovaly důležité změny v úrovni úmrtnosti. Postupně se zvyšovala délka života, klesala kojenecká a dětská úmrtnost a zásadně se měnila epidemiologická situace. Změny v úrovni úmrtnosti českých zemí podrobně popisuje Fialová (1996, s. 175–191).

Od počátku 18. století v evropských zemích vymizel mor, ovšem jiné vysoce nakažlivé nemoci se objevovaly stále především v oblastech zasažených válečnými konflikty. Jednalo se například o epidemie tyfu, dyzenterie či epidemie neštovic. Během 19. století se však epidemiologická situace začala postupně měnit. Začala se rozšiřovat preventivní opatření proti přenosným chorobám. Prvním krokem bylo zavedení očkování proti neštovicím v roce 1800, dále úpravy pitné vody a zlepšování hygienických podmínek. Díky těmto opatřením trvale poklesl podíl osob zemřelých na přenosné choroby (Fialová, 1996).

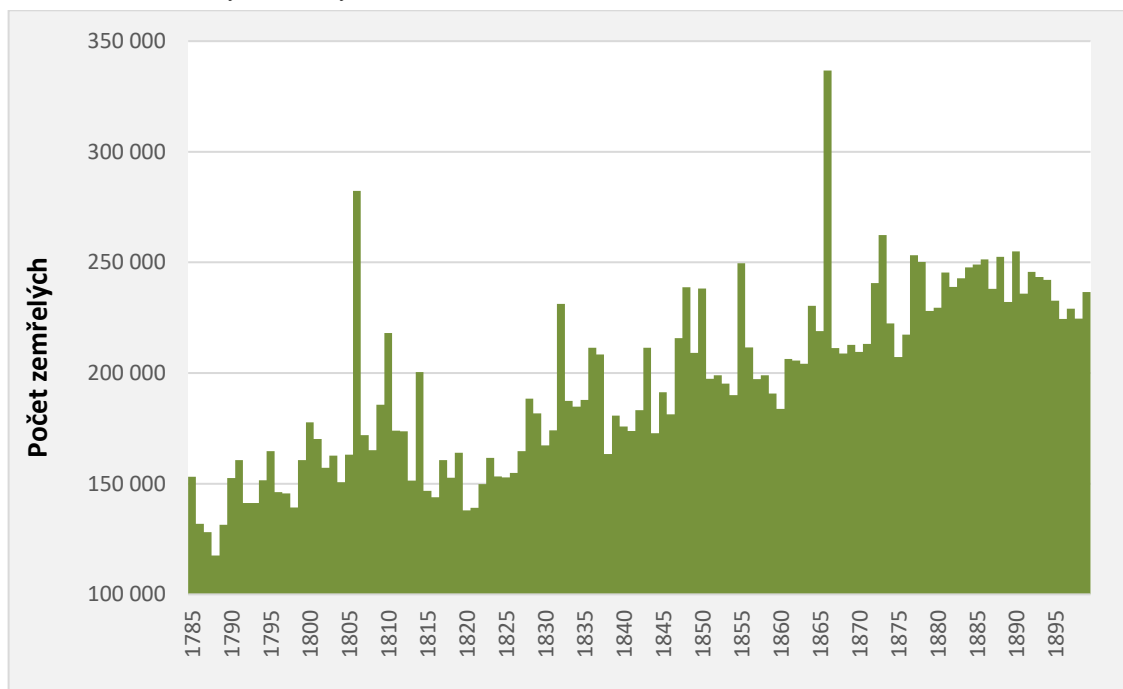
Důležité pro zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva byla výstavba zdravotnických zařízení, nemocnic, porodnic, nalezinců, sirotčinců a starobinců. V českých zemích se zařízení poskytující zdravotní péči stavěla od 80. let 18. století v největších městech, v Praze, Brně a Olomouci. Od 19. století se nová zařízení budovala i v dalších městech jako například v Táboře či Jindřichově Hradci. Zvyšoval se také počet lékařů, kteří působili především ve větších městech, ale také ranlékařů uplatňujících se i na venkově (Fialová, 1996).

Podle Fialové (1996, s. 185) se v úmrtnosti v českých zemích po konci sedmileté války dají rozeznat dvě období s mezníkem v 90. letech 19. století. První období, kdy plynule pokračoval vývoj úmrtnosti z předchozích let, ovšem s mírně nižšími hodnotami ukazatelů. Jako typické pro dané období můžeme určit jednorázové zvýšení počtů zemřelých v letech epidemií nebo neúrody, ale i během napoleonské či prusko-rakouské války (obr. 4). Takovéto období se zde vyskytovalo v letech 1771–1772, 1806, 1847–1849, 1866 a 1872–1873. I přes nárazové zvýšení počtů zemřelých se však intenzita úmrtnosti snižovala.

Na konci 19. století a počátkem 20. století začal narůstat podíl osob zemřelých na nemoci dýchacích cest. Mírně se zvyšoval i počet zemřelých na nádorová onemocnění. I přesto, že se úmrtnost na infekční nemoci snižovala, trvale stoupal počet zemřelých na tuberkulózu,

kteřou tehdejší medicína neuměla léčit. Častěji se tato nemoc vyskytovala v sociálně slabším prostředí textilních okresů severovýchodních Čech, ale také v Praze. Nejméně se objevovala v zemědělských oblastech s nízkou hustotou obyvatelstva (Fialová, 1996).

Obr. 4: Počet zemřelých v českých zemích v letech 1785–1899.

Zdroj: ČSÚ (2016), vlastní zpracování

Úroveň úmrtnosti nebyla všude stejná, diferencována byla dle pohlaví, věku, ale i dle sociálních podmínek, ve kterých osoby žily. „V první polovině 18. století byla nejvyšší pravděpodobnost úmrtí bezprostředně po narození, pak se snižovala až k nejnižším hodnotám kolem věku 10–15 let, pak opět rychle stoupala. ... Tento ráz úmrtnosti zůstal v podstatě zachován až do konce 19. století, měnil se pouze v detailech.“ (Fialová, 1996, s. 188).

Charakteristická pro danou dobu byla velmi vysoká úroveň kojenecké a dětské úmrtnosti. Kárníková (1965, s. 203) uvádí, že až do poloviny 90. let 19. století umíralo do 1 roku života každoročně přes čtvrtinu živě narozených dětí. Po roce 1896 začal počet zemřelých do 1 roku klesat, ovšem až v roce 1910 klesl pod jednu pětinu všech živě narozených. Novorozenecká úmrtnost klesala pozvolna už od 60. let 19. století především díky zlepšující se porodní péči. Vysoká kojenecká úmrtnost je spjatá s rozvojem průmyslu a zaměstnáváním žen v továrnách. Vyskytovala se ale i v oblastech s intenzivní zemědělskou výrobou, kde se matky nemohly plně věnovat svým narozeným dětem.

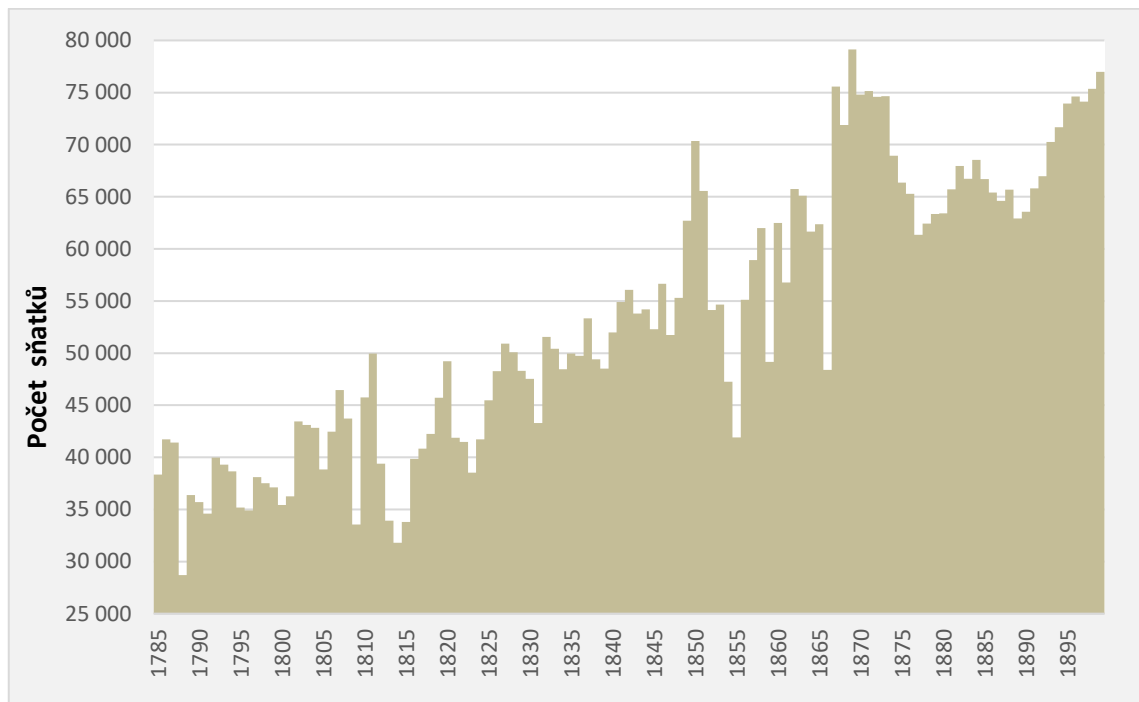
Úmrtnost starších osob se oproti kojenecké úmrtnosti zlepšovala již od poloviny 18. století. Trvale se zvyšoval počet osob dožívajících se vysokého věku. Během 19. století se i nadále prodlužovala délka lidského života a tím i naděje dožití. V roce 1870 činila naděje dožití mužů 34,5 let, u žen 37,8 let. Po roce 1890 se střední délka života při narození začala zvyšovat výrazněji z důvodu poklesu kojenecké úmrtnosti. Od roku 1890 do 1910 se zvýšila o 8 let u mužů i u žen. Výraznější rozdily byly patrné u naděje dožití dvacetiletých, kdy v roce 1890 činila 38,6 let

u mužů a 40 let u žen, v roce 1910 u mužů 41,1 let a u žen 43,2 let. (Kárníková 1965, Fialová 1996).

3.2.4 Sňatečnost a rozvodovost

Jak bylo zmíněno dříve, v poklesu plodnosti během 19. století hrála významnou roli manželská plodnost. Většina dětí se rodila v manželství, a tak věk snoubenců, především však žen, byl rozhodujícím faktorem pro počet narozených dětí. Čím mladší žena vstoupila do manželství, tím více dětí se jí během jejího života mohlo narodit.

Obr. 5: Počet sňatků v českých zemích v letech 1785–1899.

Zdroj: ČSÚ (2016), vlastní zpracování

Do poloviny 19. století, konkrétně do zrušení poddanství, museli mít snoubenci povolení k sňatku od vrchnosti. „V letech 1849–1855 náleželo právo udělovat povolení k sňatku do kompetence obecní samosprávy, v letech 1859–1868 okresního úřadu; teprve od roku 1869 byl tento svérázný a jinde v západní Evropě již nemyslitelný pozůstatek feudalismu odstraněn.“ (Fialová, 1996, s. 161).

Vývoj počtu sňatků v českých zemích zobrazuje obrázek 5. Stejně jako narůstal počet narozených a zemřelých, narůstal v celém 19. století i počet sňatků. Avšak i zde najdeme krizové roky, kdy se zakládalo méně manželství, jako například v letech 1811–1814, 1852–1855, 1866 či v době agrární krize v 80. letech 19. století. Za důvody nízké sňatečnosti můžeme označit stejně jako u plodnosti a úmrtnosti, válečná léta a hladomory (Fialová, 1996).

Důležitý pro vstup do manželství byl kromě povolení také věk. V roce 1811 vstoupil v platnost občanský zákoník, který určoval věk zletilosti na 24 let. Pokud do manželství chtěly vstoupit mladší osoby, byl nutný souhlas zákonného zástupce. V mladším věku než ve 24 letech vstupovaly do manželství především ženy. U mužů byl sňatkový věk ovlivněn hlavně vojenskou službou. „Po roce 1858 se žádný muž, který nedosáhl 22 let, nesměl ženit, pokud nezískal

mimořádné povolení od místodržitelství.“ (Fialová, 1996, s. 161). V roce 1868 byla uzákoněna branná povinnost trvající tři roky, výjimečně pouze dva. Již od roku 1800 se muži pracující jako státní, městští a fundovní úředníci nesměli ženit bez povolení představeného, pokud jejich plat nebyl v dostatečné výši. Povolení k sňatku potřebovali také například učitelé, finanční strážníci, četníci či vojáci, pokud ve svém zaměstnání nedosáhli určitého postavení (Fialová 1996).

Velký vliv na sňatečnost měly ekonomické a sociální podmínky. V dobách nepříznivých podmínek často docházelo k odkladu sňatků. Rozdíly ve sňatečnosti byly patrné i u venkovského a městského obyvatelstva, kdy v městských oblastech narůstal počet trvale svobodných. Nižší úroveň sňatečnosti se vyskytovala také v neúrodných zemědělských oblastech s vyššími počty žen pracujících v továrnách. Podíl trvale svobodných, nejčastěji žen, narůstal převážně ve velkých městech, v Praze, Plzni či Liberci. Jednalo se hlavně o služebnictvo, ale i o dcery řemeslníků, obchodníků nebo úředníků, kteří neměli dostatečný majetek, aby mohli provdat své dcery do odpovídajícího společenského postavení (Fialová 1996).

Odkladem sňatků narůstal průměrný věk snoubenců, ale i podíl osob, které sňatek nikdy neuzavřely. Věk snoubenců narůstal více ve městech než na venkově, rozdíly přetrvávaly také mezi jednotlivými oblastmi českých zemí. Během 19. století byl nejčastější věk snoubenců při vstupu do manželství mezi 25 a 29 lety. Maximum dosáhl sňatkový věk v roce 1857, kdy u mužů činil 32,4 let a u žen 27,5 let. Po zbytek století však začal mírně klesat (Fialová 1996).

Díky stále vysoké úmrtnosti se v populaci objevoval i vyšší podíl ovdovělých osob, především žen. Vdovci, hlavně z vyšších sociálních vrstev, nezůstávali dlouho ovdovělí a vstupovali do dalších manželství mnohem častěji než ovdovělé ženy.

Rozvody manželství byly povoleny především nekatolíkům. Děly se na dva stupně: *Rozvod od stolu a lože* a *rozluka trvalá*. Osoby rozvedené pouze od stolu a lože měly rozdělen majetek, ale nemohly uzavírat nový sňatek. Naopak rozloučené osoby nový sňatek uzavřít mohly. „V roce 1880 bylo rozvedených a rozloučených osob sečteno jen 2957. Když se roku 1895 začaly sledovat i ve statistice sňatky rozloučených, nebývalo jich v českých zemích napočteno ročně více než dvacet od každého pohlaví.“ (Fialová, 1996, s. 165). Je zřejmé, že k rozvodům či rozlukám docházelo jen minimálně.

Kapitola 4

Historie Chodska

Čtvrtá kapitola má za cíl více seznámit s oblastí Chodska. Zmiňuje historické spisy, ve kterých se o Chodech hovoří, uvádí historii spjatou s vydáváním chodských svobod a následných bojů za tyto práva. Také seznamuje s vybranými vesnicemi, které jsou analyzovány v další části práce.

„Na západní české hranici proti Bavorsku vytvořilo se snad již v 11. století zřízení hraničních stráží, svobodného obyvatelstva, jež dostalo jméno Chodové (německy Chodenbauer, latinsky Chodones) podle českého označení své hlavní funkce: choditi, obcházeti zemskou hranici.“ (Michl, Roubík 1939, s. 16).

Původní označení Chodsko získalo území při západních hranicích království českého táhnoucí se od Tachova a Přimdy až na jih pod prachatickou Zlatou stezku. Jednalo se o skupiny vesnic roztroušené po celých zemských hranicích, u hraničních cest, stezek a přechodů, v nebezpečných místech, kde hrozil vpád nepřátel. Muži z vesnic měli vojenskou a strážní povinnost (Vrba 1928).

Široký pás Chodska se dá rozdělit na tři části: *Chodsko severní* – tachovští Chodové; *Chodsko jižní* – prachatičtí Chodové; *Chodsko střední* – domažličtí a klatovští Chodové. Vrba (1928, s. 20) uvádí, že tachovští a prachatičtí Chodové byli brzy poněmčeni. Neporušení zůstali pouze Chodové střední, kteří v historii měli nejvíce privilegií. Jedná se o území, které si každý vybaví pod pojmem Chodsko, území spojované s častými rebeliemi, které se nesmazatelně zapsaly do českých dějin. „Vždyť stěžejí najdeme v Čechách kraj, jehož historie by pronikla v takové intenzitě do dějinného vědomí celého národa, jako je tomu u nevelkého území jedenácti vsí v malebném podhůří Českého lesa, jejichž obyvatelé – domažličtí Chodové – kdysi střežili pomezí Čech proti Bavorsku a Horní Falci.“ (Maur, 1984, s. 7).

Nejvlastnější Chodsko se dělí na již zmíněné dvě části *Horní a Dolní Chodsko*. Nejlidnatější bylo Chodsko horní Vrbou (1928, s. 24) označované jako Chodsko pod Haltravou. Pět vsí, Chodov, Klencův, Postřekov, Újezd a Draženov, tvoří dodnes jádro celého území.

4.1 Chodové v historických spisech

Nejstarší písemné zmínky o Chodech pochází z Dalimilovy kroniky ze 14. století. Zmíněno je zde vítězství knížete Břetislava nad císařem Jindřichem III. v domažlické krajině v roce 1040. O Chodech se kronika zmiňuje v souvislosti s plněním Břetislavova úkolu chránit své vojsko před nepřáteli, přerušit vlastnímu vojsku ústupové cesty a zabít každého, kdo od knížete zběhne (Maur 1984).

Další písemnou zmínku o Chodech přináší až Husitská kronika autora Vavřince z Březové, který píše o Chodech v krajině plzeňské v souvislosti s husitským učením, které si chodský lid velmi oblíbil. V kronice se však nepíše nic o přímé účasti Chodů ve slavné husitské bitvě u Domažlic v roce 1431. „... středověké vyprávěcí prameny vůbec mlčí o jakékoliv účasti Chodů, přímé i nepřímé, na velkých válečných střetnutích Čechů s nepřítelem. Pokud se jejich autoři o Chodech přece jenom zmiňují, tedy pouze mimochodem a bez úmyslu oslavovat jejich statečnost, jak to také odpovídá obecně malému zájmu středověkého kronikářství o venkovský lid.“ (Maur, 1984, s. 18).

Za první historické zpracování oslavující Chody za jejich statečnost považuje Maur (1984, s. 18.) Kroniku českou od Václava Hájka z Libočan. V kronice jsou zmíněny zásluhy Chodů v bojích v okolí Bělé nad Radbuzou v roce 1342 a v bitvě u Domažlic v roce 1040. Hájek poprvé píše o původu chodských svobod a oslavuje chodskou statečnost.

Další zmínku o Chodech přináší v roce 1634 Pavel Stránský ze Zapské Stránky ve svém spisu *Respublica Bohemiae*, kde chodský lid připomíná v souvislosti s městem Domažlicemi. Jako první nazývá Chody pojmem Psohlavci, kterým král povolil mnoho svobod a pověřil je střežením zemských hranic (Maur 1984).

O chodech se v 17. století zmiňují Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu a František Beckovský, avšak pouze v souvislostech uvedených v dřívějších spisech. Balbín se dokonce osobně stýkal i s Chody nenáviděným pánem z Lamingenu. V následujících stoletích se o Chodech a jejich středověké tradici zajímají i další autoři, ovšem stále vycházejí ze spisů Dalimila, Hájka a Stránského. Maur (1984, s. 25) dodává také osvícence, kteří na sklonku 18. století projevují zájem o chodský lid a kraj, jedná se například o univerzitního profesora Josefa Valentina Zlobického, Josefa Dobrovského či J. V. Sedláčka.

I Michl a Roubík (1993, s. 8) zmiňují mnoho českých i zahraničních autorů převážně 19. století, kteří se ve svých dílech nechali inspirovat dějinami svérázných chodských sedláků a jejich bojem za svá práva. Jednalo se nejen o autory krásné literatury, ale i výtvarné umělce a historiky, díky kterým se kraj Chodů dostal do povědomí českého lidu. Obdobná jména uvádí také Vrba (1928, s. 17) mimo jiné například Boženu Němcovou, Františka Palackého či Aloise Jiráska, který se zde nechal inspirovat k napsání historického románu *Psohlavci*. „A zejména on to byl, kdo probudil živý a neutuchající zájem ve všech vrstvách národa. Od vydání jeho románu počíná procházeti Chodskem proud návštěvníků, jejichž počet rok od roku vzrůstá.“ (Vrba 1928, s. 18).

Ve 20. století se objevují chodští rodáci, jako například Jindřich Šimon Baar, Jan Vrba, J. F. Hruška a další, kteří se rodným krajem nechali inspirovat k napsání svých děl. Nejobsáhlejší monografie týkající se Chodů, Dějiny Chodů u Domažlic, byla sepsána Františkem Roubíkem v první polovině 20. století (Maur 1984).

4.2 Chodská privilegia

I přesto, že historický život Chodů v podhorské oblasti nebyl příliš lehký, jednalo se o přímé poddané krále, který se jim za jejich odvalu a práci odměňoval mnohými úlevami a svobodami. Tyto svobody vyčleňovaly chodské obyvatele nad prosté poddané a spíše je přibližovaly k měšťanským stavům. „Zprvu měly ovšem tyto úlevy ráz osobní milosti toho kterého panovníka, která zpravidla bývala jim přiznána i nástupcem, nebyla-li ještě rozšířena.“ (Vrba, 1928, s. 115). Časem se z milostí stalo jakési zvykové právo, na kterém Chodové pečlivě bděli. Neustále docházelo ke stížnostem ze strany Chodů, a proto bylo třeba sepsat všechny výsady, aby měli v rukou psanou záruku (Vrba 1928).

Dne 16. března 1325 podepsal Jan Lucemburský v Praze první chodský majestát. V listině ocenil důležitost Chodů jako strážců hranic, vypsál jmenovitě všechny vesnice, kterých se práva týkají a ustanovil, že obyvatele nepodléhají nikomu jinému než královskému purkrabímu na Chodském hradu v Domažlicích. Naznačuje také, že chodský lid nepovažuje za selský, ale za vojenský, kterému příslušela odlišná práva kvůli obtížné povinnosti střežit hranice. Dále potvrzuje všechna práva a milosti, které byly uděleny dřívějšími panovníky. Ovšem neuvádí tyto milosti jmenovitě, a tak si Chodové listinu vyložili po svém. Vrba (1928, s. 117) udává, že zmíněná listina byla jakousi chodskou Magnou Chartou, kterou se mohli prokázat při každém sporu.

Další chodský majestát vydal Karel IV. dne 4. října 1342 jako odměnu za statečnost, když porazili německé lupiče a vyhnali je zpět za hranice. Určuje výši královské daně, kterou budou Chodové nejvýše platit. Nové majestáty vydal i syn Karla IV., Václav IV., kde mimo jiné potvrdil Chodům právo výsadního soudu podle měšťanských zvyků, a také dědičné právo na jejich usedlosti. Potvrzuje také majestát svého otce o výši daně. Majestátem z roku 1404 zakazuje všem vrchnostenským pánům, aby společně se svými poddanými jakkoli škodili Chodům, zakazuje utiskovat Chody proti jejich právům a privilegiím.

V době husitské, kdy velmi brzy přijali Chodové husitství, nedbali na list vydaný králem Zikmundem v roce 1421, ve kterém ustanovil rychtářem nad Chody pana Jaroslava z Blahotic, a poslouchali raději husitského hejtmana Jana Řitku z Bezdědic, který ovládal krajinu kolem Domažlic. Roku 1454 vydává král Ladislav nový pergamen, kde potvrzuje všechna stará chodská práva (Vrba 1928).

Dne 31. prosince 1458 získali Chodové další pergamen od krále Jiřího z Poděbrad, kde opět schválil všechny předešlé svobody a práva a chválil Chody za jejich statečnost a věrnost. Podle historiků vydal Jiří z Poděbrad Chodům pergameny dva, avšak jeden z nich se ztratil. Kromě jiného uvedeno zde mělo být uvedeno, že Chodové smějí užívat vlastní znak, pečeť a prapor. Jiří z Poděbrad vydal poslední z řady chodských pergamenů, na které se Chodové odvolávali ve svých sporech. Další vydané pergameny potvrzují pouze práva nabytá (Vrba 1928).

Sporů Chodů s vrchností během celé historie nebylo málo, všichni páni, kterým byl chodský lid zastaven, toto obyvatelstvo často utiskovali a vybírali mnohem více daní, než bylo dáno v majestátech. Nejhorší časy zažili podle Vrby (1928, s. 130) Chodové v zástavě pod Švamberky. Téměř sto let měli Švamberkové Chody pod svou mocí a po celou dobu je očerňovali, obviňovali z rebelství a chtěli je vyprovokovat k neposlušnosti, aby si mohli stěžovat u krále.

Chodové se stále dovolávali svých práv, ale nebyli vyslyšeni. V roce 1547 došlo k událostem, které ohrozili chodské svobody, když se účastnili vzpoury proti králi. Jako trest byla v novém zřízení zemském vypuštěna všechna jejich práva. Po dlouhých prosbách a s příslibem platit pokutu se jim však podařilo své výsady získat zpět. Švamberkové po těchto událostech začali Chody utiskovat ještě více. Roku 1565 jim násilně odebrali pergameny a odvezli do Prahy. Následně v roce 1567 zahájili Chodové jednání o výkupu a roku 1570 bylo Švamberkům uloženo, aby Chody propustili ze zástavy (Vrba 1928).

Draze zaplacený výkup trval pouze 14 let, v roce 1585 byli opět zastaveni, tentokrát Domažlickým na 60 let. Domažličtí tak byli ustanoveni královskými úředníky nad Chody a zacházeli s nimi obdobně jako dříve Švamberkové. V roce 1621 se Chodové dostali pod pány z Lamingenu, kdy začala jedna z nejhorších a nejznámějších etap chodské historie. V roce 1634 dostali Chodové nařízeno, aby vydali Lamingenům veškeré listiny, všechny zbraně i prapor. Chodské pergameny však Chodové náležitě ukryli mezi sebou a zdáli se být ztracené, do rukou Lamingenů se tak nedostaly. Zničeny byly až Wolfem Maxmilianem z Lamingenu na trhanovském zámku a poslední ze slavných listin byla zničena až v Praze před rozsudkem nad chodským rebelem Janem Sladkým Kozinou na konci 17. století (Vrba 1928).

Nejznámější chodské spory

K nejslavnější chodské historií patří jistě vzpoury v době, kdy nad Chody rozhodoval Wolf Maxmilian z Lamingenu, nebo-li Lomikar, který dostal Chody do dědičné zástavy. Chodská privilegia, o které se Chodové mohli opírat byla v té době již neplatná, a tak jim nezbývalo než věřit, že časem se vše v lepší obrátí. Lomikar činil vše, aby narušil trpělivost Chodů. Po vestfálském míru z roku 1648 byla chodská půda přidělována cizím kolonizátorům, vystavěl se kyčovský dvůr a dvůr trhanovský, a také se zakládaly nové osady v místech, která Chodové považovali za svůj majetek (Vrba 1928).

Chodové však zůstávali dlouhou dobu klidní a nenechali se vyprovokovat. V roce 1668 vydal císař rozkaz ponechat Chody v rukou Lamingenů a nařídil jim věčné mlčení o jejich starých právech a svobodách. Chodové se však svých práv nehodlali vzdát a vysílali do Vídně zástupce, aby se pokusili získat výsady zpět. V roce 1669 byli vyslanci ve Vídni zatčeni a uvězněni. Roku 1680 si Lamingen vynutil od Chodů všechna jejich privilegia, dva nejčennější majestáty si však Chodové ponechali a v roce 1692 obnovili spory s vrchností, odvolávající se právě na tyto dva pergameny (Vrba 1928; Michl, Roubík 1939).

Do povědomí se poprvé dostal Jan Sladký Kozina, který si získal oblibu mezi chodským lidem během nové vlny odporu. Stížnosti na vrchnost byly posílány do Prahy i do Vídně, kde jim německý advokát dával naději na brzké vyřešení. „Lamingen, tehdy již jeden z místodržících, napjal přirozeně vsecky své síly a vliv, aby tentokráte definitivně zlomil sílu odporu svých sebevědomích a na svých právech tak houževnatě lpících chodských poddaných, a vskutku

se mu to podařilo.“ (Michl, Roubík, 1939, s. 41). Císař vylákal chodské vyslance do Prahy, kde je zatká a uvězní na novoměstské radnici. Povstání, které na Chodsku propuklo, bylo následně s pomocí vojska potlačeno. Chodští vyslanci v Praze byly potrestáni. Z rozsudku z roku 1695 vyplynulo přísné vězení pro patnáct méně významných sedláků a poprava pro tři hlavní vůdce povstání Jana Selnera, Kryštofa Hrubého a Jana Sladkého Koziny (Vrba 1928; Michl, Roubík 1939).

Císař však rozsudek změnil a popraven měl být pouze jeden. Kryštof Hrubý, který byl jedním z vůdců v té době již zemřel ve vězení, a tak k trestu smrti odsoudili Jana Sladkého Kozinu, který měl být nejnebezpečnější z chodských vůdců. 28. listopadu 1695 se v Plzni konala poprava. Michl a Roubík (1939, s. 45) zmiňují legendu, kdy Kozina měl na popravišti pronést slavnou větu „Lomikare, Lomikare, do roka a do dne volám tě na Boží soud!“. Necelý rok po té Lomikar opravdu umírá a Chodsko se dostává do rukou Stadionů, kteří je spravovali až do 19. století (Vrba 1928; Michl, Roubík 1939).

4.3 Chodské vsi a chodský lid

První písemná zmínka o chodských vesnicích pochází z roku 1325. V tomto roce udělil král Jan Lucemburský chodským obcím první psané privilegium, kde byly všechny jmenovitě vypsány. Jednalo se o původních 11 obcí: Draženov, Chodov, Klenčí, Mrákov, Postřekov, Stráž, Starý Klíčov, Tlumačov, Újezd, Pocinovice a Chodská Lhota.

Obr. 6: Vybrané chodské vsi v okolí Domažlic v 19. století

Pozn.: Vybrané obce znázorňuje červený bod

Zdroj: Mapy.cz (2017), vlastní zpracování

V analytické části práce byla použita data ze sedmi vybraných obcí (obr. 6):

Draženov

Draženov je obec patřící do skupiny vsí Dolního Chodska i přesto, že geograficky spadá spíše pod Chodsko Horní. Název obce vznikl pravděpodobně od lidí draženových, obyvatel Draženova dvora.

Ještě v 16. století byla ves malou osadou s pár obyvateli. Berní rula v roce 1654 udává 54 draženovských hospodářů. Během selského povstání v 17. a 18. století měl i Draženov své vzpurné zástupce, kteří dávali hlasitě najevo nespokojenost s vrchností. Po roce 1848 se obec stala poměrně oblíbenou a vybudovalo se zde mnoho nových domů a statků (Oficiální stránky obce Draženov, 2017).

Chodov

Chodov patří mezi vsi Horního Chodska, tvořící jádro Chodů. Sousedí s obcí Trhanov, kde si neoblíbený Lamingen nechal postavit svůj zámek, aby mohl dohlížet na nepokojné Chody přímo v centru dění. Název obce se během historie měnil. Známe jsou tvary Kodovo, Kodov, Korov či poněmčeně Meigelschhof (Oficiální stránky obce Chodov 2017).

Vesnice byla během třicetileté války zničena a vypálena. Avšak chodovští si na stejném místě vybudovali vesnici novou (Vrba 1928). Podle Berní ruly zde stálo asi 23 obydlých domů a statků. I zde hrálo v historii důležitou roli selské povstání.

Klenčí pod Čerchovem

Klenčí pod Čerchovem bylo jediné městečko spadající pod chodské vsi. První zmínky o založení osady pochází z roku 1325 a až v 17. století se stala městečkem. Osadu povýšil na městečko Chody neoblíbený Wolf Maxmilian z Lamingu – Lomikar, když částečně obnovil privilegium Jana Lucemburského, podle kterého měly mít všechny chodské vsi stejná práva jako město Domažlice.

Mezi významné rodáky obce patří spisovatelé Jindřich Šimon Baar, Jan Vrba a hudební skladatel Jindřich Jindřich narození v 19. století, kteří během svého života propagovali svůj rodný kraj (Oficiální stránky městysu Klenčí pod Čerchovem 2017).

Správný překlad historického názvu obce však podle Vrby (1924, s. 12) zní Klenčí před Lesem. Obec byla založena na samé hranici královského hvozdu, kde musel být vykácen mladý klenový les nebo-li klenčí. Úřední název Kleneč užívaný ve 20. století vznikl zkomolením německého názvu Klentch. Druhý oficiální název Klenčí pod Čerchovem považuje Vrba (1924, s. 13) za nesmysl, jelikož obec leží spíše pod vrchem Haltravou, hodně vzdálen od Čerchova, nejvyšší hory Českého lesa.

Mrákov a Starý Klíčov

Mrákov a Starý Klíčov spadají mezi obce Dolního Chodska, podle Vrby (1928, s. 23) se jedná o vsi údolní. Zemědělsky úrodná oblast se nachází na jih od Domažlic. Která se v minulosti vyznačovala velkým počtem statků a sedláků.

Mrákov, původním označením Mrdákov, německy Mraken, vznikl na úpatí stejnojmenného kopce. Vrba (1928, s. 74) považuje Mrákov za nejvíce nábožensky založenou chodskou obec, jelikož díky přítomnosti fary jako první přešla k římskému vyznání.

Starý Klíčov byl v listině Jana Lucemburského zmíněn jako Kytschow. Svůj dnešní název získal až v druhé polovině 17. století. Lidový tvar Kyčovo označoval Kyčův statek. Během třicetileté války byla i tato obec velmi zpustošena. Neobydlené dvory si přivlastnil Lamingen a založil zde panský dvůr (Oficiální stránky obce Mrákov, 2017; Vrba 1928).

Postřekov

Prvotní osada byla vybudována v údolí, které z jedné strany chránily zalesněné vrchy, z druhé rybníky. V době chodských revolt proti vrchnosti byl Postřekov vsí s nejradiálnějším odporem (Volfík, Friš, 2013).

Obec je typická podhorským rysem s neúrodnou půdou, která nebyla vhodná pro obživu v zemědělství. Během 19. století se zde vyčlenila vrstva dělníků, především komínářů. Za vlády Lamingena zde byla založena také rafinerie skla a papírna. Postupem času se obyvatelé zabývali také krajkářstvím a tkalcovstvím (Volfík, Friš, 2013).

Původní název obce zněl Postřehov, který vznikl od pojmu postřehovat. V minulosti museli obyvatelé vsi na hřebenu Haltravy postřehovat, jestli se neblíží nebezpečí od Bavor (Vrba 1928). Vesnice byla vždy nejpočetnější chodskou obcí, a proto postřekovští muži střežili nejdelší část hranice. Po třicetileté válce byla první obcí, kde se prováděla germanizace. Zpustlé dvory se kolonizovali německým obyvatelstvem a založen byl i ryze německy dvůr.

„Postřehovští však byli dokonale tvrdí a zůstali takovými dodnes. Vesnice je ryze česká, ačkoliv je poslední na západě a těsně sousedí s německou osadou Mlýncem, od které ji dělí jenom úzký horský potok, který tu tvoří národnostní rozhraní.“ (Vrba 1928, s. 50). Obec si dodnes zachovala svůj kroj, písně, zvyky a nářečí a je tak jednou z nejzachovalejších chodských vsí.

Stráž

Obec Stráž byla podle Vrby (1928, s. 72) nejsmutnější vesnicí Chodska, jelikož se nachází skryta pod vrchem Vavřínečkem. Údolí podle autora působí nejchmurnějším dojmem celého kraje díky svému až mrtvému klidu.

Stráž se svou polohou nachází ze všech chodských vsí nejbliže k Domažlicím. V minulosti spadalo území, na kterém se vesnice nachází, pod sousední Nevolice. Až ve sčítání 1890 se Stráž nachází jako samostatná obec.

Chodský lid

„Je to skutečně kraj dávných obrů, kraj hrdinů, kteří zůstali neporušeni na této ohrožené výspě a uchovali si nejen svůj tvrdý jazyk, ale i čistotu krve do dnešního dne.“ (Vrba 1928, s. 79). Chodské obyvatelstvo bylo převážně české, nemísilo se s německým. Přistěhovalci bývali častěji počesťováni, než aby tomu bylo naopak. Vyskytovaly se zde i rody, které si po staletí udržely svůj český ráz. Vrba (1928, s. 79) poukazuje na to, že při studiu matrik lze zjistit, jak staré chodské rody dbaly na to, aby rodová krev nebyla smíšena s cizí, především s německou. Zmiňuje také, že díky tomu byly rody většinou velmi příbuzensky propletené. Často se mezi obyvatelstvem

však vyskytovala i německá příjmení. Vrba (1928, s. 80) tento fakt vysvětluje pouze zkomolením slovanských jmen, než že by se opravdu jednalo o jména německého původu.

Chodští obyvatelé mají pevný slovanský charakter, který se ještě více upevnil neustálými spory s Němci a šlechtou, která neustále chtěla Chody připravit o jejich svobodu. Vrba (1928, s. 84) zmiňuje, že správný Chod je sebevědomý, hrdý, nechce od nikoho dary a nechce být dlužen, také je čestný, avšak díky historickým zkušenostem velmi nedůvěřivý k cizím lidem. Díky tomu působí často neradostně a nepřívětivě, ale jen do doby, kdy je v cizinci poznán dobrý člověk. Ovšem i mezi Chody se najdou lidé sobečtí, závistiví, lidé se špatným charakterem. „Mezi sebou se sice také hašteří, hádají a soudí, jako lidé na celém světě, ale přes to je tu vědomí sounáležitosti krajně vyvinuto.“ (Vrba 1928, s. 85).

Zajímavou charakteristikou chodského lidu je nářečí, takzvaná bulačina, která je i dnes slyšet z úst obyvatel chodských vesnic. Do dnešního dne se dochoval i chodský kroj. Odlišné kroje se nosily v Dolním a Horním Chodsku. Dolnochodský kroj je více zdobený a pestřejší než hornochodský, což poukazuje na větší bohatství zemědělského Dolního Chodska.

Kapitola 5

Skladba obyvatelstva

První analytickou částí práce je pátá kapitola. Pomocí metod historické demografie, demografické analýzy a statistiky byla určena skladba obyvatelstva dle věku, pohlaví a rodinného stavu. Sledován byl také vývoj vybraných ukazatelů a skladby v čase a rozdíly, které způsobilo nepřítomné obyvatelstvo.

Tab. 1: Vývoj počtu přítomných a nepřítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900

Obec	Rok							
	1869		1880		1890		1900	
	P	N	P	N	P	N	P	N
Draženov	461	150	472	23	433	49	434	35
Chodov	793	238	800	42	757	69	811	49
Klenčí pod Čerchovem	1246	388	1310	70	1166	68	1211	105
Mrákov	453	111	473	3	457	35	471	35
Postřekov	1084	134	1116	67	1155	47	1240	34
Starý Klíčov	617	116	596	14	590	37	556	27
Stráž	363	185	361	24	363	26	370	20
Celkem	5017	1322	5128	243	4921	331	5093	305

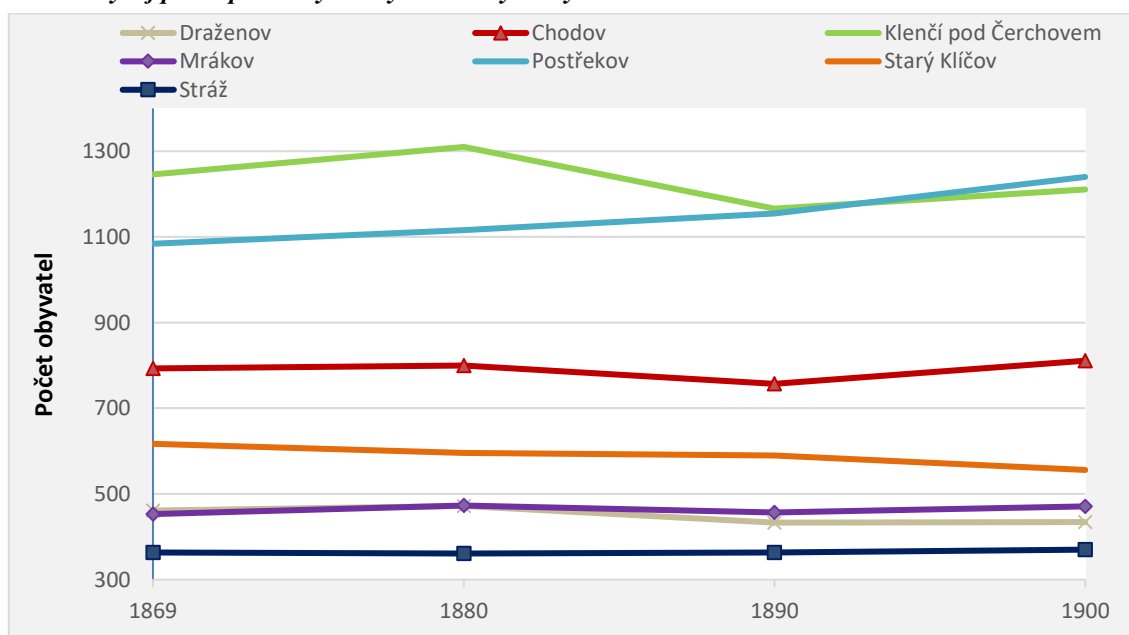
Pozn: Označení v tabulce: P-přítomné obyvatelstvo, N-nepřítomné obyvatelstvo

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Celkový počet obyvatel v chodských vsích ukazuje tabulka 1. Větší počet nepřítomného obyvatelstva se vyskytoval pouze ve sčítání z roku 1869, 1322 nepřítomných osob. V letech 1880, 1890 a 1900 se počty pohybovaly pouze mezi 250–350 osobami.

Počet přítomného obyvatelstva byl nejvyšší v roce 1880, kdy v 7 obcích žilo 5128, nejnižší počet zaznamenává sčítání 1890, 4921 přítomných osob. Početně nejbohatší byly v celém vybraném období obce Klenčí pod Čerchovem a Postřekov, které výrazně vyčnívají mezi ostatními. V roce 1900 žilo v Postřekově dokonce více osob než v městečku Klenčí pod Čerchovem.

Obr. 7: Vývoj počtu přítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900

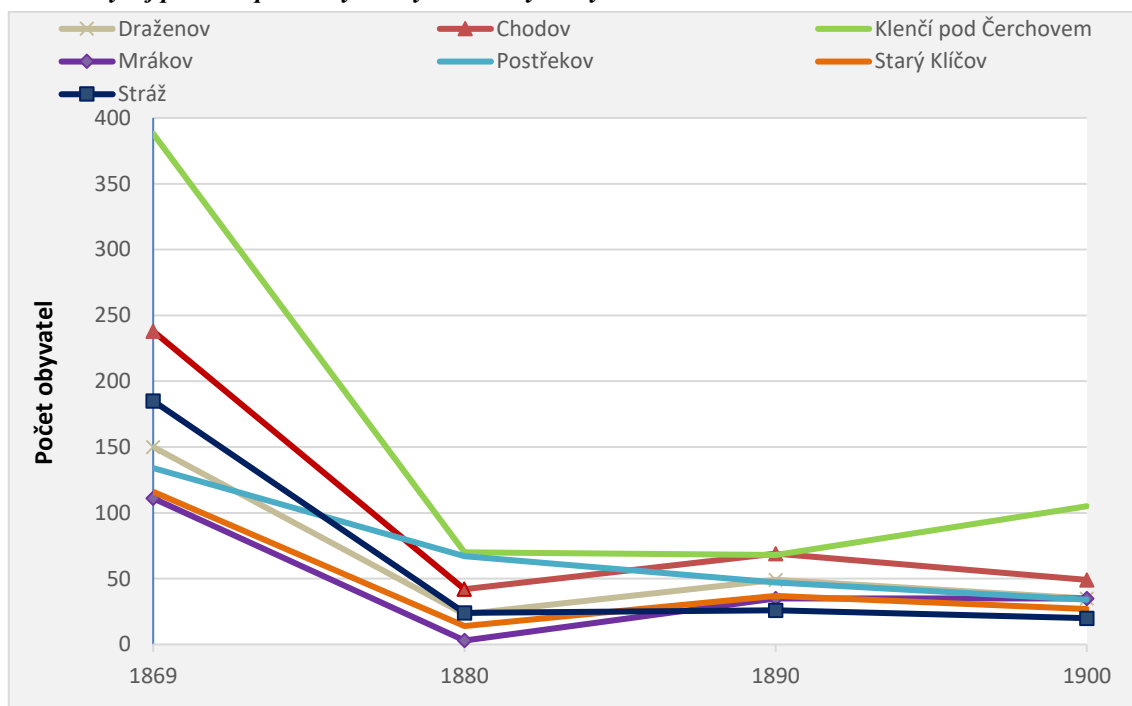
Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Vývoj počtu obyvatel můžeme lépe pozorovat na grafu (obr. 7 a 8). Počet přítomného obyvatelstva (obr. 7) ve všech menších obcích, Stráž, Draženov, Mrákov, Starý Klíčov, ve vybraných letech vykazuje poměrně konstantní trend. Nevyskytovaly se zde výraznější výkyvy. Mírný nárůst počtu přítomného obyvatelstva byl zaznamenán u obce Chodov mezi roky 1890 a 1900. U obce Draženov mírně klesal počet obyvatel od roku 1880 až do roku 1900.

Pouze ve větších obcích, Postřekov a Klenčí pod Čerchovem, jsou patrné změny ve vývoji. V obci Postřekov docházelo po celé období k nárůstu počtu obyvatel téměř v lineárním trendu. Obec Klenčí pod Čerchovem vykazovala výrazný pokles počtu obyvatel mezi lety 1880 a 1890 a posléze opět nárůst v roce 1900.

Kárníková (1965, s. 184) uvádí, že od roku 1857 rostl počet obyvatel Domažlicka jen velmi nepatrně, což bylo zapříčiněno úpadkem textilní výroby, která živila venkovskou populaci. Do roku 1880 následoval pouze mírný nárůst, který již stěží překročil stav z poloviny století, kdy okolí Domažlic patřilo k nejhustěji zalidněným oblastem.

Zmiňuje také, že v roce 1857 byl na Domažlicku vysoký rozdíl mezi domácím a přítomným obyvatelstvem, kterého bylo až o 1/7 méně. Trend vysokého počtu nepřítomného obyvatelstva zaznamenáváme ještě i v roce 1869 (obr. 8).

Obr. 8: Vývoj počtu nepřítomných obyvatel ve vybraných obcích Chodska v letech 1869–1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Od roku 1880 se nepřítomné obyvatelstvo dalo počítat spíše na desítky. Největší počty nepřítomného obyvatelstva se vyskytovaly u největších obcí Klenčí pod Čerchovem a Postřekov. V roce 1890 vyšší počty nepřítomných zaznamenal také Starý Klíčov. Naopak obce Mrákov či Stráž vykazovaly minimální počty nepřítomných. Jaký vliv mělo nepřítomné obyvatelstvo na skladbu ať už obyvatel, rodin nebo domácností se dozvíme v dalších kapitolách.

5.1 Skladba obyvatelstva dle věku a pohlaví

První obraz o skladbě obyvatelstva si můžeme udělat náhledem na vybrané ukazatele, index maskulinity, index věkové kumulace, podíl věkových skupin a průměrný věk populace (tab. 2 a 3). Index maskulinity během let pozvolna klesal, což značí nárůst počtu žen v populaci. Trend je viditelný u přítomného obyvatelstva. U sepsaného obyvatelstva vykazoval index značné kolísání; 92,37 mužů na 100 žen v roce 1880, nárůst v roce 1890 na 93,44 mužů, pokles v roce 1900.

U sepsaného obyvatelstva byl index maskulinity ve všech letech vyšší než u všeho sepsaného obyvatelstva. Můžeme tedy určit, že nepřítomnou část sepsaného obyvatelstva tvořili převážně muži. I Fialová (1996, s. 155) v literatuře potvrzuje, že konskripce v 18. a 19. století zjišťovaly převahu žen, až o 10 % více žen než mužů. Jako hlavní důvod uvádí především odvody mužů do armády.

O indexu věkové kumulace (tab. 2 a 3), který určuje přesnost údajů týkajících se věku obyvatel, můžeme říci, že přesnost údajů ve všech letech u přítomného i sepsaného obyvatelstva

se ukázala jako poměrně vysoká. Nedochovalo příliš k zaokrouhlování a kumulaci určitých věkových skupin. I přesto je viditelný trend zpřesňování údajů.

Tab. 2: Vývoj vybraných ukazatelů struktury přítomného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Vybrané ukazatele		Rok			
		1869	1880	1890	1900
Index maskulinity		89,54	90,21	89,93	88,63
Index věkové kumulace		1,08	1,05	1,04	0,94
Podíl osob dle věku	0-14	31,41	37,01	35,48	36,36
	15-49	50,79	45,85	45,30	44,94
	50+	17,80	17,14	19,22	18,69
Průměrný věk		28,99	28,04	28,78	28,29

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Podílem osob dle věkových skupin můžeme dobře určit typ dané populace. U všech vybraných let, u přítomného i sepsaného obyvatelstva měla největší zastoupení, kolem 45-55 %, skupina osob ve věku 15–49 let. Druhou nejpočetnější skupinu, 30-40 %, zastupovala nejmladší věková skupina 0–14 let.

Z dat můžeme určit typ populace jako progresivní, jak uvádí Maur (1976, s. 87), jedná se o populaci rostoucí, se silnou dětskou složkou. 18. i 19. století se v Českých zemích vyznačuje mladou populací, kdy podíl dětí do 15 let tvořil asi 1/3 všeho obyvatelstva (Fialová 1996). Výsledky práce daný fakt potvrzují, stejně jako tvrzení, že na venkově byly počty dětí a počty osob starších 50 let vyšší než celkový průměr Českých zemí.

Průměrný věk populace (tab. 2 a 3) byl u přítomného obyvatelstva ve všech letech vyšší než u sepsaného přibližně o půl roku. Důvodem byla nepřítomnost mladší části populace, která výrazně ovlivňovala nárůst věku u přítomného obyvatelstva.

Tab. 3: Vývoj vybraných ukazatelů struktury sepsaného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Vybrané ukazatele		Rok			
		1869	1880	1890	1900
Index maskulinity		95,47	92,37	93,44	91,28
Index věkové kumulace		1,06	1,05	1,04	0,94
Podíl osob dle věku	0-14	29,15 %	35,76 %	33,88	34,88
	15-49	54,58 %	47,66 %	47,96 %	46,57 %
	50+	16,26 %	16,58 %	18,16 %	18,54 %
Průměrný věk		28,71	27,88	28,21	27,77

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Podíváme-li se na průměrný věk obyvatel dle pohlaví a typu obyvatelstva (tab. 4), potvrzuje se, že nepřítomné obyvatelstvo bylo mladší než přítomné. Průměrný věk nepřítomných mužů ve sledovaném období klesá z 27,1 let v roce 1869 na 17,2 let v roce 1900. U nepřítomných žen klesal průměrný věk mezi lety 1869 a 1890, v roce 1900 opět mírně vzrostl.

Přítomné obyvatelstvo se ve všech letech vyznačovalo hlavně vyšším průměrným věkem žen, avšak v roce 1900 se průměrný věk mužů 28,2 let téměř vyrovnal průměrnému věku žen 28,3 let. Vyšší průměrný věk žen byl patrný i u sečteného obyvatelstva.

Tab. 4: Vývoj průměrného věku obyvatel dle pohlaví a typu obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Typ obyvatelstva	Rok sčítání a pohlaví osob							
	1869		1880		1890		1900	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Nepřítomné	27,1	29,2	25,3	22,6	18,1	20,0	17,2	22,1
Přítomné	28,7	29,3	27,8	28,3	28,1	29,4	28,2	28,3
Sečtené	28,2	29,2	27,5	28,1	27,3	28,9	27,4	28,1

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Zastoupení obyvatel dle věkových skupin můžeme také rozdělit dle pohlaví a typu obyvatelstva (tab. 5). U nepřítomného obyvatelstva ve všech sledovaných letech dominovala kategorie 15–49 let, více než 80 % ze všech nepřítomných.

Složení přítomného a sečteného obyvatelstva je i po rozdělení dle pohlaví (tab. 5) stejné jako u předchozích tabulek 2 a 3. Patrné byly vyšší počty žen ve věku 15–49 let a vyšší počty chlapců ve věku 0–14 let. Ve skupině osob starších 50 let převažují muži, ale pouze do roku 1880. Od roku 1890 byla již patrná převaha starých žen.

Tab. 5: Celkové počty a podíly osob dle věkových skupin, pohlaví a typu obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Rok sčítání a věková skupina osob		Typ obyvatelstva a pohlaví osob					
		Nepřítomné		Přítomné		Sečtené	
		Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
1869	0-14	160	112	793	783	953	895
	15-49	486	406	1139	1408	1625	1814
	50+	66	72	437	456	503	528
1880	0-14	11	11	943	955	954	966
	15-49	112	81	1065	1285	1177	1366
	50+	9	2	424	455	433	457
1890	0-14	15	15	861	885	876	900
	15-49	148	108	1038	1189	1186	1297
	50+	5	1	429	517	434	518
1900	0-14	21	10	893	959	914	969
	15-49	118	107	1067	1222	1185	1329
	50+	3	4	433	519	436	523

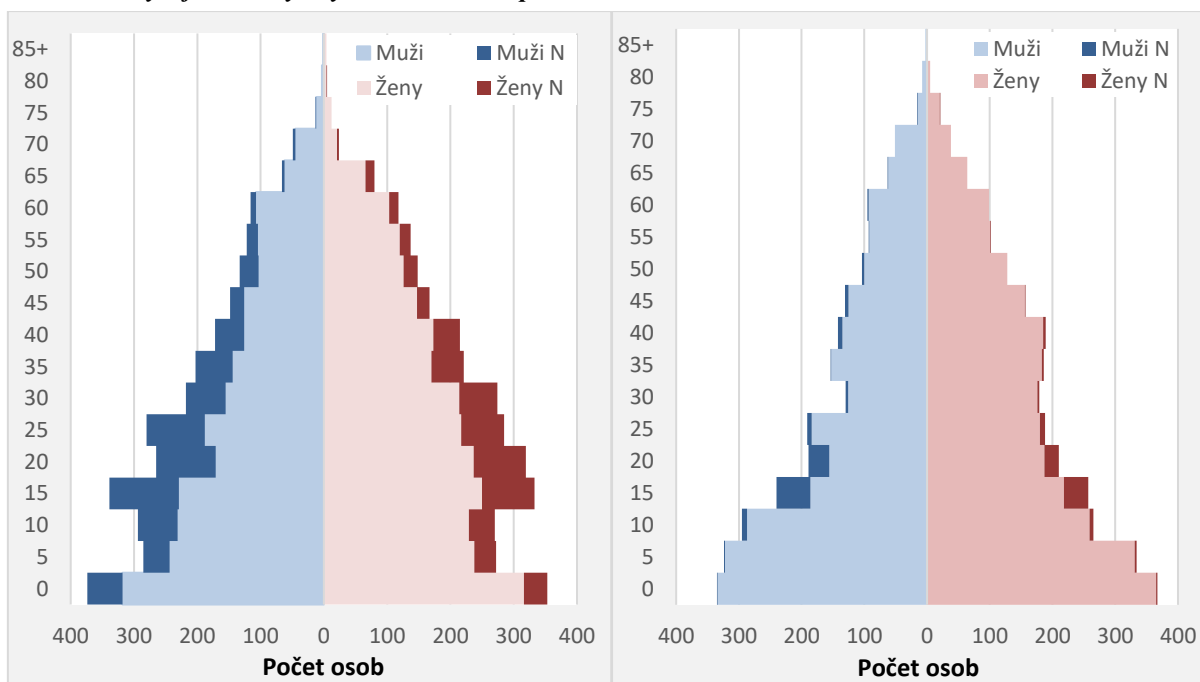
Rok sčítání a věková skupina osob		Typ obyvatelstva a pohlaví osob					
		Nepřítomné		Přítomné		Sečtené	
		Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
1869	0-14	22,47	18,98	33,47	29,58	30,93	27,65
	15-49	68,26	68,81	48,08	53,19	52,74	56,04
	50+	9,27	12,20	18,45	17,23	16,33	16,31
1880	0-14	8,33	11,70	38,77	35,44	37,21	34,64
	15-49	84,85	86,17	43,79	47,68	45,90	48,98
	50+	6,82	2,13	17,43	16,88	16,89	16,39
1890	0-14	8,93	12,10	36,98	34,16	35,10	33,15
	15-49	88,10	87,10	44,59	45,89	47,52	47,77
	50+	2,98	0,81	18,43	19,95	17,39	19,08
1900	0-14	14,79	8,26	37,32	35,52	36,06	34,35
	15-49	83,10	88,43	44,59	45,26	46,75	47,11
	50+	2,11	3,31	18,09	19,22	17,20	18,54

Pozn: Údaje ve druhé polovině tabulky jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Skladbu obyvatelstva dle věku a pohlaví a její vývoj nejlépe zobrazíme pomocí věkových pyramid (obr. 9 a 10). V roce 1869 se do struktury významně promítlo nepřítomné obyvatelstvo, což bylo zmíněno již dříve. Nepřítomné obyvatelstvo se vyskytovalo téměř ve všech věcích, nejvyšší počty ve věku 15–35 let. Zastoupení pohlaví bylo u nepřítomného obyvatelstva velmi podobné.

Obr. 9: Vývoj struktury obyvatel dle věku a pohlaví na Chodsku 1869 a 1880

Pozn: Označení v tabulce: Muži, Ženy-přítomné obyvatelstvo, Muži N, Ženy N-nepřítomné obyvatelstvo.

Vlevo věková pyramida pro rok 1869, vpravo věková pyramida pro rok 1880.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b), vlastní zpracování

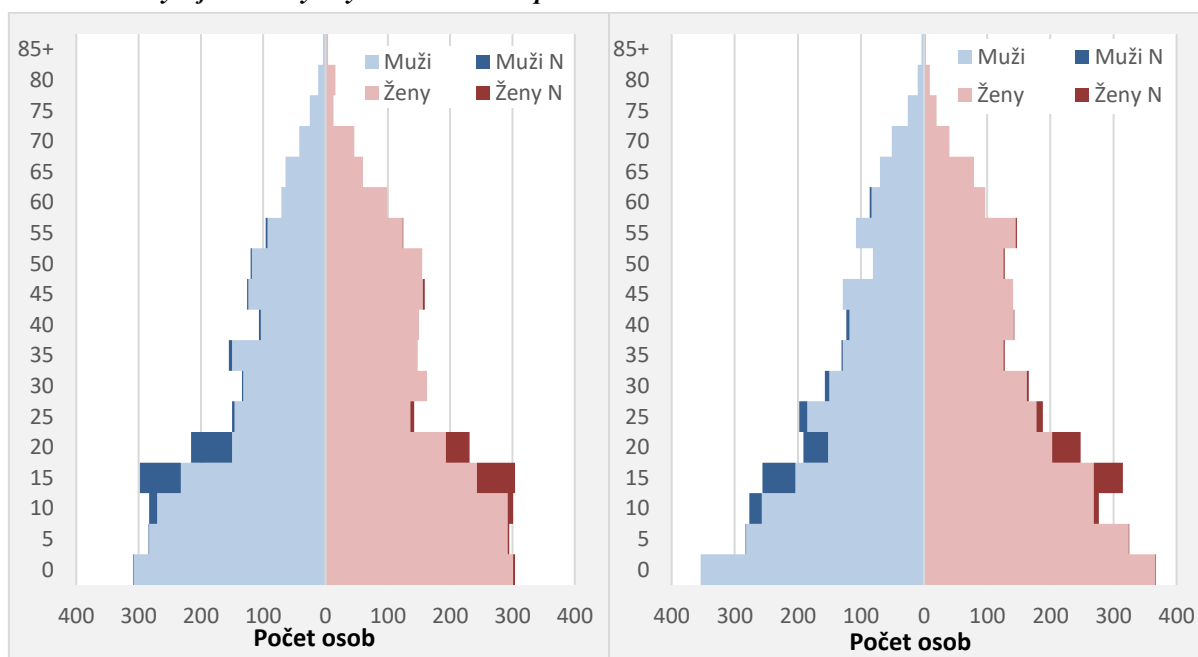
Naopak u přítomného obyvatelstva je dobře viditelný vyšší podíl žen, hlavně ve věcích 20–55 let. Velmi početné bylo zastoupení nejnižší věkové skupiny 0–4 roky, kdy se zaznamenaly nejvyšší počty u mužů i u žen. Vytvořila se dobrá základna pro budoucí vývoj.

V roce 1880 trend vysokého počtu nově narozených pokračoval a věkové skupiny 0–4 a 5–9 let utvořily silnou základnu věkové pyramidy. Vyšší počty než v roce 1869 jsou patrné i v nejvyšších věcích, především 80–84 let u mužů. Nepřítomné obyvatelstvo se ve vyšší míře vyskytovalo ve všech věkových skupinách. Vyšší počty zaznamenala hlavně věková skupina 15–29 let. Nepřítomní se vyskytovali ale i v nejnižších a nejvyšších věcích.

V nejvyšších věcích, především 70+, byl trend zastoupení mužů a žen opačný než u zbytku populace. Častěji se objevovali staří muži než ženy, což je charakteristické pro celou populaci českých zemí (Fialová 1996).

Vysoký podíl nejmladší věkové skupiny přetrvával i v následujících dvou sčítáních 1890 a 1900. Shodně s předchozími sčítáními rok 1890 vykazoval nejvíce nepřítomného obyvatelstva mezi mladými ve věku 15–24 let. Počty osob oproti předchozím sčítáním narůstaly u nejvyšších věkových skupin 80–84 let.

Obr. 10: Vývoj struktury obyvatel dle věku a pohlaví na Chodsku 1890 a 1900

Pozn: Označení v tabulce: Muži, Ženy-přítomné obyvatelstvo, Muži N, Ženy N-nepřítomné obyvatelstvo.

Vlevo věková pyramida pro rok 1890, vpravo věková pyramida pro rok 1900.

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Rok 1900 vykazoval také silnou věkovou skupinu 0–4 roky, postupně se vytvořila početná věková skupina i u kategorií 5–9 a 10–14 let, které tvořily nejnižší věkové kategorie v předchozích sčítáních. Nepřítomné obyvatelstvo utvářeli převážně mladí lidé ve věku 15–24 let, ovšem početné byly v tomto roce i skupiny 10–14 a 25–29 let, především u mužů.

U všech vybraných sčítání 1869, 1880, 1890 i 1900, byl patrný vyšší podíl žen, což potvrzuje i index maskulinity. Vývoj dle věku a pohlaví také ukazuje na vysokou porodnost, kdy se vytvořila stabilní základna věkové pyramidy a zlepšující se úmrtnost, kdy se lidé během období 1869 až 1900 postupně dožívali vyšších věků.

5.2 Skladba obyvatelstva dle rodinného stavu

Rodinný stav byl zkoumán na obyvatelstvu starším 15 let, jelikož osoby v mladším věku tvořily pouze skupinu svobodných. Ve zpracovávaných datech se neobjevoval ani rodinný stav rozvedených. Analýza rodinného stavu byla provedena na základě podílu celkového počtu osob dle pohlaví.

Tab. 6: Vývoj podílu osob starších 15 let dle rodinného stavu u přítomného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Rodinný stav	1869		1880		1890		1900	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Svobodní	33,93	37,55	30,36	32,05	33,76	33,00	32,45	34,43
Ženatí/vdané	58,78	50,32	62,79	55,26	60,52	53,40	61,69	53,74
Ovdovělí	7,29	12,12	6,85	12,69	5,72	13,60	5,86	11,84

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Nejpočetněji zastoupenou skupinou u přítomného i sečteného obyvatelstva (tab. 6 a 7) se stali ženatí muži a vdané ženy, a to ve všech analyzovaných letech. U žen se podíl z celkového počtu žen pohyboval v rozmezí 50–56 %, u mužů byly podíly ještě vyšší až kolem 63 %. Nejvyšší podíl se vykytoval v roce 1880, kdy ženatí muži tvořili 62,79 % populace starší 15 let, vdané ženy byly v populaci zastoupeny v 55,26 %.

Rozdíl v podílech ženatých a vdaných byl především díky vyššímu podílu ovdovělých žen vůči mužům, přibližně 12–13 % žen, ale pouze 5–7 % mužů. Rozdíly jsme mohli vidět již u složení dle věku a pohlaví. Dalším důvodem rozdílů v podílu ženatých a vdaných mohl být i vyšší podíl svobodných žen, které se objevovaly častěji v roce 1869, 1880 a 1900. V roce 1890 byl mírně vyšší podíl svobodných mužů.

Tab. 7: Vývoj podílu osob starších 15 let dle rodinného stavu u sepsaného obyvatelstva na Chodsku v letech 1869–1900

Rodinný stav	1869		1880		1890		1900	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Svobodní	41,67	40,80	34,81	34,79	40,34	36,69	38,21	38,15
Ženatí/vdané	52,50	47,87	58,92	53,04	54,43	50,47	56,50	50,67
Ovdovělí	5,83	11,33	6,27	12,16	5,24	12,84	5,29	11,17

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

U sečteného obyvatelstva (tab. 7) je patrný výrazně vyšší podíl svobodných mužů i žen než u přítomného obyvatelstva. Hodnoty sepsaného obyvatelstva se u mužů pohybovaly od 34,81 % v roce 1880 až po 41,67 % v roce 1869, naopak u přítomného vidíme hodnoty

od 30,36 % v roce 1880, po 33,93 % v roce 1869. To jen potvrzuje dříve uvedené tvrzení, že nepřítomné obyvatelstvo bylo tvořeno mladšími svobodnými osobami. Jiné výrazné rozdíly mezi přítomným a sečteným obyvatelstvem nebyly zaznamenány.

5.3 Chodské obyvatelstvo

Složení dle věku nám dokládá, že na Chodsku od poloviny 19. století až do počátku 20. století převládal progresivní typ populace s vysokým počtem osob v ekonomicky aktivním věku 15–64 let a s početnou skupinou osob v dětském věku.

Vývoj pohlavně–věkové struktury dokládá změny především v úrovni úmrtnosti, která se během období zlepšovala a lidé se tak dožívali vyššího věku. Rostoucí silná dětská složka potvrzuje zlepšení i u kojenecké a dětské úmrtnosti, kdy se stále více dětí dožívalo dospělého věku. U všech vybraných let je markantní vyšší podíl žen v populaci což potvrzuje i index maskulinity, který se pohybuje v rozmezí 91,28 v roce 1900 až 95,47 z roku 1869.

Nepřítomné obyvatelstvo ovlivnilo průměrný věk obyvatelstva, kdy přítomné obyvatelstvo vykazovalo vyšší věk než sečtené. Můžeme tedy říci, že nepřítomné obyvatelstvo tvořily převážně mladší osoby. Tento fakt se potvrdil i v grafech, kde bylo zastoupení nepřítomného obyvatelstva dobře patrné. Co se týče rodinného stavu, z porovnání přítomného a sepsaného obyvatelstva, jsme mohli dobře určit, že nepřítomné osoby byly ve většině případů svobodné.

Nejpočetnější skupiny dle rodinného stavu zastupovali ženatí muži a vdané ženy, a to ve všech porovnávaných letech u přítomného i sepsaného obyvatelstva. Největší rozdíly mezi muži a ženami se našly u ovdovělých osob. Ovdovělé ženy se v populaci vyskytovaly mnohem častěji než ovdovělí muži.

Všechny trendy ve skladbě populace jsou v souladu s historickou skladbou obyvatel, kterou popisuje Fialová (1996). Můžeme tvrdit, že Chodská venkovská populace se nijak nevymykala z populačních trendů tehdejší doby.

Kapitola 6

Skladba domácností

Analýza domácností byla rozdělena na čtyři části, analýza domácností podle typologie Petera Lasletta, podle počtu členů žijících v domácnosti, podle přítomnosti čeledi a analýza pomocí koeficientů hlav domácnosti. Domácnosti byly rozděleny podle pohlaví, věku a povolání hlavy domácnosti.

Do analýzy vstupovaly bytové domácnosti, nebo také bytové strany, které tvoří soubor osob bydlících společně v jednom bytě. Jak bylo popsáno v kapitole 2, vyskytovaly se v utváření domácností časté problémy, kdy bylo obtížné určit kolik domácností se v domě nacházelo. Proto byly k analýze vybrány pouze roky 1890 a 1900, kdy se ve sčítacím archu již určoval majitel bytu a osoby v daném bytě žijící. V předchozích letech 1869 a 1880 se sčítací archy nerozdělovaly dle bytů a za domácnost by se musely určit všechny osoby žijící v jednom domě. Výsledky by byly nepřesné, proto se dané roky do analýzy nezařadily.

Tab. 8: Vybrané ukazatele domácností pro přítomné a sečtené obyvatelstvo na Chodsku v roce 1890 a 1900

Vybrané ukazatele	1890		1900	
	S	P	S	P
Počet domácností	1127		1148	
Průměrná velikost domácností	4,65	4,37	4,70	4,44
Hrubá míra domácností	21,50	22,90	21,27	22,54

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Počet domácností na Chodsku mezi lety 1890 a 1900 mírně narostl (tab. 8), ze 1127 domácností na 1148. Přítomné i sečtené obyvatelstvo tvořilo stejný počet domácností, proto je uveden v tabulce 13 pouze jeden údaj. Důvodem vyššího počtu domácností v roce 1900 bylo především zvýšení počtu obyvatel mezi vybranými lety.

Nárůst byl patrný i v průměrné velikosti domácnosti. V roce 1890 v průměru tvořilo domácnost u sečteného obyvatelstva 4,65 členů, v roce 1900 již 4,70 členů. Stejný trend byl patrný i u přítomného obyvatelstva. V roce 1890 domácnost tvořilo 4,37 přítomných členů, v roce 1900 už 4,44 členů.

Rozdíly u přítomného a sepsaného obyvatelstva jsou patrné i u hrubé míry domácností. U sepsaného obyvatelstva se vyskytovalo 21,50 domácností na 100 obyvatel v roce 1890, ale jen 21,27 domácností v roce 1900. Na 100 přítomných členů v roce 1890 připadalo 22,90 domácností v roce 1900 pak 22,54. Průměrná velikost domácností i hrubá míra domácností určují stejný trend nárůstu počtu členů v domácnosti mezi lety 1890 a 1900.

6.1 Typologie domácností

„Studium různých typů domácností má důležité aspekty ekonomické a sociální i kulturní.“ (Maur 1976, s. 93). Nyní určíme, jaké typy domácností se na Chodsku vytvářely nejčastěji (tab. 9).

Dominantní postavení měly v obou porovnávaných letech domácnosti typu 3b, manželské páry s dětmi, kde hlavou domácnosti byl muž. V roce 1900 počet takových domácností vzrostl z 566 na 610. Poměrně často se vyskytovaly i domácnosti ascendentně rozšířené typu 4a a domácnosti tvořené pouze manželským párem bez dětí.

Tab. 9: Struktura domácností dle typologie Peera Lasletta na Chodsku v roce 1890 a 1900

Typ domácnosti	Rok sčítání a pohlaví osoby v čele domácnosti					
	1890			1900		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
1a Vdovec/vdova	9	39	48	13	31	44
1b Svobodný jednatel	11	18	29	11	24	35
2a Svobodní sourozenci	-	7	7	3	9	12
2b Jinak příbuzní spolubydlíci	3	8	11	2	7	9
2c Bez příbuzenství	7	5	12	3	5	8
3a Manželský pár	72	-	72	82	-	82
3b Manželé s dětmi	566	1	567	610	-	610
3c Vdovec s dětmi	36	-	36	25	-	25
3d Vdova s dětmi	-	85	85	-	79	79
4a Rozšíření ascendentně	89	11	100	96	7	103
4b Rozšíření descendentně	42	13	55	32	7	39
4c Rozšíření kolaterální	29	2	31	36	1	37
4d Rozšíření ascendentní a kolaterální	15	-	15	10	1	11
5a Sekundární ascendentní jádro	15	-	15	16	-	16
5b Sekundární descendentní jádro	14	-	14	12	7	19
5c Sekundární kolaterální jádro	2	-	2	1	-	1
5d Sourozenecké domácnosti	-	-	-	-	-	0
5e Ostatní	23	5	28	14	4	18
Celkem	933	194	1127	965	183	1148

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Zajímavý vývoj ukazuje kategorie 1a, vdovy a vdovci. Pokud se jednalo o vdovy, mezi roky 1890 a 1900 počet domácností poklesl z 39 na 31, stejně tak poklesl počet domácností vdov

s dětmi. Domácnosti vdovců jednotlivců narostly z 9 na 13, avšak domácnosti vdovců s dětmi klesly.

Tab. 10: Struktura domácností odděleně dle pohlaví osoby v čele na Chodsku v roce 1890 a 1900

Typ domácnosti	Rok sčítání a pohlaví osoby v čele domácnosti			
	1890		1900	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
1a Vdovec/vdova	0,96	20,10	1,35	16,94
1b Svobodný jednotlivec	1,18	9,28	1,14	13,11
2a Svobodní sourozenci	-	3,61	0,31	4,92
2b Jinak příbuzní spolubydlíci	0,32	4,12	0,21	3,83
2c Bez příbuzenství	0,75	2,58	0,31	2,73
3a Manželský pár	7,72	-	8,50	-
3b Manželé s dětmi	60,66	0,52	63,21	-
3c Vdovec s dětmi	3,86	-	2,59	-
3d Vdova s dětmi	-	43,81	-	43,17
4a Rozšíření ascendentně	9,54	5,67	9,95	3,83
4b Rozšíření descendentně	4,50	6,70	3,32	3,83
4c Rozšíření kolaterální	3,11	1,03	3,73	0,55
4d Rozšíření ascendentní a kolaterální	1,61	-	1,04	0,55
5a Sekundární ascendentní jádro	1,61	-	1,66	-
5b Sekundární descendentní jádro	1,50	-	1,24	3,83
5c Sekundární kolaterální jádro	0,21	-	0,10	-
5e Ostatní	2,47	2,58	1,45	2,19
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 c), vlastní zpracování

Podíváme-li se na strukturu mužských a ženských domácností (tab. 10) můžeme určit zásadní rozdíly. U domácností jednotlivců výrazně dominují domácnosti vdov. Podíl těchto domácností však mezi lety 1890 a 1900 klesá. Naopak domácnosti svobodných žen vzrostly z 9,28 % v roce 1890 na 13,11 % v roce 1900. Také u domácností vdov a vdovců s dětmi převládají domácnosti žen, až kolem 43 % ze všech domácností vedených ženou. Větší nárůst můžeme vidět u domácností manželského páru bez dětí i s dětmi, kde v čele domácnosti stojí muž.

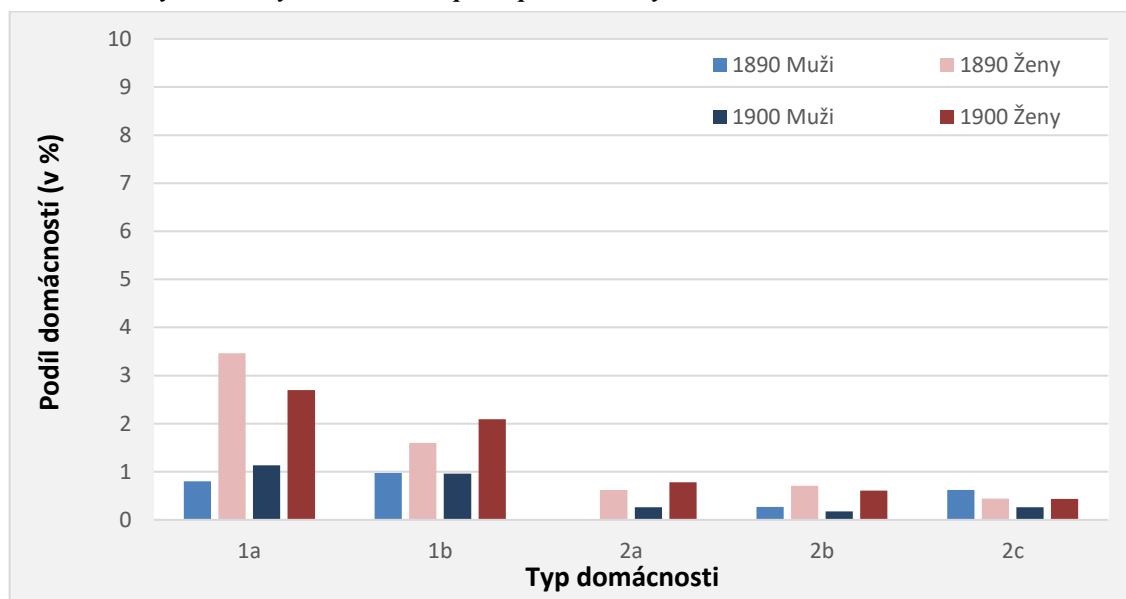
Strukturu domácností studovala Seligová (1996) na panství Děčín v polovině 17. století, stejný výzkum uvádí Horský, Seligová (1996, s. 53). Horský, Sedláčková, Seligová (1996) kromě Děčína zkoumají i Nejdek, Locket a Sokolov. Roku 1651 se věnovala i Čáňová (1992), která studovala oblast panství Luby a statek Vamberk. Pro svou práci však použila jinou typologii dělicí domácnosti na jednotlivce; bez manželského páru; základní rodiny; rozšířená rodina; více rodin.

Ve všech sledovaných lokalitách si dominantní postavení udržely domácnosti typu 3b popřípadě základní rodiny. V práci Čáňové (1992) se poměrně často vyskytovaly také rozšířené rodinné domácnosti. Téměř se v Lubech ani ve Vamberku nevyskytovaly domácnosti jednotlivců, z početných rozšířených rodin můžeme usoudit, že vdovy a vdovci žili spíše s rodinou svých příbuzných než samostatně.

Seligová (1996), Horský, Seligová (1996) a Horský, Sedláčková, Seligová (1996) používají typologii Petera Lasletta. I tyto výzkumy poukazují na početné domácnosti kategorie 3b, tedy manželské páry s dětmi. Druhou nejpočetnější skupinu tvořily domácnosti typu 3a, manželské páry bez dětí a také rozšířené rodinné domácnosti kategorie 4. Také zde se téměř nevyskytovaly domácnosti jednotlivců spadající pod typ 1, ani vícečlenné nerodinné domácnosti kategorie 2.

Hlavní rozdíl mezi domácnostmi poloviny 17. a konce 19. století můžeme vidět v nárůstu počtu domácností jednotlivců a rozšířených rodinných domácností. Dominantní postavení si v obou obdobích udržely domácnosti tvořené manželským párem s dětmi.

Obr. 11: Podíly nerodinných domácností podle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Obr. 11 zobrazuje vývoj nerodinných domácností, domácností jednotlivců a vícečlenných nerodinných domácností v typologii Petera Lasletta označených jako 1a až 2c. Hlavou nerodinných domácností byly především ženy a to u obou sledovaných let. Nejčastěji tvořily domácnosti jednotlivců ovdovělé ženy, což mohlo být způsobeno především vyšší nadějí dožití žen. Ovšem i v kategorii 1b, kam patří jednotlivci svobodní, ale i ženatí či vdané, výrazně dominovaly ženy. U kategorie 1a poklesly domácnosti žen, ale naopak narostly domácnosti ovdovělých mužů.

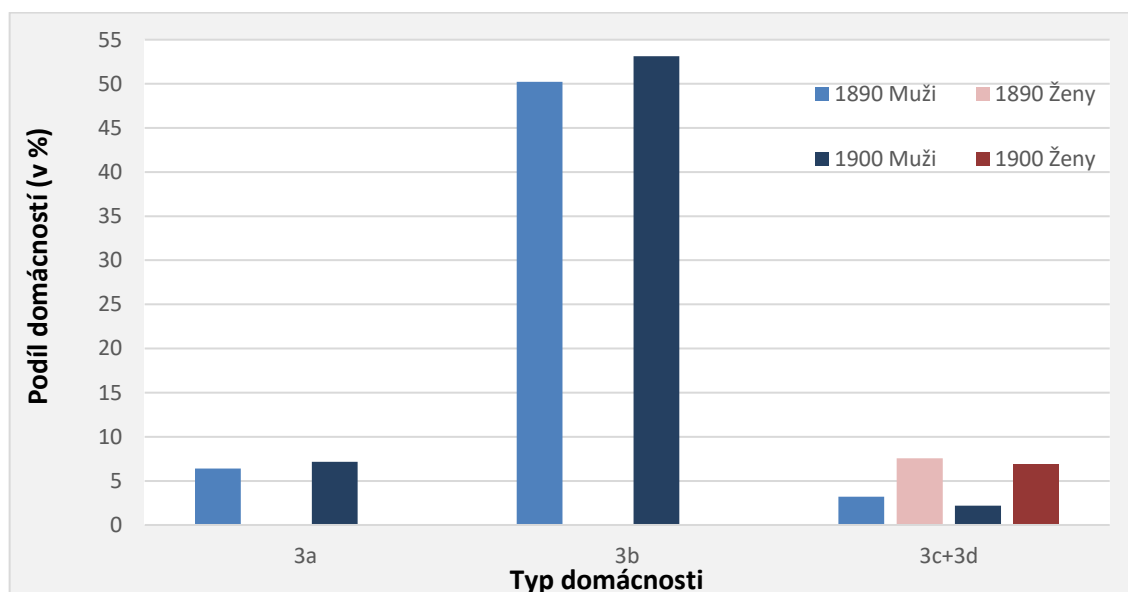
Co se týče vícečlenných nerodinných domácností (obr. 11) byly všechny kategorie zastoupeny poměrně stejně. Mezi lety 1890 a 1900 mírně narostl počet v kategorii 2a, svobodně žijící sourozenci, kde hlavou domácnosti byla žena. Můžeme říci, že pokud spolu v jednom bytě žili pouze sourozenci, většinou se o domácnost starala žena, zřejmě nejstarší sestra. Stejný trend převahy žen v čele domácnosti je patrný i u jinak příbuzných spolubydlících, kategorie 2b. Je třeba zdůraznit, že tyto domácnosti se vyskytovaly minimálně, maximálně kolem 3,5 %.

Nejpočetněji zastoupeným typem domácností se stala kategorie 3b, tedy manželský pár s dětmi (obr. 12). Podíl takovýchto domácností dosahoval až přes 50 %. V čele téměř všech domácností typu 3b v obou sledovaných letech stál muž, pouze v jednom případě v roce 1890 žena. Viditelný je nárůst počtu úplných rodinných domácností s dětmi. Významné zastoupení

měly domácnosti tvořené pouze manželským párem bez dětí, i v čele domácností typu 3a stál ve všech případech muž.

Ženy v čele domácnosti byly častěji než muži hlavně v domácnostech tvořených rodičem s dětmi. Můžeme tvrdit, že pokud se jednalo o neúplnou rodinu, děti žily ve většině případů s matkou, převážně vdovou nebo svobodnou ženou. Pokud v čele domácnosti typu 3c stál muž, jednalo se o vdovce. Počet domácností typu 3c a 3d jako jediný z jednoduchých rodinných domácností mírně poklesl.

Obr. 12: Podíly jednoduchých rodinných domácností podle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

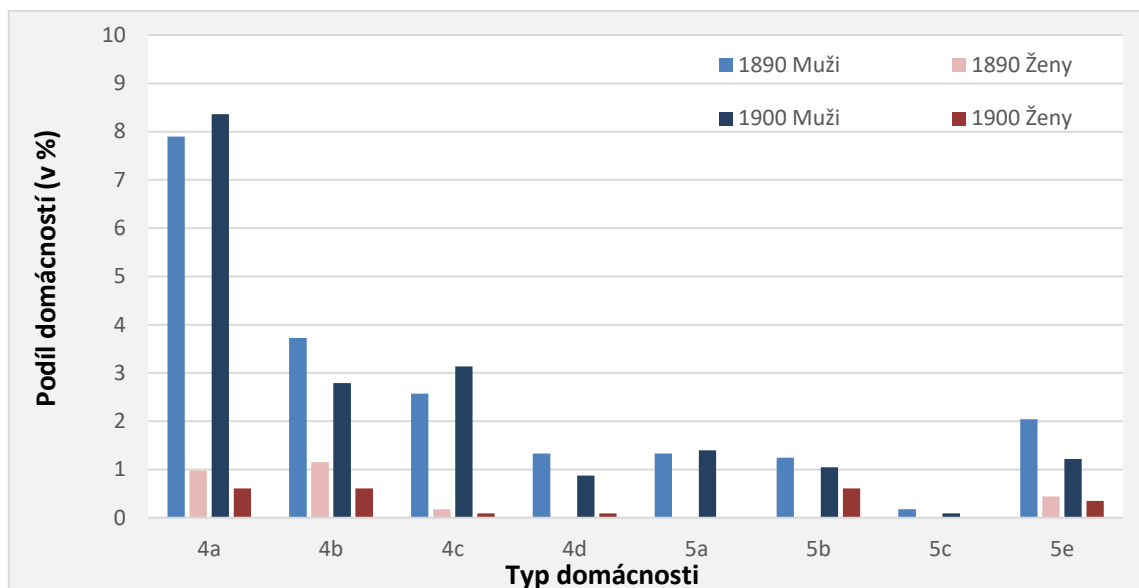
Co se týče ostatních skupin typologie (obr. 13), rozšířené domácnosti a složené domácnosti, i zde stál ve většině případů v čele muž. Nejpočetněji zastoupeny byly kategorie 4a, 4b a 4c, tedy domácnosti, kde kromě rodiny žila ještě další osoba.

V roce 1890 i 1900 dominovala ascendentně rozšířená rodinná domácnost, kde přidružená osoba k rodině byla o generaci starší než hlava domácnosti. Jednalo se především o jednoho rodiče majitele bytu či jeho manželky. V kategorii 4b se v čele častěji objevovaly i ženy. Šlo především o rodiny, kde žily matka, dcera a její dítě. I v domácnostech, kde v čele stál muž, se rodiny rozšiřovaly hlavně o vnuky majitelů. Mezi sledovanými roky ovšem zastoupení tohoto typu domácností klesal. Naopak mírný nárůst zaznamenala kategorie 4a a 4c v domácnostech, kde hlavou byli muži.

Složené domácnosti, tedy domácnosti tvořené více než jedním rodinným jádrem, se vyskytovaly jen v malé míře. Nejčastěji šlo o domácnosti, kde žili i oba rodiče majitele bytu nebo jeho manželky, kategorie 5a a také o domácnosti, kde žila rodina některého s dětí, kategorie 5b.

Z výsledků analýzy je zřejmé, že nejčastějším typem domácností chodských vsí byly rodinné domácnosti ať už s dětmi či bez dětí. Velmi často se také vyskytovaly rozšířené domácnosti, převážně ascendentní. Nerodinné a složené domácnosti se v oblasti Chodska vyskytovaly pouze minimálně.

Obr. 13: Podíl rozšířených a složených rodinných domácností dle pohlaví hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

6.2 Domácnosti dle počtu členů

Analýza domácností dle počtu členů byla provedena podle povolání hlavy domácnosti, zvláště pro sepsané a přítomné obyvatelstvo. Díky rozdělení je možné porovnat, jak nepřítomnost obyvatelstva ovlivnila složení domácností.

Tab. 11: Skladba domácností dle počtu sepsaných členů na Chodsku v roce 1890

Povolání hlavy domácnosti	Domácnosti dle počtu členů								Celkem	Počet
	1	2	3	4	5	6	7	8+		
Čeledí	-	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,09	0,35	2,22	25
Dělník	0,18	0,44	0,18	0,44	0,27	0,35	-	0,27	2,13	24
Hostinství	0,18	-	0,18	0,18	0,09	0,09	0,09	0,27	1,06	12
Majitel	0,35	1,95	4,08	5,06	6,30	5,15	3,64	3,90	30,43	343
Nádeník	2,04	3,82	3,64	4,26	2,40	1,60	1,69	0,98	20,41	230
Obchod	-	-	0,27	0,18	0,35	0,18	0,09	0,27	1,33	15
Ostatní	1,06	0,80	0,62	1,33	1,60	0,89	0,53	0,35	7,19	81
Řemeslník	0,44	1,77	3,28	4,08	5,41	3,64	2,66	3,02	24,31	274
Výměnkář	1,15	1,33	0,89	0,27	0,09	0,18	-	0,00	3,90	44
Zemědělství	0,62	0,27	0,44	0,44	0,89	0,98	0,53	0,89	5,06	57
Žebrák	-	-	-	0,09	-	-	-	0,00	0,09	1
Neuvedeno	0,62	0,53	0,35	-	0,18	0,18	-	0,00	1,86	21
Celkem	6,65	11,27	14,29	16,68	17,92	13,58	9,32	10,29	100,00	1127

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 c), vlastní zpracování

Nejpočetněji zastoupené byly v roce 1890 (tab. 11 a 12) domácnosti majitelů, řemeslníků a nádeníků. Dle počtu členů výrazně dominovaly domácnosti majitelů, které tvořilo více členů, nejčastěji 5 nebo 6 osob. Řemeslnické domácnosti tvořily převážně 4 nebo 5 členů, nádenické domácnosti měly především 3 nebo 4 členy. Početné zastoupení domácností bylo i u pracujících v zemědělství, jejichž domácnosti byly většinou vícečlenné, 10 domácností s pěti členy, 11 domácností šestičlenných, ale i 10 domácností s osmi a více členy. Naopak málo početné byly domácnosti výměnkářů, kteří většinou žili již sami jako jednotlivci či v manželském páru.

Tab. 12: Skladba domácností dle počtu přítomných členů na Chodsku v roce 1890

Povolání hlavy domácnosti	Domácnosti dle počtu přítomných členů										Počet
	0	1	2	3	4	5	6	7	8+	Celkem	
Čeled'	-	0,09	0,27	0,44	0,53	0,27	0,35	-	0,27	2,22	25
Dělník	-	0,18	0,53	0,18	0,62	0,27	0,18	0,09	0,09	2,13	24
Hostinství	-	0,18	-	0,18	0,18	0,18	0,09	0,09	0,18	1,06	12
Majitel	-	0,35	2,40	4,35	5,94	5,94	4,97	3,73	2,75	30,43	343
Nádeník	0,09	2,13	4,61	4,44	3,73	2,48	1,33	1,06	0,53	20,41	230
Obchod	-	-	-	0,44	0,18	0,27	0,18	0,18	0,09	1,33	15
Ostatní	-	1,06	1,06	0,44	1,60	1,86	0,53	0,53	0,09	7,19	81
Řemeslník	-	0,53	2,31	3,64	4,35	5,32	3,64	1,86	2,66	24,31	274
Výměnkář	-	1,15	1,77	0,62	0,09	0,09	0,18	-	0,00	3,90	44
Zemědělství	-	0,71	0,35	0,35	0,62	0,89	0,89	0,44	0,80	5,06	57
Žebrák	-	-	-	-	0,09	-	-	-	0,00	0,09	1
Neuvedeno	-	0,62	0,53	0,44	-	0,18	0,09	-	0,00	1,86	21
Celkem	0,09	7,01	13,84	15,53	17,92	17,75	12,42	7,99	7,45	100,00	1127

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 c), vlastní zpracování

Složení dle počtu přítomných členů (tab. 12) v roce 1890 poměrně odpovídá složení dle počtu členů. Objevila se pouze jedna nádenická domácnost, kde nebyla přítomná žádná osoba. Největší počet přítomných členů vykazovaly domácnosti majitelů, řemeslníků a nádeníků. Poměrně početné byly i domácnosti pracujících v hostinství nebo zemědělství.

V roce 1890 se rozdíl ve složení mezi sepsaným a přítomným obyvatelstvem projevil hlavně ve složení dle počtu členů. U přítomného obyvatelstva klesl počet vícečlenných domácností s pěti a více členy, u osmi a vícečlenných ze 116 na 84 domácností. Naopak narostl počet domácností tvořený jednou, dvěma, třemi a čtyřmi osobami.

Stejný trend jako v roce 1890 je patrný i v roce 1900 (tab. 13 a 14). Oproti předchozímu roku narostl počet domácností Majitelů, z 343 na 405 domácností, a Řemeslníků, z 374 na 301 domácností. Přibýlo také výměnkářských domácností a domácností čeledí. Naopak domácnosti Nádeníků klesly o více než polovinu, z 230 v roce 1890 na 112 v roce 1900. Mírný pokles zaznamenaly domácnosti osob pracujících v zemědělství.

Tab. 13: Skladba domácností dle počtu sepsaných členů na Chodsku v roce 1900

Povolání hlavy domácnosti	Domácnosti dle počtu členů									Celkem	Počet
	1	2	3	4	5	6	7	8+			
Čeď	-	0,17	0,52	0,35	0,44	0,26	0,35	0,09	2,18	25	
Dělník	0,09	0,61	0,35	0,61	0,70	0,70	0,09	0,09	3,22	37	
Hostinství	-	0,09	0,09	0,17	0,09	0,17	0,09	0,17	0,87	10	
Majitel	0,61	2,26	4,36	6,53	6,18	5,57	4,62	5,14	35,28	405	
Nádeník	1,13	1,39	2,35	1,48	1,66	1,05	0,26	0,44	9,76	112	
Obchod	0,26	0,17	0,35	0,26	0,17	-	0,17	0,17	1,57	18	
Ostatní	1,83	1,13	0,78	1,22	1,22	0,70	0,35	1,13	8,36	96	
Řemeslník	0,26	1,48	3,31	5,14	5,05	4,53	3,14	3,31	26,22	301	
Výměnkář	1,74	2,26	1,05	0,87	0,26	0,17	-	-	6,36	73	
Zemědělství	0,61	0,61	0,44	0,52	0,61	0,70	0,35	0,52	4,36	50	
Žebrák	-	0,09	-	-	-	0,09	-	-	0,17	2	
Neuvedeno	0,35	0,61	0,44	0,09	0,17	-	-	-	1,66	19	
Celkem	6,88	10,89	14,02	17,25	16,55	13,94	9,41	11,06	100,00	1148	

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 d), vlastní zpracování

Domácnosti Majitelů a Řemeslníků tvořilo nejčastěji čtyři až šest členů. Ovšem i ve vícečetných kategoriích byly tyto domácnosti poměrně časté. V nádenické domácnosti žilo spíše méně členů, nejvíce zastoupeny byly domácnosti tří až pětičlenné.

V roce 1900 také můžeme sledovat trend zmenšování domácností vlivem nepřítomného obyvatelstva. Pokud analyzujeme pouze přítomné obyvatelstvo (tab. 14), nejčastěji zastoupeny byly stejně jako u sepsaného obyvatelstva domácnosti se čtyřmi a pěti členy. Oproti sepsanému obyvatelstvu čtyřčlenných domácností přibývalo ze 198 na 213. Narostl také počet domácností jednotlivců, dvou a tříčlenných domácností. Úbytek zaznamenaly kategorie se sedmi a více členy.

Tab. 14: Skladba domácností dle počtu přítomných členů na Chodsku v roce 1900

Povolání hlavy domácnosti	Domácnosti dle počtu přítomných členů									Celkem	Počet
	0	1	2	3	4	5	6	7	8+		
Čeď	-	-	0,17	0,61	0,44	0,35	0,26	0,26	0,09	2,18	25
Dělník	-	0,26	0,61	0,35	0,61	0,61	0,61	0,09	0,09	3,22	37
Hostinství	-	-	0,09	0,09	0,17	0,09	0,26	0,09	0,09	0,87	10
Majitel	-	0,78	3,05	4,79	6,88	6,27	5,57	3,66	4,27	35,28	405
Nádeník	0,09	1,22	1,92	1,74	2,26	1,57	0,44	0,09	0,44	9,76	112
Obchod	-	0,26	0,17	0,52	0,09	0,17	-	0,17	0,17	1,57	18
Ostatní	0,09	1,92	1,31	0,87	1,39	0,87	0,52	0,35	1,05	8,36	96
Řemeslník	-	0,26	1,74	3,92	5,31	5,31	4,18	2,79	2,70	26,22	301
Výměnkář	-	1,92	2,35	1,31	0,35	0,26	0,17	-	-	6,36	73
Zemědělství	-	0,70	0,61	0,35	0,78	0,44	0,70	0,44	0,35	4,36	50
Žebrák	-	-	0,09	0,09	-	-	-	-	-	0,17	2
Neuvedeno	-	0,35	0,78	0,26	0,26	-	-	-	-	1,66	19
Celkem	0,17	7,67	12,89	14,90	18,55	15,94	12,72	7,93	9,23	100,00	1148

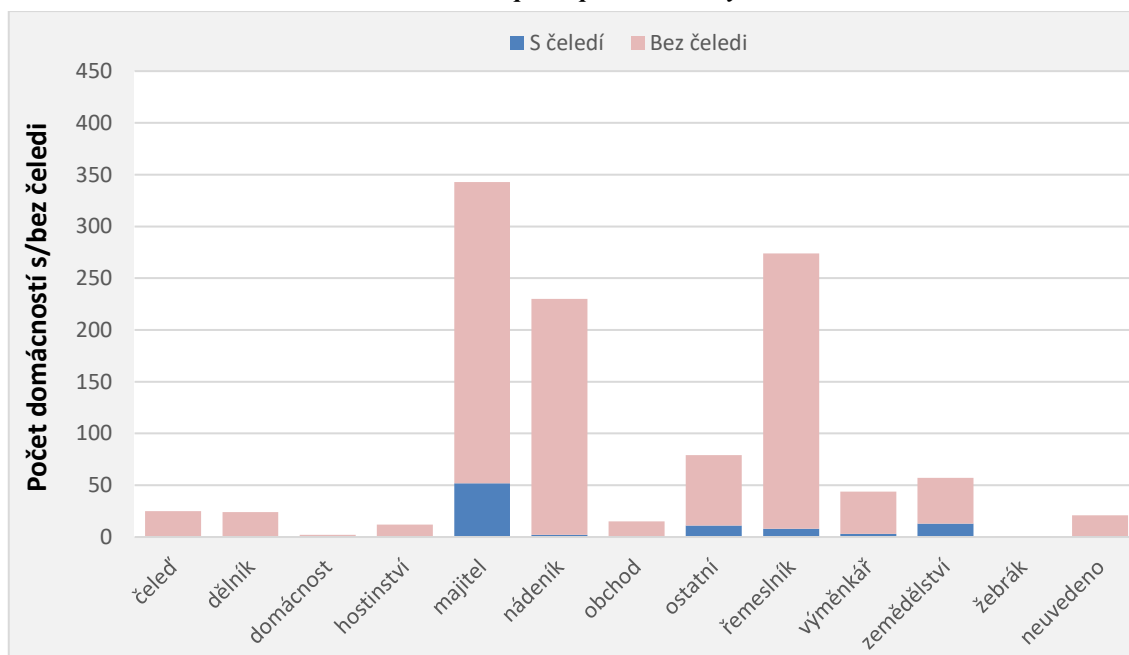
Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 d), vlastní zpracování

6.3 Přítomnost služebnictva v domácnosti

Přítomnost služebnictva v rodině náležela především bohatším vrstvám obyvatel. Je proto zajímavé podívat se na vesnickou společnost, zda i zde se vyskytovalo služebnictvo a čelední služba a kolik takových domácností se na vesnicích nacházelo.

Obr. 14: Počet domácností s/ bez čeledi dělené podle povolání hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1890

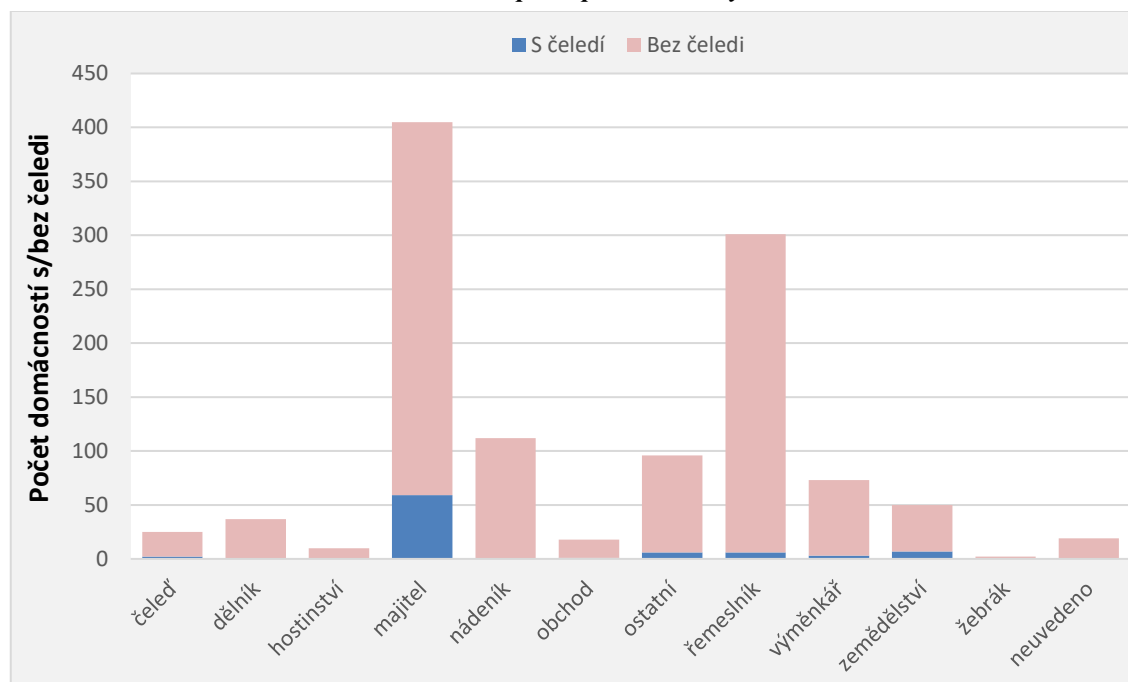
Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Podle Skořepové (2008, s. 99) je problematika čeledi spjata se zemědělským obyvatelstvem. Do čelední služby odcházeli především chudší jedinci, kteří chtěli finančně pomoci svým rodinám nebo si naspořit dostatek peněz pro vstup do manželství.

Obrázek 14 zobrazuje skladbu domácností s čeledí a bez čeledi v roce 1890. Čeled' se v chodských domácnostech vyskytovala jen v minimálně. Nejčastěji se pomocná síla vyskytovala u nejbohatších domácností Majitelů a Pracujících v zemědělství, ale také u domácností Řemeslníků a u starých osob Výměnkářů. Hospodyně pracovaly také u domácností doktorů nebo faráře spadající pod kategorii Ostatní.

Minimálně se čeled' či hospodyně objevovaly i v roce 1900 (obr. 15). Nejčastěji opět u domácností Majitelů a Pracujících v zemědělství, tedy stejný trend jako v roce 1890. Služebnictvo se vyskytovalo ale i v domácnostech Obchodníků, Výměnkářů a domácností Ostatních povolání. Nádenické domácnosti, stejně jako domácnosti Dělníků a Pracujících v hostinství žádné služebnictvo neměly.

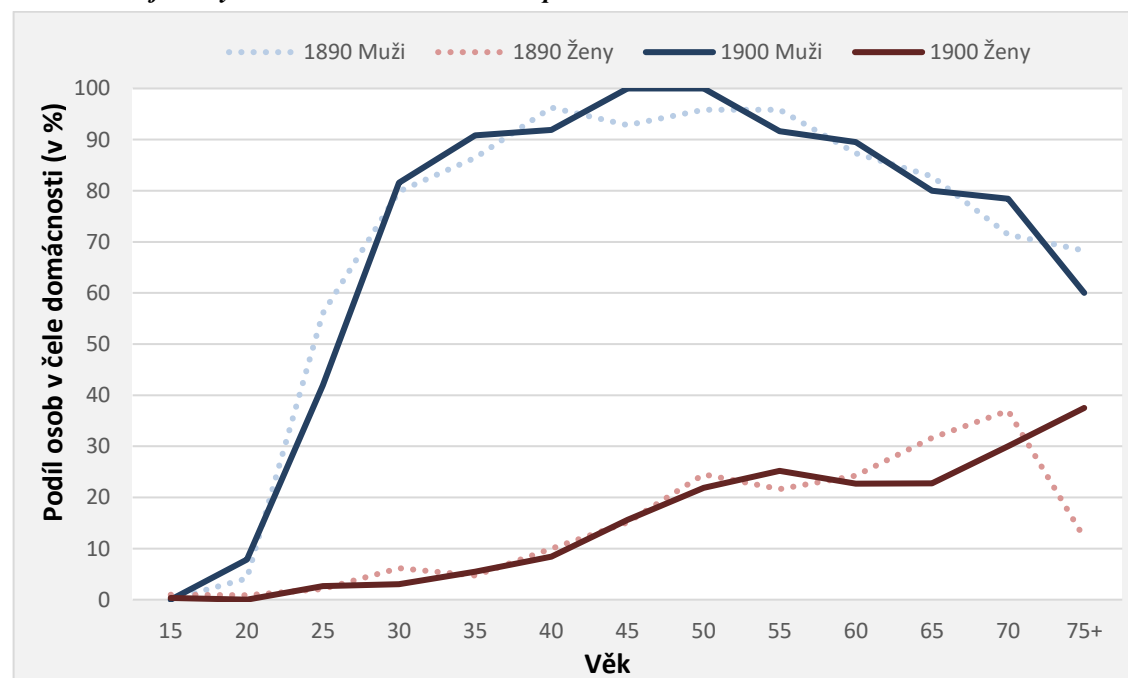
Porovnáním roku 1890 a 1900 zjistíme, že domácností, kde žilo také služebnictvo poměrně ubylo. Čeled' tedy v chodských domácnostech neměla příliš časté zastoupení. Výsledky analýzy potvrzují tvrzení, že přítomnost čeledi či služebnictva se vyskytovala především u nejbohatších vrstev obyvatelstva. Ve vesnické společnosti Chodska se čeled' a služebnictvo příliš neobjevovalo. Chodské domácnosti byly spíše chudší.

Obr. 15: Počet domácností s/ bez čeledi dělené podle povolání hlavy domácnosti na Chodsku v roce 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

6.4 Koeficienty hlav domácností

Metoda koeficientů hlav domácností pomáhá zjistit, v jakém věku se lidé nejčastěji stávají hlavami domácností, jakou pravděpodobnost stát se hlavou domácnosti má osoba v daném věku. Analyzovány byly domácnosti podle pohlaví hlavy domácnosti a následně rozdělení dle typů domácnosti.

Obr. 16: Koeficienty hlav domácností dle věku a pohlaví na Chodsku v letech 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

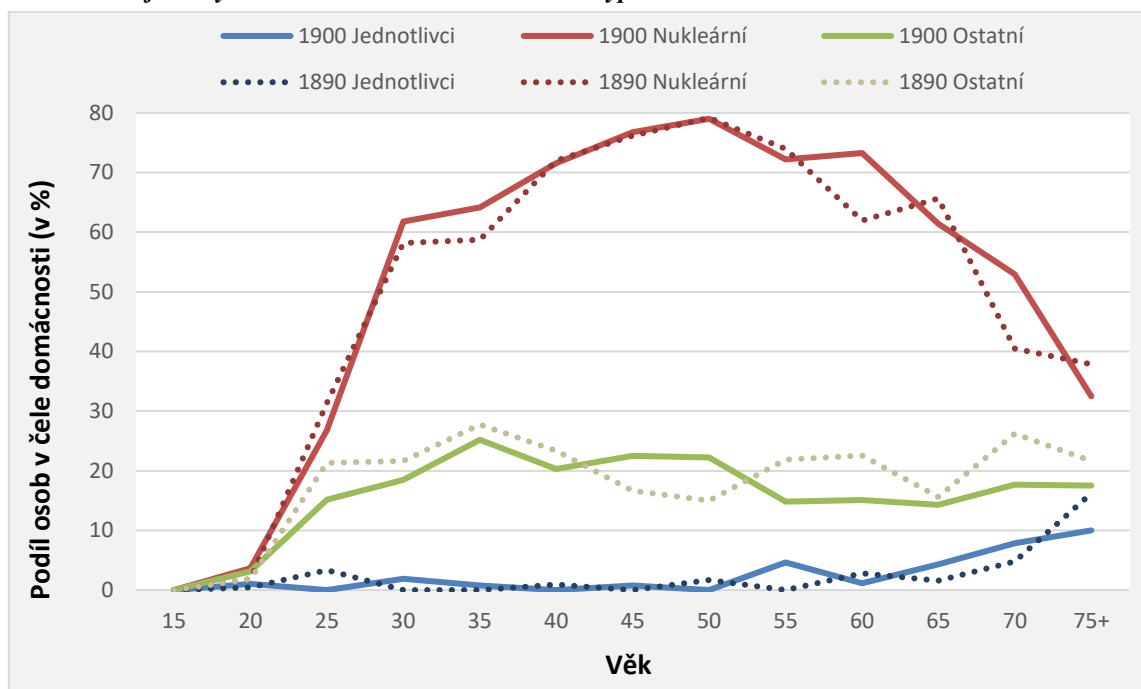
Určeny byly tři typy: *Domácnosti jednotlivců* zahrnující kategorii 1a a 1b; *Nukleární domácnosti* zahrnující kategorie 3a, 3b, 3c, 3d; *Ostatní domácnosti*, které zahrnují všechny zbylé kategorie dle typologie Petera Lasletta. Všechny následné výpočty byly provedeny za sečtené obyvatelstvo, jelikož počty domácností se u přítomného a sečteného obyvatelstva nelišily.

Obrázek 16 zobrazuje koeficienty hlav domácností v roce 1890 a 1900. Je zřejmé i z předchozích analýz, že hlavou domácnosti se nejčastěji stávali muži. Trendy v rozložení koeficientů dle věku a pohlaví jsou pro oba analyzované roky velmi podobné.

Ve věkové skupině 15–24 let jsou podíly u mužů i žen minimální. Ovšem od 25 roku života začínali muži zakládat své rodiny mnohem častěji. Mezi 40 a 59 rokem, téměř všichni muži dané věkové kategorie měli svou domácnost. V roce 1900 dokonce 100 % všech mužů ve věku 45–54 let působilo jako hlava domácnosti. Po 55. roce koeficient klesá, ve stáří již muži, buďto jako jednotlivci či s manželkou, většinou žijí v rodině svých dětí jako přidružené osoby.

Naopak ženy se stávaly hlavou domácnosti až v pozdějším věku, nejčastěji z důvodu ovdovění. Nejvyšší pravděpodobnost stát se hlavou domácnosti měly ženy po 50. roce svého života.

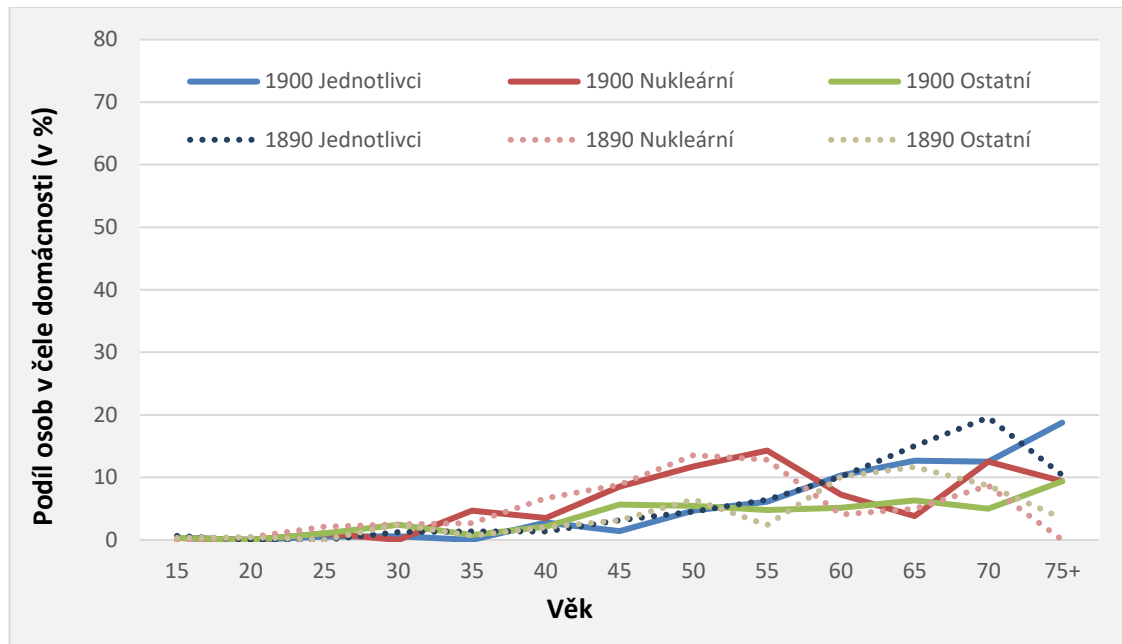
Obr. 17: Koeficienty hlav domácností mužů dle věku a typu domácnosti na Chodsku v letech 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Obrázek 17 zobrazuje koeficienty hlav domácností mužů podle typu domácnosti. Jak bylo zmíněno již dříve, muži stáli v čele především nukleárních rodin. Tento fakt se potvrzuje i zde. Muži se stávaly hlavou nukleární rodiny nejčastěji do 30 let, kdy už více než 60 % mužů daného věku bydlelo ve své domácnosti. V 50. věku života už svou domácnost mělo kolem 80 % mužů.

Domácnosti jednotlivců mužů narůstaly až po 60. roce života, do té doby se takové domácnosti vyskytovaly jen minimálně. U ostatních domácností se muži stávali hlavou domácnosti v poměrně konstantním poměru asi 20 %. Z výsledků můžeme určit, že muži měli v letech 1890 a 1900 na Chodsku největší pravděpodobnost stát se hlavou nukleární rodiny.

Obr. 18: Koefficienty hlav domácností žen dle věku a typu domácnosti na Chodsku v letech 1890 a 1900

Zdroj: Porta Fontium (2016 c, d), vlastní zpracování

Domácnosti žen (obr. 18) se vyskytovaly jen minimálně, proto jsou křivky koefficientů hlav domácnosti značně rozkolísané. Ženy stály v čele především neúplných rodinných domácností spadající pod kategorii nukleárních rodin, anebo v čele domácností jednotlivců. V obou sledovaných letech byly trendy podobné.

Svou vlastní nukleární domácnost měly ženy nejčastěji po 40. roce života, pravděpodobnost stát se hlavou domácnosti jednotlivce narůstala s věkem, nejčastěji po věku 45 let. Musíme zmínit, že koefficient hlav domácnosti u žen ani v jedné z kategorií nepřekročil hranici 20 %.

6.5 Chodské domácnosti

Analýza domácností byla zpracována pro roky 1890 a 1900, pro které bylo možné určit přesné složení domácností a vymezen majitel bytu, který byl určen na hlavu domácnosti. Následně byly domácnosti zpracovány podle počtu členů, přítomných členů, dle typologie Petera Lasletta, dle přítomnosti čeledi a spočítány koefficienty hlav domácností pro různé typy.

Prvotní výpočty doložily, že v průměru žilo na Chodsku v jedné domácnosti 4,37 přítomných členů v roce 1890, v roce 1900 průměrná velikost mírně narostla na 4,44 přítomných členů. Složení domácností dle typologie Petera Lasletta ukázalo, že nejčastějším typem domácností v obou sledovaných letech byly rodiny, kde žil manželský pár s dětmi. Časté zastoupení měly i domácnosti pouze s manželským párem nebo ascendentně rozšířené rodinné domácnosti.

Nejvíce členů měly domácnosti Majitelů, ale poměrně početné byly i rodiny Řemeslníků, a to jak u sepsaného, tak pouze přítomného obyvatelstva. Chodské domácnosti nebyly příliš bohaté, a tak se čeleď nebo služebnictvo vyskytovalo jen sporadicky u nejbohatších domácností Majitelů.

Výpočet koeficientů hlav domácnosti ukázal, že nejčastěji se muži stali hlavou své vlastní domácnosti po 25. roce svého života, u žen pravděpodobnost stát v čele domácnosti narůstá s věkem, nejčastěji po 45. roce. Muži se stávali hlavou domácnosti převážně nukleárních typů domácností, pouze v malé míře u typů ostatních. Ženy naopak stály častěji v čele ostatních typů, nejčastěji neúplných rodinných domácností a domácností jednotlivců.

Kapitola 7

Skladba rodin

Analýza rodin byla provedena na rodinách s minimálně dvěma členy, jelikož jednotlivec netvoří rodinu. „Rodina je pojem, jehož vymezení není jednoduché a zpravidla ani jednoznačné.“ (Maur, 1976, s. 91). Konkrétně byla pro účely práce rodina definována jako manželský pár bez dětí, manželský pár s dětmi, jednotlivec s dětmi nebo společně žijící sourozenci.

Pokud se v domě vyskytovala čeleď, byla započítána jako členové rodiny. Začleňování čeledi do rodiny bylo typickým rysem utváření západoevropských a středoevropských rodin v předindustriální době především 17. a 18. století (Horský, Seligová 1996). Také Skořepová (2008, s. 99) zmiňuje, že čeleď bývala zařazena do rodiny a hospodář zaujímal vůči čeledinům a děvečkám otcovské postavení. Pro analýzu venkovských rodin Chodska byl tento model využit také, jelikož se stále ještě nejednalo o plně industrializovanou společnost.

Prvotní náhled na rodiny si můžeme udělat z průměrného počtu rodin v domě (tab. 15). Údaje byly vypočítány pro všechny sepsané rodiny. Nepřítomné celé rodiny se vyskytovaly jen v roce 1869, a to 227 rodin. V roce 1880 byly nepřítomny 4 celé rodiny a v roce 1900 pouze jedna. Nepřítomné rodiny výrazně neovlivnily průměrné počty.

Tab. 15: Průměrný počet rodin v domě na Chodsku v letech 1869–1900

Rok	Průměrný počet rodin v domě
1869	2,22/1,89
1880	1,70
1890	1,57
1900	1,52

Pozn: Rok 1869 ukazuje na průměrný počet 2,22 sepsaných rodin, 1,89 u přítomných rodiny.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Vývoj počtu rodin v domě je zřejmý a ukazuje viditelný pokles. Tento trend má za následek především opouštění od vícegeneračního soužití. Nově založené rodiny se zřejmě stěhovaly do vlastního domu.

7.1 Rodiny dle počtu členů

Obyvatelstvo Chodska bylo vesnickým typem. Analýzou můžeme ověřit, zda se zde stále vyskytovaly početnější rodiny, kde děti byly často využívány k práci v zemědělství. Skladba rodin podle počtu členů byla analyzována dle pohlaví hlavy rodiny. Můžeme tak dobře definovat, která povolání měla početnější rodiny a která naopak málo početné.

Tabulka 16 ukazuje vývoj podílu rodin ve vybraných letech podle počtu členů a podle pohlaví hlavy rodiny. V roce 1869 měly výrazné zastoupení rodiny dvoučlenné, a to jak v případě, že hlavou rodiny byl muž, 17,40 %, tak i když hlavou rodiny byla žena v 9,74 %. V 18,38 %, se vyskytovaly rodiny čtyřčlenné, kde hlavou rodiny byl muž.

Tab. 16: Skladba rodin dle počtu členů a dle pohlaví hlavy rodiny na Chodsku v letech 1869–1900

Počet členů rodiny	Rok sčítání a pohlaví hlavy rodiny							
	1869		1880		1890		1900	
	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena
2	17,40	9,74	16,21	9,55	12,56	8,49	12,74	7,80
3	16,61	4,05	14,24	2,80	16,20	3,12	14,12	2,86
4	18,38	2,49	16,87	1,32	16,64	2,43	16,55	2,51
5	12,30	0,78	14,49	0,91	13,52	1,30	14,73	0,87
6	7,65	0,59	10,12	0,58	11,27	0,26	11,35	0,43
7	4,38	0,39	6,42	0,58	7,45	0,43	7,37	0,09
8	3,07	0,20	3,79	-	3,81	-	4,77	0,17
9	1,31	0,07	1,40	0,08	1,56	0,17	2,25	-
10+	0,59	-	0,66	-	0,78	-	1,39	-
Celkem	81,69	18,31	84,20	15,80	83,80	16,20	85,27	14,73
Celkový počet rodin	1249	280	1023	192	967	187	984	170

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

Případy, kde hlavou rodiny byla žena, se vyskytovaly celkem v 18,31 %, nejčastěji dvou nebo tříčlenné rodiny. Muži byli hlavou rodiny v 81,69 %, takovéto rodiny se vyskytovaly ve všech kategoriích dle počtu členů.

Podíly rodin dle počtu členů nevykazují žádný trend. Objevují se mírné nárůsty u pětičlenných rodin, avšak pouze v letech 1880 a 1900. V celém sledovaném období zůstávají dominantní rodiny čtyřčlenné, kde hlavou rodiny byl muž, v roce 1880 v 16,89 %, 1890 v 16,64 % a 1900 v 16,55 %. Výrazný pokles nastal u rodin dvoučlenných, u obou pohlaví v čele rodiny, u mužů z 17,40 % v roce 1869 na 12,74 % v roce 1900, u žen z 9,74 % v roce 1869 na 7,80 % v roce 1900.

Vývoj podílu rodin dle pohlaví hlavy rodiny byl poměrně konstantní a není zřejmý žádný trend. U všech vybraných let vykazovaly výrazně vyšší podíl rodiny v čele s muži, oproti rodinám, kde hlavou byla žena. Patriarchální model rodiny na Chodsku převládaly v celém sledovaném

období. Nejvyšší podíly rodin, kde hlavou byla žena, se vyskytovaly v roce 1869, a to v 18,31 % případů, nejnižší podíl se naskytl v roce 1900, pouze 14,73 %.

U rodin podle počtu přítomných členů (tab. 17) musela být do tabulky zařazena i kategorie 0 a 1, jelikož nepřítomností některých členů počet přítomných osob klesl a mohly se vyskytovat i jednočlenné rodiny, či rodiny, kde nebyl přítomen žádný ze sepsaných členů. Tabulka 17 potvrzuje dříve uvedené tvrzení, že celé nepřítomné rodiny se vyskytovaly v Chodských vsích hlavně v roce 1869, v ostatních letech počty nepřesahují ani 1,5 %.

Tab. 17: Skladba rodin dle počtu přítomných členů a dle pohlaví hlavy rodiny na Chodsku v letech 1869–1900

Počet přítomných členů rodiny	Rok sčítání a pohlaví hlavy rodiny							
	1869		1880		1890		1900	
	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena
0	12,30	2,55	0,16	0,08	-	-	-	0,09
1	1,83	1,64	0,99	1,07	0,87	1,39	0,78	1,30
2	13,87	8,89	16,30	8,97	14,99	7,37	14,38	7,89
3	15,37	3,14	15,23	2,63	16,55	3,99	14,90	2,43
4	16,29	0,98	17,70	1,48	16,72	2,17	17,07	2,08
5	9,61	0,52	14,32	0,82	14,12	0,95	14,56	0,61
6	6,47	0,33	9,05	0,33	10,49	0,26	10,66	0,17
7	3,40	0,13	6,09	0,33	5,89	0,09	6,41	0,09
8	1,83	0,13	3,21	0,08	2,77	-	4,25	0,09
9	0,33	-	0,99	-	1,04	-	1,47	-
10+	0,39	-	0,16	-	0,35	-	0,78	-
Celkem	81,69	18,31	84,20	15,80	83,80	16,20	85,27	14,73
Celkový počet rodin	1249	280	1023	192	967	187	984	170

Pozn: Údaje jsou uvedeny v %.

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

V roce 1869 tvořily přítomné rodiny nejčastěji dva až tři členové, pokud rodiny nerozdělíme dle hlavy rodiny. Co se týče rodin s muži v čele, nejčastěji se objevovaly čtyřčlenné rodiny. Ženy byly hlavami nejčastěji u dvoučlenných rodin. Data potvrzují, že muži byli hlavami úplných rodin, a naopak ženy rodin neúplných.

V roce 1880 se již téměř nevyskytovaly rodiny s žádným nebo pouze jedním přítomným členem. Již bylo zmíněno, že rodiny nepřítomné nebo pouze jedním přítomným členem se objevovaly hlavně ve sčítání 1869, v ostatních letech tvořily jen minimální podíl, kolem 1–2 %. Jako v předchozím sčítání se i v roce 1880 nejčastěji vyskytovaly rodiny dvoučlenné. Pokud se podíváme na rodiny dle hlavy rodiny, opět muži stojí v čele nejčastěji čtyřčlenných rodin, ženy dvoučlenných. Tento trend je patrný i v dalších dvou sčítáních.

Stejně jako u analýzy rodin dle počtu členů se i u analýzy rodin dle počtu přítomných členů se neobjevil žádný trend. Mírně narůstá podíl pěti a vícečlenných rodin a klesá podíl dvou a tříčlenných rodin. Podíly rodin s devíti a více než deseti členy byl minimální ve všech

vybraných letech. Nepřítomní členové ovlivnili skladbu rodin dle počtu členů. Výrazně poklesl podíl vícečlenných rodin.

7.2 Rodiny dle počtu dětí

Analýza rodin dle počtu dětí byla zpracována podle povolání hlavy rodiny, dle počtu všech dětí a počtu přítomných dětí. Povolání byla tříděna do 13 kategorií podle nejčastějšího zastoupení ve sčítání 1869, které je podrobně zmíněno v kapitole zabývající se metodologií. Za děti byly brány všechny osoby označené ve sčítání jako syn, dcera nebo nevlastní syn, nevlastní dcera.

Tab. 18: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1869

Povolání hlavy rodiny	Počet dětí sečtených/přítomných												Celkem
	0		1		2		3		4		5+		
	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	
Čeled'	11	20	14	11	8	5	3	2	1	1	3	1	40
Dělník	4	8	5	5	4	5	6	2	1	1	3	2	23
Domácnost	1	3	12	11	1	1	1	-	-	-	1	1	16
Hostinství	4	5	2	2	1	-	1	2	1	1	3	2	12
Majitel	32	35	31	36	45	48	35	31	27	31	34	23	204
Nádeník	99	194	172	170	151	121	81	54	41	31	39	13	583
Obchod	8	14	7	6	10	11	7	5	8	7	7	4	47
Ostatní	13	34	19	15	15	11	12	3	4	4	9	5	72
Řemeslník	47	78	64	60	60	59	49	39	28	23	33	22	281
Výměnkář	34	42	30	28	18	15	1	-	3	1	3	3	89
Zemědělství	17	20	19	17	20	20	15	16	14	15	18	15	103
Žebrák	5	6	6	5	1	1	2	2	-	-	-	-	14
Neuvedeno	10	24	15	12	11	6	6	1	1	1	2	1	45
Celkem	285	483	396	378	345	303	219	157	129	116	155	92	1529

Zdroj: Porta Fontium (2016 a), vlastní zpracování

Pohledem na strukturu rodin dle počtu dětí, především všech sečtených, si můžeme udělat obraz i o plodnosti žen na Chodsku. Rozdíly mezi všemi a přítomnými dětmi nám ukazují, o kolik dětí současně se musely rodiny starat. Musíme zdůraznit, že do analýzy vstupovali také synové a dcery již v dospělém věku.

Tabulka 18 ukazuje skladbu rodin podle počtu dětí ať už všech sepsaných nebo jen přítomných v roce 1869. Celkový počet rodin činil 1529, jedná se o nejvyšší počet ze sledovaného období. Nejčastěji se na Chodsku vyskytovaly rodiny Nádeníků – 583 rodin, Řemeslníků – 281 rodin a rodiny Majitelů v 204 případech.

Pokud porovnáme počty přítomných a sepsaných dětí v rodinách, můžeme si všimnout mírného poklesu počtů přítomných dětí, nejvíce v kategorii 3 a 5+. Naopak kategorie 0 výrazně narůstá. Jak již bylo zmíněno v předchozích částech, rok 1869 se vyznačoval vysokým počtem nepřítomného obyvatelstva a tím i vysokým počtem nepřítomných rodin. Tento fakt se promítl i do struktury dle počtu přítomných dětí.

Tab. 19: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1880

Povolání hlavy rodiny	Počet dětí sečtených/přítomných												Celkem
	0		1		2		3		4		5+		
	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	
Čeled'	6	6	14	14	2	3	5	4	3	3	4	4	34
Dělník	-	-	2	2	1	1	1	3	3	2	6	5	13
Domácnost	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Hostinství	1	1	3	4	5	5	2	1	1	1	-	-	12
Majitel	28	30	47	49	67	68	42	44	34	31	39	35	257
Nádeník	48	61	105	104	85	87	51	49	30	28	22	12	341
Obchod	5	5	3	6	7	8	5	3	3	1	2	2	25
Ostatní	13	16	8	7	10	13	10	8	7	7	7	4	55
Řemeslník	42	46	57	56	54	56	54	56	30	29	40	34	277
Výměnkář	36	36	24	27	8	7	2	2	3	1	2	2	75
Zemědělství	16	17	21	23	22	22	13	13	16	16	23	20	111
Žebrák	1	1	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Neuvedeno	1	1	2	2	1	1	-	-	-	-	1	1	5
Celkem	197	220	294	302	262	271	185	183	130	119	146	119	1214

Zdroj: Porta Fontium (2016 b), vlastní zpracování

Rodiny Čeledínů byly nejčastěji bezdětné nebo měly pouze jedno dítě. Vyšší počty dětí se vyskytovaly již méně častěji. Rodiny osob pracujících v domácnosti, jednalo se především o ženy, měly nejčastěji pouze jedno dítě. Můžeme tvrdit, že takovéto rodiny byly především neúplné rodiny matky s dítětem. V rodinách Majitelů bylo téměř rovnoměrné zastoupení ve všech skupinách počtu dětí od 0 až do 5+. Stejný trend nalezneme i v rodinách Zemědělců. U Řemeslníků byly rodiny také velmi rozmanité, velmi početně se vyskytovaly bezdětné páry, ale i rodiny s jedním, dvěma a třemi dětmi. Podle sečteného obyvatelstva se zde vyskytovaly v 33 případech i rodiny s pěti a více dětmi.

Podle počtu všech sečtených dětí se nejčastěji vyskytovaly dvoudětné a jednodětné rodiny. Vysoký byl také počet bezdětných párů, 285 rodin. Jednalo se především o rodiny Nádeníků, Řemeslníků a Výměnkářů. Dvoudětné rodiny měly především Nádeníci, 172 rodin a Řemeslníci, 60 rodin. U počtu přítomných dětí velmi výrazně narostl počet bezdětných párů Nádeníků, z 99 na 194 rodin.

Tabulka 19 zobrazuje skladbu rodin v roce 1880. Počet rodin v tomto roce poklesl oproti předchozímu na 1214 rodin. Nejčastěji zastoupené byly opět rodiny Nádeníků, 341, Řemeslníků, 277, a Majitelů – 258 rodin. Počet rodin Nádeníků výrazně poklesl, 341 rodin oproti roku 1869, kdy se na Chodsku vyskytovalo 583 nádenických rodin. Naopak rodin Majitelů výrazně přibylo, z 204 rodin v roce 1869 na 257 v roce 1880.

I v tomto roce výrazně poklesl počet dětí přítomných oproti všem sepsaným u kategorie 4 a 5+. Podle sepsaného obyvatelstva se nejčastěji vyskytovaly rodiny s jedním dítětem, 294 rodin, a dvěma dětmi, 262 rodin. Stejně rozložení platí i pro třídění dle přítomného počtu dětí, nejčastěji byly zastoupeny rodiny s jedním dítětem, 302 rodin, a dvěma dětmi, 271 rodin.

Významné zastoupení v obou děleních měly i rodiny bezdětné, 197 rodin sepsaných, 220 rodin s přítomným počtem 0 dětí.

Oproti roku 1869 se ve sčítání 1880 téměř nevyskytovaly rodiny Žebráků, 14 rodin v roce 1869, ale pouze 4 rodiny v roce 1880, rodiny osob v Domácnosti, pokles ze 16 rodin na 5, a osob, které neuvedly své povolání, pouze 5 rodin v roce 1880 místo 45 v roce 1869. V roce 1880 se u zmíněných kategorií jednalo o méně početné rodiny s 0, 1 nebo 2 dětmi. Pouze u kategorie Neuvedeno se vyskytovala jedna rodina s pěti a více dětmi.

Tab. 20: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1890

Povolání hlavy rodiny	Počet dětí sečtených/přítomných												Celkem
	0		1		2		3		4		5+		
	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	
Čeled'	2	3	14	13	4	6	3	3	4	3	4	3	31
Dělník	4	4	8	9	5	6	5	6	4	2	3	2	29
Domácnost	-	-	3	3	2	2	-	-	-	-	-	-	5
Hostinství	-	-	1	1	3	3	1	1	1	4	4	1	10
Majitel	32	40	69	69	84	85	60	62	44	46	51	38	340
Nádeník	37	50	66	68	46	52	35	29	19	15	21	10	224
Obchod	1	2	4	4	1	3	6	3	1	2	3	2	16
Ostatní	11	14	15	15	11	14	11	9	6	6	6	2	61
Řemeslník	30	36	56	58	62	61	48	53	42	44	56	42	294
Výměnkář	26	31	14	11	4	2	-	-	1	1	-	-	45
Zemědělství	7	13	23	17	18	22	13	16	9	3	9	8	79
Žebrák	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1
Neuvedeno	10	11	6	6	-	1	2	-	1	1	-	-	19
Celkem	160	204	279	274	242	259	184	182	132	127	157	108	1154

Zdroj: Porta Fontium (2016 c), vlastní zpracování

V roce 1890 (tab. 20) opět klesl celkový počet rodin na 1154. Dle celkového počtu se zde v tomto roce nejčastěji vyskytovaly rodiny Majitelů, 340 rodin, a Řemeslníků, 294 rodin. V předchozích dvou sčítáních nejpočetnější skupina rodin Nádeníků výrazně poklesla na 224 rodin. Můžeme tvrdit, že z Nádeníků se postupem času stávali buďto majitelé pozemků nebo se začali věnovat řemeslu.

Trend poklesu přítomných rodin s pěti a více dětmi, oproti rodinám sečteným, je patrný i v roce 1890. U ostatních kategorií se počty sečtených a počty přítomných rodin příliš neměnily. Stejně jako v předchozích letech narostl také počet bezdětných přítomných rodin.

Nejpočetněji byly zastoupeny rodiny s jedním dítětem, 274 přítomných a 279 sečtených rodin, a také rodiny se dvěma dětmi, 259 přítomných 242 sečtených rodin. Jednodětné byly nejčastěji rodiny Nádeníků, 66 sečtených a 68 přítomných rodin. U Majitelů a Řemeslníků převládaly rodiny se dvěma dětmi, početné byly ale i vícečlenné rodiny. Oproti předchozímu sčítání opět mírně narostl počet rodin u osob, které neuvedly své povolání, celkem 19 rodin. Jednalo se především o bezdětné rodiny nebo rodiny s jedním dítětem.

V roce 1900 (tab. 21) se počet rodin shodoval s počtem v roce 1890, 1154 rodin. Nejpočetněji byly zastoupeny rodiny Majitelů, 393 rodin. Oproti předchozímu sčítání se počet rodin Majitelů zvýšil o 53 rodin. Narostl také počet rodin Řemeslníků a to o 38 rodin. Zvýšil se i počet Výměnkářů. Výrazně opět poklesl počet rodin Nádeníků, a to o více než polovinu z 224 rodin v roce 1890 na 105 rodin v roce 1900. Vzrostl počet rodin Dělníků, především továrních dělníků.

Tab. 21: Skladba rodin dle počtu dětí na Chodsku v roce 1900

Povolání hlavy rodiny	Počet dětí sečtených/přítomných												Celkem
	0		1		2		3		4		5+		
	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	
Čeď	2	3	13	13	4	3	4	5	5	4	3	3	31
Dělník	7	11	5	3	6	7	12	11	5	3	3	3	38
Domácnost	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	2
Hostinství	1	1	1	1	1	1	2	2	1	2	3	2	9
Majitel	46	56	58	67	84	89	76	72	53	52	76	57	393
Nádeník	18	23	30	31	21	23	19	17	8	6	9	5	105
Obchod	2	2	4	6	4	2	2	2	-	-	2	2	14
Ostatní	9	12	8	10	16	14	12	13	5	3	12	10	62
Řemeslník	27	33	58	60	77	80	57	60	49	46	64	53	332
Výměnkář	42	47	16	17	7	4	6	3	-	-	-	-	71
Zemědělství	11	12	22	21	10	12	13	11	5	7	6	4	67
Žebrák	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Neuvedeno	6	8	16	15	4	3	1	2	1	-	-	-	28
Celkem	172	210	232	245	236	239	204	198	132	123	178	139	1154

Zdroj: Porta Fontium (2016 d), vlastní zpracování

I v tomto sčítání byly nejpočetněji zastoupeny rodiny s dvěma nebo jedním dítětem. Oproti předchozímu sčítání se však zvýšil počet rodin s pěti a více dětmi. V roce 1890 zde bylo 157 sečtených rodin, v roce 1900 už 178 vícečetných rodin. Jednalo se především o rodiny Majitelů, 76 rodin, a Řemeslníků, 64 sečtených rodin.

Porovnáním průměrného počtu sečtených dětí v rodině (tab. 22) můžeme pozorovat trend narůstajícího počtu dětí, v roce 1869 žilo v rodině v průměru 2,1 dítěte, v roce 1900 už 2,5 dětí. Rostoucí trend je patrný i u přítomných dětí. Je zřejmé, že průměrný počet přítomných dětí byl nižší než průměr dětí sečtených. Tento jev se potvrdil ve všech sledovaných letech. Nejvyšší rozdíl mezi průměrným počtem přítomných a sečtených dětí byl v roce 1869, kdy se sečetlo nejvíce nepřítomného obyvatelstva, průměrný počet všech dětí činil 2,1, přítomných pouze 1,6 dětí v rodině.

Nejvíce dětí žilo v roce 1869 v rodinách Majitelů a Pracujících v zemědělství, shodně v průměru 2,6 dětí na rodinu. Přítomných dětí se v zemědělských rodinách vyskytovalo 2,4 stejně jako v rodinách Majitelů. Poměrně hodně dětí bylo sečteno i v rodinách Obchodníků, průměrně 2,5 dětí, ovšem přítomné žily v obchodnických rodinách v průměru pouze 2 děti. V roce 1880

bylo sečteno nevíce dětí v rodinách Dělníků, průměrně 3,6 dětí v rodině. Přítomných dětí žilo v dělnických rodinách průměrně 3,6.

Tab. 22: Průměrný počet sečtených/přítomných dětí v rodině na Chodsku v letech 1869–1900

Povolání hlavy rodiny	Průměrný počet dětí v rodině							
	1869		1880		1890		1900	
	S	P	S	P	S	P	S	P
Čeled'	1,5	0,9	2	1,9	2,2	2	2,2	2,1
Dělník	2,2	1,5	4,2	3,6	2,3	2	2,4	2,1
Domácnost	1,4	1,1	1	1	1,4	1,4	1,5	1,5
Hostinství	2,4	2,1	1,9	1,8	3,5	3,2	3,3	3,1
Majitel	2,6	2,4	2,6	2,5	2,6	2,4	2,8	2,5
Nádeník	1,9	1,3	2	1,8	2	1,7	2	1,7
Obchod	2,5	2	2,2	1,8	2,9	2,4	2,1	1,9
Ostatní	2,4	1,1	2,3	2	2,1	1,8	2,8	2,5
Řemeslník	2,3	1,8	2,4	2,3	2,7	2,5	2,9	2,7
Výměnkář	1,1	0,9	0,6	0,8	0,6	0,4	0,7	0,5
Zemědělství	2,6	2,4	2,7	2,6	2,4	2,1	2	1,9
Žebrák	2,1	0,9	0,8	0,8	2	2	1	0
Neuvedeno	1,6	0,8	2	2	0,8	0,6	1,1	1
Celkem	2,1	1,6	2,2	2,1	2,4	2,1	2,5	2,3

Zdroj: Porta Fontium (2016 a, b, c, d), vlastní zpracování

V roce 1890 a 1900 měly nejvíce dětí rodiny Hostinských, v roce 1890 3,5 a v roce 1900 3,3 sečtených dětí v rodině. U přítomných dětí byly počty mírně nižší, v roce 1890 průměrně 3,3 a v roce 1900 3,1 dětí. Ve sčítání 1890 vykazovaly vyšší počty dětí i rodiny Obchodníků a Řemeslníků, obě tyto kategorie předčily průměrný počet sečtených i přítomných dětí v rodině vícedětné rodiny majitelů. V roce 1900 měly nejvíce dětí v rodině Majitelé, ale i Řemeslníci a Ostatní.

Nejmenší počty dětí sečtených i přítomných vykazovaly rodiny Výměnkářů. Tyto rodiny často starých osob většinou s dětmi již nežily, průměrné počty dětí v rodině kolísají mezi hodnotou 0 a 1. Málo dětí žilo také v rodinách Žebráků a osob v Domácnosti.

7.3 Chodské rodiny

Analýza rodin byla provedena dle počtu členů, dle počtu dětí, dle pohlaví a povolání hlavy rodiny. Můžeme si tedy udělat ucelený obraz, jak vypadaly rodiny na Chodsku během vybraných let.

Z analýzy rodin dle pohlaví hlavy rodiny jasně vyplynulo, že chodské rodiny byly převážně patriarchální ve všech vybraných letech. Ženy se jako hlavy rodin vyskytovaly především u dvou nebo tříčlenných rodin. Můžeme tvrdit, že to byly především matky samoživitelky. Trendy v rozložení podílů rodin dle pohlaví osoby v čele jsou shodné u sečtených i přítomných rodin.

Analýza podle počtu dětí v rodině se prováděla podle povolání hlavy rodiny. Rodiny byly rozděleny do skupin dle počtu dětí od 0 do 5+ a na 13 kategorií povolání osoby v čele. Ve všech

vybraných letech převažovaly rodiny Majitelů, Řemeslníků a Nádeníků. Počty rodin Nádeníků v celém sledovaném období klesaly, naopak rodiny Majitelů a Řemeslníků nabývaly na významu. Početně nejvýznamněji byly zastoupeny rodiny bezdětné a rodiny s jedním nebo dvěma dětmi. Ovšem i početnější rodiny se třemi, čtyřmi a pěti a více dětmi se vyskytovaly ve velké míře.

U přítomných rodin výrazně klesal počet rodin s více dětmi, především čtyřmi a 5+. Naopak oproti všem sečteným rodinám narůstal počet rodin bezdětných a rodin s jedním dítětem. Trend úbytku počtu přítomných dětí oproti sečteným je zřejmý u všech vybraných let.

Zajímavé je podívat se na průměrné počty sečtených a přítomných dětí v rodině. Ve sledovaném období se ukázal trend zvětšujícího se počtu dětí v rodinách, kdy v roce 1869 žilo v rodině v průměru 2,1 sečtených dětí, v roce 1900 se průměr zvýšil na 2,5 sečtených dětí v rodině. Průměr přítomných dětí v rodině byl nižší než u sečtených dětí, ale i přesto trend narůstajícího počtu přítomných dětí byl patrný. V letech 1869 a 1880 žilo nejvíce sečtených i přítomných dětí v rodinách Majitelů a pracujících v zemědělství. V letech 1890 a 1900 se mezi rodiny s vyšším počtem dětí dostávají i rodiny Hostinských, Řemeslníků a Ostatních.

Z celkové analýzy rodiny vyplynulo, že na konci 19. století se na Chodsku vyskytovaly nejčastěji rodiny patriarchální, které měly dva až čtyři členy. Jednalo se buď o bezdětné páry nebo o rodiny, které měly jedno až dvě děti. Nepřítomné obyvatelstvo výrazně proměnilo skladbu rodiny dle počtu členů a počtu dětí v rodinách, kdy se rodiny vlivem nepřítomnosti členů zmenšily.

Kapitola 8

Závěr

Skladba obyvatelstva, rodin i domácností závisí na časovém vymezení i na typu analyzované společnosti. V práci se analyzovala venkovská společnost v době probíhajících změn během druhé poloviny 19. století. Proměny souvisely především s průmyslovou a demografickou revolucí. Jelikož používaná data pochází z dob rozvoje moderní statistiky a prvotních sčítání obyvatelstva v letech 1869, 1880, 1890 a 1900 na území českých zemí, je nutná kritika výsledků.

Hlavní hypotéza práce, že skladba obyvatelstva, rodin i domácností bude významně ovlivněna typem obyvatelstva – sečteným, přítomným a nepřítomným, se sice projevila, avšak rozdíly byly poměrně malé. Nejvyšší počty nepřítomného obyvatelstva vykazovalo pouze sčítání 1869, v ostatních letech bylo nepřítomných osob jen minimum. U skladby obyvatelstva nepřítomné obyvatelstvo ovlivnilo hlavně nárůst průměrného věku u přítomných obyvatel oproti všem sečteným. Změny se projevily také ve skladbě obyvatel dle věku a pohlaví, kdy nepřítomní byli nejčastěji mladí muži. Strukturu domácností nepřítomné obyvatelstvo ovlivnilo u počtu členů v domácnosti. Sečtených členů v domácnosti oproti přítomným členům žilo více, domácnosti sečteného obyvatelstva byly větší. Stejný trend dokazuje i analýza rodin. Nepřítomnost některých členů ovlivnila velikost rodin a počet dětí žijících v rodině.

V úvodu práce byly stanoveny i výzkumné otázky, na které se hledaly odpovědi. Podívejme se nyní jaké přinesla analýza obyvatelstva, rodin a domácností výsledky:

a) *Jak se měnila skladba obyvatelstva mezi vybranými roky?*

Chodské obyvatelstvo se v zásadě nijak neodlišovalo od tradičního venkovského obyvatelstva českých zemí během druhé poloviny 19. století. Analýza obyvatelstva byla zaměřena na skladbu dle věku, pohlaví a rodinného stavu.

Již bylo zmíněno, že věk obyvatelstva byl ovlivněn rozdíly mezi přítomným a sečteným obyvatelstvem. Ve všech vybraných letech byl věk sečteného obyvatelstva vyšší než u přítomného. Trend narůstajícího či klesajícího věku obyvatel se neprojevil. Žádný trend nevykazovalo ani složení dle věkových kategorií, nemůžeme říci, že by významně narůstala některá z věkových kategorií. Skladba obyvatel dle pohlavně-věkové struktury se během let 1869–1900 významně neměnila

Dalším analyzovaným znakem obyvatel bylo složení dle rodinného stavu, který se sledoval u osob starších 15 let. Výrazný trend nárůstu, či poklesu některé z kategorií se neprojevil. Složení dle rodinného stavu se zásadě neměnilo. Rozdílly jsou však patrné porovnáme-li skladbu odlišně podle pohlaví. U žen se vyskytoval výrazně vyšší podíl ovdovělých žen oproti ovdovělým mužům. Dominantní kategorií však byli ženatí muži a vdané ženy, a to ve všech vybraných letech.

b) Jak se měnila skladba domácností mezi vybranými roky?

Do analýzy domácností vstupovaly domácnosti dle počtu členů, dle pohlaví a povolání hlavy domácnosti a spočítány byly také koeficienty hlav domácnosti podle typu domácnosti, pohlaví a věku osoby stojící v čele. Jako důležitou součást práce můžeme označit rozčlenění domácností podle typologie Petera Lasletta. Analyzovány byly také domácnosti podle přítomnosti čeledi či služebnictva. Vývoj skladby domácností se sledoval pouze mezi roky 1890 a 1900.

Nejčastěji zastoupeným typem domácnosti byly rodinné domácnosti s manželským párem a dětmi. V obou sledovaných letech měly tyto domácnosti dominantní postavení. Často se vyskytovaly také ascendentně rozšířené rodinné domácnosti, kde kromě rodinného jádra žila osoba o generaci starší, nejčastěji jeden z rodičů majitelů bytu. Třetím nejčastějším typem domácností se staly domácnosti manželského páru bez dětí. Významné zastoupení měly také jednotlivci, u kterých převládaly domácnosti žen.

Porovnáním sklady domácností v 19. století s výzkumy zabývajícími se domácnostmi v předindustriální době, především poloviny 17. století, bylo zjištěno, že dominantní postavení si v obou obdobích udržely domácnosti manželského páru s dětmi. Rozdílly lze nalézt především u domácností jednotlivců a vícečlenných nerodinných domácností, které měly výrazně vyšší zastoupení během 19. století. Častěji se v 19. století objevovaly i domácnosti rozšířené.

Analýza koeficientů hlav domácnosti dobře ukázala, v jakém věku se osoby stávaly hlavou vlastní domácnosti. Většina chodských domácností byla patriarchální, v čele stál muž. Od věku 25 let již 80 % mužů žilo ve vlastní domácnosti, o deset let později byl podíl více než 90 %. Ženy se stávaly hlavou domácnosti až v pozdějším věku, nejčastěji po 40. roce života.

Muži stáli v čele častěji u úplných rodinných domácností, ženy se stávaly často hlavami neúplných rodinných domácností a domácností jednotlivců. Mezi vybranými lety se tento trend nijak nezměnil.

c) Jak se měnila skladba rodin mezi vybranými roky?

Analýza rodin byla provedena dle počtu členů v rodině, počtu dětí v rodině, dle pohlaví a povolání osoby stojící v čele rodiny. Hlavním zjištěním bylo, že ve všech analyzovaných letech převládal patriarchální model rodin, tedy že v čele většiny rodin stál muž. Ženy byly hlavou převážně neúplných rodin, kde žila pouze žena a děti.

Ve všech analyzovaných letech se nejčastěji vyskytovaly rodiny čtyř až pěti členné. Významný podíl zastupovaly také rodiny dvoučlenné. Tvzení, že ve venkovské oblasti Chodska se budou vyskytovat početnější rodiny se tedy nepotvrdilo. Mezi vybranými roky se neobjevil ani žádný výraznější trend zvětšování, či zmenšování rodin.

Nejvíce členů se vyskytovalo v rodinách Majitelů, Řemeslníků a Nádeníků. V rozložení rodin podle povolání hlavy rodiny se vyskytl trend narůstání rodin Majitelů a Řemeslníků, naopak úbytek rodin Nádeníků. Rostoucí trend se ukázal i ve sledování průměrného počtu dětí v rodině. Během sledovaných let se průměr zvýšil z 2,1 dětí na 2,5 dětí v rodině u sečteného obyvatelstva. U přítomného obyvatelstva byl trend stejný ovšem s nižšími hodnotami.

Vývoj rodin během let 1869–1900 probíhal převážně ve skladbě rodin podle povolání hlavy rodiny, kde se proměnilo složení, a u průměrného počtu dětí v rodinách, kde se ukázal narůstající trend. Co se týče počtu členů rodin, během sledovaného období se složení významně neproměnilo.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČÁŇOVÁ, E. 1992: Složení domácností v Čechách v roce 1651. *Historická demografie*, 16, s. 63–66. ISSN 0323-0937.
- ČSÚ 2006: *Statistika: Od historie po současnost*. [on-line]. [cit. 2016-11-24]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/csu/czso/historie_statistiky>.
- EFMERTOVÁ, M. C. 1998: *České země v letech 1848–1918*. Praha: Libri, 1998, 465 s., ISBN 80-85983-47-8.
- FIALOVÁ, L. 1983: Rozdíly v poklesu plodnosti v českých zemích ve venkovských a městských oblastech v letech 1869–1930. *Historická demografie*, 8, s. 133–147. ISSN 0323-0937.
- FIALOVÁ, L. 1989: Age structure of the balance of migration in the Czech Lands in 1870–1910. *Historická demografie*, 13, s. 229–249. ISSN 0323-0937.
- FIALOVÁ, L. 1991: Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. *Historická demografie*, 15, s. 143–189. ISSN 0323-0937.
- FIALOVÁ, L. 1996: *Století demografické statistiky*. V: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1996, s.133–192. ISBN 80-204-0283-7.
- GENEBÁZE 2017: *Památníky a hroby, okres Domažlice*. [on-line]. [cit. 2017-02-25]. Dostupné z WWW: <http://www.genebase.cz/cgi-bin/pamso.cgi?o=Do>
- HORSKÁ, P. 1996: *Nový demografický režim*. V: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1996, s.193–226. ISBN 80-204-0283-7.
- HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. 1996: *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 142. ISBN 80-7106-195-6.
- HORSKÝ, J.; SEDLÁČKOVÁ, I.; SELIGOVÁ, M. 1996: Ein einheitliches ‘altes demographisches Regime‘ oder die Bindungeines demographischen Verhaltens zu ‘Ökotypen‘?. *Historická demografie*, 20, s. 57–91. ISSN 0323-0937
- KÁRNÍKOVÁ, L. 1965: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, 404 s.
- KSV UPOL (2016): *Kapitoly z českých dějin do roku 1918*. [on-line]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z WWW: <<http://ksv.upol.cz/txt/KPCD.pdf>>

- MAUR, E. 1976: *Úvod do historické demografie: zpráva pro etapové oponentní řízení hlavního úkolu SPZV*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katedra československých dějin, 1976, 180 s.
- MAUR, E. 1984: *Chodové: Historie a historická tradice*. Praha: Univerzita Karlova. 1984, 126 s.
- MAUR, E.; HORSKÁ, P. 1986: Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17.–19. století. *Historická demografie*, 10, s. 177–189. ISSN 0323-0937.
- MICHL, F; ROUBÍK, F. 1939: *Chodské vesnice*. Domažlice: Hofmann, 1939, 56 s.
- OFICIÁLNÍ STRÁNKY MĚSTYSU KLENČÍ POD ČERCHOVEM 2017: *Informace o městysi*. [on-line]. [cit. 2017-03-08]. Dostupné z WWW:
<<http://www.klenci.cz/hlavni-menu/mestys/informace-o-mestysi/>>
- OFICIÁLNÍ STRÁNKY OBCE DRAŽENOV 2017: *Historie Draženova*. [on-line]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.drazenov.cz/informace-o-obci/historie/>>.
- OFICIÁLNÍ STRÁNKY OBCE CHODOV 2017: *Historie obce Chodov*. [on-line]. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.chodovudomazlic.cz/historie//>>.
- OFICIÁLNÍ STRÁNKY OBCE MRÁKOV 2017: *Historie*. [on-line]. [cit. 2017-03-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.mrakov.cz/obec-1/informace-o-obci/historie/>>.
- PAVLÍK, Z. a kol. 1986: *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986. 732 s.
- PORTA FONTIUM 2016: *O projektu*. [on-line]. [cit. 2016-10-24].
Dostupné z WWW: <<http://www.portafontium.eu/goals>>.
- SELIGOVÁ, M. 1996: Struktura venkovských domácností v Novém Rychnově v první polovině 19. století. *Historická demografie*, 32, s. 57–104. ISSN 0323-0937.
- SKOŘEPOVÁ, M. 2008: Die Entwicklung der Familie auf der Herrschaft Děčín in der Mitte des 17. Jahrhunderts unter Berücksichtigung seines wirtschaftlichen Charakters. *Historická demografie*, 20, s. 119–175. ISSN 0323-0937.
- TURISTICKÝ PRŮVODCE PO ČECHÁCH, MORAVĚ A SLEZSKU 2010: *Chodsko – Domažlicko – průvodce č. 57* [on-line]. [cit. 2017-03-30]. Dostupné z WWW:
<<http://www.soukup-david.cz/zelena-edice/221-57-chodsko-domazlicko-9788086899206.html>>.
- UNITED NATIONS 1973. *Methods of projecting households and families*. [on-line]. [cit. 2017-01-18]. Dostupné z WWW:
<<http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/manuals/economy/manual7/capter4.pdf>>.
- URBAN, O. 2003: *Kapitalismus a česká společnost: K otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 323. ISBN 80-7106-500-5.
- VOLFÍK, V; FRIŠ, F. 2013: *Historie obce Postřekov: 1325–2013, 688 let*. S. 104.
- VRBA, J. 1924: *Chodsko pod Haltravou: Tři přednášky*. Kdyně: Okresní sbor osvětový, 1924. 71 s.
- VRBA, J. 1928: *Chodsko: Průvodce krajem, dějinami jeho lidu a komentář k „Chodským rebeliím“*. Praha: Nakladatelství J. Otto s.s.r.o, 1928, s. 337.

SEZNAM ZDROJŮ POUŽITÝCH DAT

- ČSÚ 2006: *Historický lexikon obcí České republiky 1896–2005*. [on-line]. [cit. 2016-11-03]. Dostupné z WWW: < <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-ceske-republiky-2001-877ljn6lu9>>.
- ČSÚ 2016: *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2015, absolutní údaje*. [on-line]. [cit. 2017-03-03]. Dostupné z WWW: < https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu>.
- MAPY.CZ 2017: *Mapa ČR z 19. století*. [on-line]. [cit. 2017-03-30]. Dostupné z WWW: <<https://mapy.cz/19století>>.
- PORTA FONTIUM 2016a: *Census 1869 – Soudní okres Domažlice*. [on-line]. [cit. 2016-03-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.portafontium.eu/census/soap-do/1869/okres-domazlice>>.
- PORTA FONTIUM 2016b: *Census 1880 – Soudní okres Domažlice*. [on-line]. [cit. 2016-03-23]. Dostupné z WWW: < <http://www.portafontium.eu/census/soap-do/1880/okres-domazlice>>.
- PORTA FONTIUM 2016c: *Census 1890 – Soudní okres Domažlice*. [on-line]. [cit. 2016-03-23]. Dostupné z WWW: < <http://www.portafontium.eu/census/soap-do/1890/okres-domazlice>>.
- PORTA FONTIUM 2016d: *Census 1900 – Soudní okres Domažlice*. [on-line]. [cit. 2016-03-23]. Dostupné z WWW: < <http://www.portafontium.eu/census/soap-do/1900/okres-domazlice>>.

ORIGINÁLNÍ PRAMENY:

- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Draženov, i. č. i722.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Draženov, i. č. i787.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Draženov, i. č. i583.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Draženov, i. č. i923.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Chodov, i. č. i725.

- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Chodov, i. č. i790.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Chodov, i. č. i856
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Chodov, i. č. i926.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Klenčí pod Čerchovem, i. č. i727.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Klenčí pod Čerchovem, i. č. i792.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Klenčí pod Čerchovem, i. č. i858.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Klenčí pod Čerchovem, i. č. i928.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Klíčov–Starý Klíčov, i. č. i728.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Klíčov–Starý Klíčov, i. č. i793.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Klíčov–Starý Klíčov, i. č. i859.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Klíčov–Starý Klíčov, i. č. i929.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Mrákov, i. č. i733.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Mrákov, i. č. i797.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Mrákov, i. č. i864.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Mrákov, i. č. i933.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869 Postřekov–Starý Postřekov, i. č. i737.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880 Postřekov–Starý Postřekov, i. č. i801.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Postřekov–Starý Postřekov, i. č. i870.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Postřekov–Starý Postřekov, i. č. i939.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1869
Nevolice–Stráž, i. č. i736.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1880
Nevolice–Stráž, i. č. i800.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1890 Stráž,
i. č. i874.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV DOMAŽLICE, OÚ DOMAŽLICE, I, č. fondu 592, Census 1900 Stráž,
i. č. i944.